Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції за різними юридичними напрямками

Правові відносини: сучасний стан та перспективи розвитку

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

www.lex-line.com.ua
Юридична лінія

4 жовтня 2012 р.

УКРАЇНА
Тернопіль
2012

Правові відносини: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. - Тернопіль, 2012.- 122 с.

В роботі зібрані кращі доповіді з юридичних питань, які оприлюднені на інтернет-сторінці www.lex-line.com.ua.

Адреса оргкомітету:
46010, м. Тернопіль, а/с 1079
тел. 0979074970
E-mail: lex-line@ukr.net

Оргкомітет міжнародної науково-практичної інтернет-конференції не завжди поділяє думку учасників. В збірнику максимально точно збережена орфографія і пунктуація, які були запропоновані учасниками. Повну відповідальність за достовірність несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищенні. При будь-якому використанні матеріалів конференції посилання на джерело є обов’язкове.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІДКЛАДЕНОЇ СПІЛЬНОСТІ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Болдирева Олександра Сергіївна
асистент кафедри цивільно-правових дисциплін Чернігівського державного технологічного університету

Політичний курс України, спрямований на інтеграцію вітчизняного законодавства з законодавством Європейського Союзу, загальна демократизація суспільства, зміна економічних орієнтирів потребує пошуку і розробки нових правових механізмів, покликаних адекватно регулювати майнові відносини в родині в сучасних економічних умовах.

Поняття правового режиму майна (власності) членів сім'ї широко застосовується у світовій юридичній практиці і використовується практично у всіх правових системах. У романо-германській та англо-американській системах права поняття правового режиму майна (власності) членів сім'ї і, в першу чергу подружжя, виступає як одна з основних, базових юридичних категорій, які знайшли своє пряме закріплення в законодавстві і судовій практиці [1, 7].

В теорії сімейного права, при характеристиці правового режиму майна подружжя, вирішальне значення відіграє питання про те, на яке майно поширює свою владу кожен з подружжя і які межі цієї влади. Залежно від цього в порівняльно-правовому аспекті можуть бути виділені три основних види правових режимів майна подружжя: режим роздільності майна («separate property»), режим спільності майна («community property»), режим відкладеної спільності («deferred community»).

В межах проведеного дослідження зупинимося на розгляді третього виду правового режиму майна подружжя, а саме на режимі відкладеної спільності («deffered community»). Він полягає в тому, що в період існування такого режиму кожний з подружжя визнається власником належного йому майна, яким він може володіти, користуватися і розпоряджатися самостійно. Однак у випадку припинення шлюбу або самого режиму, все майно подружжя (або тільки його приріст) об'єднується і ділиться між сторонами порівну [2]. Такий правовий режим (з деякими його варіаціями) встановлений у ФРН, Австрії і низці скандинавських країн (Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії і Швеції).

Режим відкладеної спільності є новим видом режимів, так як він склався лише в XX ст. як модифікація режимів спільності і роздільності.

Відповідно до норвезького законодавства спільна власність подружжя має бути розділена порівну між подружжям після розірвання шлюбу. "Правило нерівного поділу" тільки загальний принцип, який може бути скасовано, якщо він призводить до явно несправедливих результатів. У 1975 році Верховний суд Норвегії визнав, що непрямий внесок дружини, який полягає у догляді за дітьми та домашнім господарством, та/або оплата витрат на домашнє господарство, як правило, є достатнім для визнання її як співвласника будинку, придбаного чоловіком з його доходів під час шлюбу. Це правило було розроблено Верховним судом у прецедентному праві, і з'явилося у 1991 році у новому сімейному законодавстві Норвегії [8].

Законодавство Данії також визнає та закріплює режим відкладеної спільності майна, визначаючи, що майно повинно бути розділено відповідно до принципу рівного поділу. Нерівний поділ є винятком, і має місце лише тоді, коли шлюб був короткочасним і рівний поділ був би несправедливим (наприклад, якщо одним з подружжя було придбано в шлюбі більшу частку майна, ніж іншим). В тому випадку, коли подружжя володіє майном окремо та враховуючи інші обставини, суд має право, виносячи рішення, прийняти до уваги тривалість шлюбу та економічне становища подружжя, оцінити вклад одного з подружжя в придбання іншим певного майна. При чому на практиці під вкладом також розуміється непрямий внесок дружини у вигляді догляду за майном і сім’єю [4].

Специфіка шведського закону полягає в існуванні прихованої спільної власності, яка може виникати відповідно до прецедентного права, особливо в тих випадках, коли тільки один з подружжя придбав і оплатив вартість нерухомості. Мета цього виключення полягає в тому, щоб запобігти несправедливому поділу майна подружжя, оскільки іноді рівний поділ може розглядатися як несправедливий по відношенню до одного з подружжя як з точки зору тривалості шлюбу, так і з обставин в цілому[6].

Німецька система поділу набутого за час шлюбу майна з вирівнюванням нарахованих доходів у разі розлучення називається режимом спільності доходів. Після розлучення кожен з подружжя зобов'язаний врахувати збільшення свого майна, яке відбулося за час між початком і кінцем подружнього життя. Різниця між отриманою сумою буде розділена. Навіть тоді, коли у одного з подружжя зростання було менше, ніж у іншого, все одно він має право на половину від спільних доходів. Єдина можливість відступити від цього правила виникає тоді, коли один з подружжя умисно не сприяв економічним або іншим

інтересам подружжя в період шлюбу, або здійснював перелюбство чи проявляв жорстокість до іншого з подружжя [5].

Отже, можна вважати, що режим відкладеної спільності є похідним від спільної сумісної власності. Основна відмінність полягає в тому, що у першому випадку під час шлюбу кожен з подружжя залишається власником належного йому майна, яким він володіє, користується і розпоряджається самостійно, але у випадку припинення шлюбу, все майно подружжя (або тільки його приріст) об'єднується і ділиться між сторонами порівну. У випадку спільної сумісної власності кожен з подружжя може володіти, користується і розпоряджається майном на рівних правах, за взаємної згодою незалежно від того, кому з подружжя належить право власності на майно.

Якщо розглядати питання можливості впровадження в нашій державі даного режиму, то на нашу думку в даний час це є недоцільним. Існуючий в Україні режим спільної сумісної власності є достатньо зрозумілим, усталеним, до того ж він краще захищає інтереси особливо тих жінок, які займаються домашнім господарством, вихованням дітей. Але не можна залишати поза увагою новели європейського регулювання майнових відносин між подружжям, необхідно такі зміни аналізувати та розробляти механізми їх впровадження у вітчизняне законодавство.

Література:

1. Bailey S.L. Marital Property Agreements - Being Creative With the New Legislation // Louisiana Law Review. - 1982. - Vol.43. - P. 159-187.
2. Glendon M.A. The transformation of Family Law. States, Law, and Family in the Unated States and Western Europe. Chicago and London: The Univ. of Chikago Press, 1989. – 320 p.
3. Kounougeri-Manoledaki E. in Hamilton C. and Perry A. (ed.). Family Law in Europe // Tottel Publishing Ltd, West Sussex.- 2002.- p. 333-341.
4. Nielsen L. National report Denmark. Study on Matrimonial Property Regimes and the Property of Unmarried Couples in Private International Law and Internal Law, European Commission // http://ec.europa.eu/civiljustice/ publications/ docs/regimes/denmark_report_en.pdf.
5. Resetar B. Matrimonial Property in Europe: A Link between Sociology and Family Law // http://www.ejcl.org/123/art123-4.pdf.
6. Schieatzki J., National report Sweden, Consortium Asser-UCL, Study on Matrimonial Property Regimes and the Property of Unmarried Couples in Private International Law and Internal Law, European Commission// http:// ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/regimes/swedish_report_en.pdf.
7. Spaht K.S. Matrimonial Regimes // Louisiana Law Review. - 1987. - Vol.48. - P. 371-386.

8. Svedrup T. Compensating Gain and Loss in Marriage: A Scandinavian Comment on the Ali Principles, Fretwell Wilson R. (ed.) Reconceiving the Family // Cambridge University Pres. – 2006.- p. 475-477.

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИСКОРЕНИХ ПРОВАДЖЕНЬ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА КРАЇН СНД

Короєд Сергій Олександрович
кандидат юридичних наук, заступник начальника науково-дослідної частини Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (м. Київ)

Недосконале законодавче регулювання прискорених проваджень в цивільному процесі України (наказного провадження та заочного розгляду), відсутність комплексних теоретичних концепцій подальшого розвитку цивільного процесу, спрямованих на покращення судочинства в цивільних справах в цьому напрямі, невідповідність встановленого порядку розгляду і вирішення цивільних справ завданням цивільного судочинства тощо, вимагає дослідження питання диференціації та спрощення судових процедур задля забезпечення ефективності правосуддя в цивільних справах і забезпечення виконання його завдань. Це потребує, перш за все, врахування позитивного досвіду цивільного судочинства країн СНД та формулювання на основі пропозицій щодо вдосконалення процедури прискорених проваджень в цивільному процесі України, адже звернення до норм і інститутів цивільного процесу зарубіжних країн, запозичення позитивного зарубіжного досвіду дозволяє уникнути юридичні помилки в законотворчості та вдосконалити правозастосовний процес.

Одним із напрямів оптимізації цивільного судочинства за рахунок спрощення судових процедур, як прискорене (спрощене) провадження розглядають заочний розгляд справи, який було запроваджено в Україні з прийняттям ЦПК 2004 р. Інститут заочного провадження (заочного розгляду, заочного рішення) відомий багатьом країнам СНД та існує, поряд з Україною, зокрема, в Азербайджанській Республіці, Грузії, Киргизькій Республіці, Республіці Казахстан, Російській Федерації тощо. Водночас такого процесуального інституту немає в ЦПК Республік Вірменії і Білорусь [1]. Проаналізувавши положення ЦПК зазначених країн СНД щодо підстав заочного розгляду, порядку перегляду заочних рішень і підстав їх скасування, можна зробити такі узагальнення.

Можливість заочного провадження за цивільним процесуальним законодавством країн СНД в основному пов’язана з неявкою в судове

засідання лише відповідача. В таких випадках основними підставами заочного судового розгляду (умовами ухвалення заочного судового рішення) є: 1) належне повідомлення відповідача про час і місце судового засідання; 2) неявка відповідача (всіх відповідачів) у судове засідання та неповідомлення ним суду причини своєї неявки (в окремих країнах для заочного розгляду достатньо визнання судом причини неявки відповідача неповажними або визнання того, що відповідач навмисно затягує провадження у справі); 3) згода позивача на заочний розгляд справи (при цьому, зазвичай, заперечення позивача проти заочного розгляду на повторному судовому засіданні, після попереднього відкладення розгляду справи у зв'язку із таким запереченням, не перешкоджає заочному вирішенню справи). Можливість ухвалення заочного рішення як у випадку неявки відповідача (з можливістю ухвалення заочного рішення про задоволення позову), так й у випадку неявки позивача (з можливістю ухвалення заочного рішення про відмову в позові) передбачена лише у Грузії.

В Україні умовами проведення заочного розгляду справи ЦПК визначає неявку в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений і від якого не надійшло заяви про розгляд справи за його відсутності або якщо повідомлені ним причини неявки визнані неповажними, на підставі наявних у справі доказів, якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи. Проте, ЦПК України не визначає правових наслідків заперечення позивача проти заочного розгляду. Як свідчить позитивний досвід вищенаведених країн СНД, заперечення позивача проти заочного розгляду справи має стати наслідком відкладення розгляду справи лише в першому випадку. Водночас заперечення позивача проти заочного розгляду на повторному судовому засіданні, після попереднього відкладення розгляду справи у зв'язку із таким запереченням, не повинно перешкоджати заочному вирішенню справи (з огляду на необхідність виконання судом завдань цивільного судочинства згідно із ст. 1 ЦПК). До того ж, така можливість прямо випливає з положень ч. 4 ст. 169 ЦПК, згідно з якою у разі повторної неявки в судове засідання відповідача, повідомленого належним чином, суд вирішує справу на підставі наявних у ній даних чи доказів (постановляє заочне рішення). Водночас вважаємо, що можливість заочного розгляду у випадку неявки позивача дещо не відповідає теорії цивільного процесу в частині реалізації принципів диспозитивності, змагальності та меж судового розгляду.

Перегляд заочного рішення за цивільним процесуальним законодавством країн СНД здійснюється, як правило, за письмовою заявою відповідача. В деяких країнах заява про перегляд заочного рішення подається стороною, яка не з'явилась в судове засідання (позивачем або

відповідачем). В окремих державах заочне рішення може бути переглянуто за заявою сторони, яка не була присутня в судовому засіданні, а після спливу строку на подачу такої заяви заочне рішення може бути оскаржено в апеляційному порядку.

В Україні для відповідача, як й в більшості країн СНД, передбачено спочатку подачу відповідачем заяви про перегляд заочного рішення, після відхилення якої у відповідача виникає право на оскарження рішення суду в загальному порядку до апеляційного суду. З огляду на вищевикладене вважаємо за доцільне використати досвід Російської Федерації із певними змінами, надавши відповідачу право самостійно визначати порядок оскарження ухваленого щодо нього заочного рішення: або шляхом подання заяви про його перегляд, або шляхом апеляційного оскарження заочного рішення суду. Таким нововведенням буде найбільш повно реалізовані диспозитивні засади в цивільному судочинстві України.

Підставою скасування заочного рішення в більшості країн СНД є встановлення, що неявка відповідача в судове засідання була викликана його неповідомленням про час і місце судового засідання, або поважними причинами, про які він не мав можливості своєчасно повідомити суду. В окремих державах (зокрема й в Україні), поряд із наведеною підставою, в ЦПК визначено ще таку додаткову підставу для скасування заочного рішення, як надання доказів, які можуть вплинути на зміст рішення. Така додаткова підстава, на наш погляд, є суттєвим визначальним чинником, який має не допустити скасування законних, обґрунтованих і правильних по суті заочних рішень, навіть ухвалених за відсутності відповідача, який не з’явився в судове засідання з поважних причин. Цим забезпечується стабільність судових рішень та принцип юридичної визначеності.

Іншим напрямком оптимізації цивільного судочинства за рахунок спрощення судових процедур, як прискорене (спрощене) провадження розглядають наказне провадження, яке було запроваджено в Україні, поряд із заочним розглядом, із прийняттям ЦПК 2004 р. Інститут наказного провадження відомий багатьом країнам СНД та існує, поряд з Україною, зокрема, в Азербайджанській Республіці, Киргизькій Республіці, Республіці Білорусь, Республіці Казахстан, Російській Федерації тощо.

За загальним правилом, судовий наказ може бути видано у випадках, коли вимога кредитора очевидна і ґрунтується на неспростовних обов’язках боржника. Аналіз положень ЦПК країн СНД свідчить, що: 1) перелік вимог, за якими може бути видано судовий наказ, є вичерпним (зазвичай такі вимоги ґрунтується на нотаріально посвідченому правочині або правочині, вчиненому в простій письмовій формі, пов’язані з протестом векселів, спрямовані на стягнення аліментів на неповнолітніх дітей, невиплаченої працівникові заробітної плати та недоїмок по

податках, а також витрат на розшук відповідача); 2) відмова у видачі судового наказу в одних випадках підлягає оскарженню, а в інших ні (проте в усякому разі відмова в прийнятті заяви про видачу судового наказу не перешкоджає стягувачу пред'явити позов з такою ж вимогою в порядку позовного провадження); 3) судовий наказ не може бути оскаржено до суду вищестоящої інстанції, проте він підлягає безумовному скасуванню на підставі мотивованого заперечення боржника проти заявленої вимоги (при цьому, ухвала про скасування судового наказу оскарженню чи опротестуванню не підлягає).

Позитивним досвідом в Україні, на відміну від інших країн СНД, є правові наслідки розгляду судом заяви боржника про скасування судового наказу, а саме суд має право: залишити заяву про скасування судового наказу без задоволення; скасувати судовий наказ та роз'яснити, що заявлені стягувачем вимоги можуть бути розглянуті у позовному провадженні з додержанням загальних правил щодо пред'явлення позову; змінити судовий наказ. Таке нормативне положення ЦПК України, на наш погляд, є суттєвим визначальним чинником, який має не допустити скасування з формальних підстав (лише за одним бажанням боржника) законних, обґрунтованих і правильних по суті судових наказів. Цим як раз й забезпечується стабільність судових рішень та принцип юридичної визначеності.

Водночас варто зазначити, що в Грузії інституту наказного провадження немає, але замість цього існує спрощений порядок розгляду справ. Так, заслуговує на увагу досвід Грузії, де встановлено можливість застосування спрощеного порядку розгляду справ про стягнення будь-якої заборгованості по визначеній грошовій сумі (без визначення конкретного переліку вимог). Водночас такий спрощений порядок не допускається, якщо висунута вимога залежить від все ще невиконаної зустрічної виплати, або якщо наказ про стягнення заборгованості має бути повідомлений стороні шляхом публічного (офіційного) оголошення. Однією із підстав відмови в прийнятті заяви про стягнення заборгованості є необґрунтованість висунутої вимоги та неподання документів, які відповідають вказаному в заяві доказу. Особливістю є те, що до винесення ухвали про відмову в прийнятті заяви має бути вислуханий заявник. У випадку визнання висунутої проти нього вимоги несправедливою (необґрунтованою), відповідач може подати проти наказу заперечення (протест) протягом десятиденного строку до суду, який його видав. В такому випадку висунута вимога про стягнення заборгованості має бути розглянута і вирішена в загальному порядку позовного провадження.

Таке положення ЦПК Грузії, на наш погляд, є перспективним для України, оскільки дозволяє розглядати в спрощеному порядку фактичну будь-яку вимогу про стягнення будь-якої заборгованості (обов'язок

сплати якої виникає з договірних відносин) без порушень прав боржника, адже при його запереченні проти такого вирішення справи остання автоматично переходить в стадію розгляду і вирішення в загальному порядку позовного провадження. Це сприятиме виконанню завдань цивільного судочинства, забезпечуватиме ефективне і оперативне поновлення в правах.

Література:

1. Гражданские процессуальные кодексы стран СНГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документів : http://www.pravoteka24.com/zakony-drugih-stran/98-grazhdanskiy_processualnyy_kodeks_stran_sng.html.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ОСОБИ НА ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Купрієнко Сергій Володимирович
студент юридичного факультету Чернігівського державного технологічного університету

Згідно із Конституцією України найвищою соціальною цінністю є життя та здоров'я людини. Життя і здоров'я знаходяться на найвищому ієрархічному ступені соціальної значущості та пріоритетності та складають основу, без якої життєдіяльність особи неможлива. Зміст права на життя і здоров'я становить можливість особи самостійно володіти, користуватися і розпоряджатися своїм життям і здоров'ям. Відомо, що на міжнародному рівні процес проголошення прав і свобод людини набув нормативної сили з часу прийняття Організацією Об'єднаних Націй у 1948 р. Загальної декларації прав людини. Визначальним правовим документом є також Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яку прийнято Радою Європи у 1950 р. Конвенція у подальшому була доповнена протоколами, в яких уточнювалася регламентація окремих прав. Уваги заслуговує також висвітлення проблеми реалізації права на життя дітей. Прийняття у 1989 р. Конвенції про права дитини стало важливим чинником регламентації становища дітей у суспільстві. Право на здоров'я регламентовано Європейською соціальною хартією, затвердженою у 1961 р. та переглянутою у 1996 р. тощо.

Реалізація права на захист здійснюється особою шляхом оскарження неправомірних дій, у результаті яких було порушено її права та свободи, в судовому порядку; звернення за захистом своїх прав до уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних

органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, у разі використання всіх інших можливих національних засобів правового захисту.

Особисті немайнові права особи на життя та здоров'я охороняються цивільним, адміністративним та кримінальним законодавством. Захист права фізичної особи на життя і здоров'я з позицій цивільного права здійснюється загальними та спеціальними засобами. Проблема українського законодавства полягає в тому, що загальні засоби захисту застосовуються для будь-яких порушених прав, а спеціальні – розроблені недосконало. Тому на практиці нерідко виникають ситуації, коли особа не в змозі захистити свої права.

Згідно ч. 1 ст 16 ЦК України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Загальними способами захисту права на життя та здоров'я можуть бути: 1) визнання правочину недійсним; 2) припинення дії, яка порушує право; 3) відновлення становища, яке існувало до порушення; 4) зміна правовідношення; 5) припинення правовідношення; 6) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 7) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 8) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

У ч. 2 ст. 16 ЦК України визначається перелік способів захисту цивільних прав та інтересів. Першим способом захисту права на життя і здоров'я є визнання правочину недійсним, який застосовується у випадках, коли порушення особистого майнового права є наслідком правочину. Згідно ч. 1 ст. 27 ЦК України правочин, що обмежує можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки, є нікчемним. Наприклад, не є дійсним правочин, який забороняє іншій особі лікуватися.

Наступний спосіб захисту цивільних прав – припинення дії, яка порушує право, – це спосіб захисту особистих немайнових прав, що пов'язаний із наявністю протиправних дій з боку іншої особи, які спрямовані на порушення особистого немайнового права. Так, наприклад ст. 282 ЦК України встановлює, що фізична особа має право вимагати усунення небезпеки, створеної внаслідок підприємницької або іншої діяльності, яка загрожує життю та здоров'ю.

Ще один спосіб захисту – відновлення становища, яке існувало до порушення права. Цей спосіб пов'язаний із застосуванням певних заходів, спрямованих на відновлення порушеного суб'єктивного права особи в тому стані, в якому воно існувало до його порушення. Тобто суб'єктивне право не повинно бути припинене, і його можна відновити шляхом

усунення наслідків правопорушення. Наприклад, згідно ч. 3 ст. 586 ЦК України правочин, який обмежує право заставодавця заповідати заставлене майно, є нікчемним.

Наступні способи захисту – зміна та припинення правовідношення. Метою таких способів є усунення порушення права шляхом припинення правовідносин або зміни їх сутності. Прикладом може слугувати ст. 38 Основ законодавства України про охорону здоров'я, де передбачається, що пацієнт має право вільного вибору лікаря. Це означає, що пацієнт, який незадоволений якістю наданих медичних послуг, змінює правовідношення і обирає собі іншого лікаря.

Такий спосіб захисту як відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди є найбільш розповсюдженим. Підставою для застосування цього способу захисту є наявність заподіяної особі майнової шкоди. Застосування цього способу захисту особистих немайнових прав пов'язано із застосуванням до винної особи цивільно-правової відповідальності. Наприклад, окремо регламентовано порядок та підстави відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю у главі 82 ЦК України. Так, ч. 2 ст. 1168 ЦК України регулюється, що моральна шкода, завдана смертю фізичної особи, відшкодовується її чоловікові (дружині), батькам (усиновлювачам), дітям (усиновленим), а також особам, які проживали з нею однією сім'єю.

Спосіб захисту відшкодування моральної (немайнової шкоди) являє собою покладення судом на порушника додаткового обов'язку щодо компенсації у грошовій чи іншій формі за негативні наслідки, що виникли в результаті фізичного болю та страждань, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; душевних страждань, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; приниження честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної особи (ч. 2 ст. 23 ЦК України).

Останнім способом захисту цивільних прав, передбаченим ст. 16 ЦК є визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК, органу місцевого самоврядування їхніх посадових і службових осіб. Це такий спосіб захисту особистих немайнових прав, який полягає в можливості звернення до суду з вимогою про визнання таким, що не відповідає вимогам чинного законодавства рішення публічно-правових утворень чи фізичних осіб публічного права. Застосування такого способу можливе, наприклад, при порушенні зазначеними органами ст. 293 ЦК України і не повідомленні осіб про стан довкілля.

Самозахист цивільних прав (ст. 19 ЦК) являється також одним із способів захисту особистого немайнового права на життя і здоров'я. Відповідно до ч. 1 ст 19 ЦК України особа має право на самозахист свого

цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Далі надано визначення, де самозахистом визнається застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства. Самозахист може проявлятися у різних формах, зокрема необхідної оборони та крайньої необхідності. Згідно ЦК необхідна оборона є лише одним із проявів самозахисту, перевищення якої може визначатися як за нормами ЦК, так і за нормами КК України. У разі здійснення особою права на самозахист шкода, яку вона заподіяла, не відшкодовується.

Згідно ч. 1 ст. 273 ЦК України органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування повинні забезпечувати здійснення фізичною особою особистих немайнових прав у межах своїх повноважень. Ч. 2 ст. 273 ЦК встановлює, що юридичні особи, їх працівники, окремі фізичні особи, професійні обов'язки яких стосуються особистих немайнових прав фізичної особи, зобов'язані утримуватися від дій, якими ці права можуть бути порушені. У частині 3 ст. 273 ЦК зазначено, що діяльність фізичних та юридичних осіб не може порушувати особисті немайнові права.

Захист особистого немайнового права передбачений статею 275 ЦК, згідно якої фізична особа має право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб. Згідно із ст. 15 ЦК кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання чи оспорювання, а також право на захист свого інтересу, який не суперечить принципам цивільного законодавства, вимогам справедливості, добросовісності та розумності. Ч. 3 ст. 16 ЦК надає суду можливість відмовити в захисті цивільного права та інтересу особі, якщо вона вчинила певні дії виключно з наміром заподіяти шкоду іншій особі або ж всупереч моральним засадам суспільства чи з метою обмеження конкуренції та зловживання домінуючим становищем на ринку.

Орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, фізична особа або юридична особа, рішеннями, діями або бездіяльністю яких порушено особисте немайнове право фізичної особи, зобов'язані вчинити необхідні дії для його негайного поновлення (ст. 276 ЦК України). Якщо дії, необхідні для негайного поновлення порушеного особистого немайнового права фізичної особи, не вчиняються, суд може постановити рішення щодо поновлення порушеного права, а також відшкодування моральної шкоди, завданої його порушенням.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Богачук Ірина Василівна
здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України

1. Одним із видів слідчого огляду є освідування, тобто огляд людини. З метою виявлення на тілі людини особливих прикмет, слідів злочину, тілесних ушкоджень, виявлення стану сп'яніння, а також інших властивостей і ознак, які мають значення для кримінальної справи, якщо для цього не потрібне проведення експертизи. Освідування проводиться слідчим, при необхідності до цієї слідчої дії залучається спеціаліст.

2. Вивчення нами кримінальних справ показало, що слідчі рідко проводять дану слідчу дію по справах про грабежі і розбої вчинені неповнолітніми. У той же час, за нашим даними, неповнолітні часто вчиняють такі злочини у стані алкогольного, токсичного або наркотичного сп'яніння. При цьому факт такого сп'яніння встановлюється на основі показань самих обвинувачуваних або свідків, які вказують на те, що до моменту вчинення злочину вони вживали спиртні напої, наркотичні засоби й т.ін. Інколи, залишається не встановленим, яка була ступінь алкогольного сп'яніння, відсоток вмісту алкоголю в крові, давнина алкогольного сп'яніння, вплив його на психічні процеси в момент вчинення грабежу або розбою неповнолітнім. Припустимим доказом факту сп'яніння, очевидно, варто визнавати тільки протокол освідування підозрюваного неповнолітнього за участю лікаря-нарколога або психіатра. Протокол освідування для встановлення факту знаходження в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, опис психічного стану в цілому (наприклад, загальмовані реакції або, навпаки, крайнє збудження) надалі надасть значну допомогу психіатрам для дачі висновку про здатність усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в момент вчинення грабежу або розбою. Хоча, науковці відзначають, що тимчасові психічні розлади зустрічаються при судовій експертизі по кримінальних справах порівняно рідко, їх діагностика й дача висновку про осудність таких осіб є вкрай складною. Ретроспективне встановлення характеристик психічного статусу підекспертного часом виявляється неможливим через давнину події, яка відбулася. На нашу думку доцільно передбачити в кримінально-процесуальному законодавстві норму про доцільність проведення

освідування для встановлення психічного стану обвинувачуваного в момент затримання, особливо при затриманні в момент вчинення злочину або через нетривалий час після його вчинення, для полегшення подальшої діагностики короткочасних психічних розладів, стану афекту, патологічного сп'яніння й т.ін.

3. В ході освідування на стан сп'яніння, а також встановлення психічного стану неповнолітнього необхідно: описувати зовнішній вигляд освідуваного (колір шкіряних покривів, рух очей, міміку, характеристику одягу й т.ін.), здатність нормально рухатися, координувати свої рухи, особливості психічних процесів (товариськість, пригніченість, агресивність і т.ін.), а також власні враження освідуваного про свій стан; фіксувати показники пульсу, артеріального тиску, брати аналізи крові й слини.

4. Освідування з метою виявлення на тілі слідів злочину в окремих випадках є необхідною слідчою дією, коли вчинення грабежу або розбою поєднано з опором потерпілого. Виявлення на тілі підозрюваного саден, подряпин, синців і т.ін. слідів, які піддаються швидкій зміні й зникненню, зіставлення їх з відомостями, отриманими в ході допиту потерпілого, буде також мати важливе доказове значення.

5. Освідування підозрюваного (обвинуваченого) є обов'язковою слідчою дією, яка проводиться по справах про грабежі і розбої вчинені неповнолітніми, у ході якої досліджуються відомості, які характеризують особу неповнолітнього, який вчинив злочин, речові й інші докази, які викривають його вину. Відмова від проведення освідування, так само як і неуважне, недбале ставлення до його проведення сприяє неефективному розслідуванню, одержанню недостатньої кількості доказів, і в остаточному підсумку недоказуванню окремих обставин вчинення грабежу або розбою.

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Богачук Ірина Василівна
здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України

1. Розслідування грабежів і розбоїв вчинених підлітками багато в чому залежить від з'ясування обстановки, місць їх вчинення, виявлення й розшифрування їх слідів, які нерідко вказують на коло осіб, що могли вчинити такий злочин, або конкретну особу, а також дозволяють

визначити напрям пошуку інших слідів злочину та злочинця. Виконання усіх цих завдань можливо в ході проведення огляду місця події.

На жаль, інколи слідчі при розслідуванні грабежів і розбоїв вчинених неповнолітніми недооцінюються значення й можливості огляду місця події. В результаті така слідча дія проводиться поверхово, квапливо або взагалі не проводиться. Як видно з вивчених нами кримінальних справ слідчі рідко проводять або взагалі ігнорують огляд місця події при вчиненні неповнолітніми грабежів або розбоїв на відкритій місцевості. В результаті, в подальшому, на одних тільки показаннях учасників події складно відновити обстановку злочину.

2. Основними недоліками огляду місця події по справах про грабежі і розбої вчинені підлітками є те, що сам огляд проводиться формально, протокол огляду займає не більше однієї-двох сторінок рукописного тексту, не складаються плани та схеми, не вилучаються сліди ніг і рук, інші матеріальні сліди злочину. Так із загальної кількості вивчених нами кримінальних справ про грабежі і розбої вчинені неповнолітніми тільки в 35% випадків вилучалися сліди рук, в 18% випадків — сліди ніг або взуття, в 2% випадків — інші сліди. В жодній із вивчених справ не було спроб роботи з такими слідами, як сліди зубів на продуктах харчування, сліди виділень людини, мікрочастки й інші. Як відомо, підлітки при вчиненні грабежів і розбоїв практично не намагаються знищувати або приховувати сліди злочину, на місці злочину часто споживають їжу, п’ють, курять, вчиняти інші дії, для яких характерне залишення матеріальних слідів. Вивчення кримінальних справ показало, що при огляді місця події рідко використовуються додаткові засоби фіксації: плани, схеми місцевості та приміщень, фотографування, ще рідше здійснюється відеозйомка.

3. Значним недоліком є те, що при розслідуванні грабежів і розбоїв вчинених неповнолітніми слідчі відмовляються від проведення огляду місця події у випадку, коли злочинець затриманий на місці злочину, є потерпілий і свідки, які вказують на винну особу, а також при вчиненні таких злочинів на відкритій місцевості (Гатаулліна І.Г., 2003 р., Макаренко І.А., 2006 р.).

Слідчим варто пам’ятати, що показання свідків і потерпілих є доказами, які піддаються змінам. Тому, якщо слідчий при розслідуванні грабежів і розбоїв вчинених неповнолітніми, обмежується лише допитами потерпілих, свідків, підозрюваних і обвинувачуваних, він наражається на ризик не одержати усієї необхідної інформації або стати практично повністю залежним від позиції допитаних, які можуть спочатку підтвердити дані показання, а згодом відмовитися від них, не говорячи вже про можливість запам’ятовування, дефектах сприйняття й інших особливостей людського мислення. У зв’язку з цим важливо забезпечити

відшукання, виявлення й залучення до доказової бази інформації, яка не піддається таким змінам. Така криміналістично значима інформація може бути отримана саме в результаті огляду місця події.

4. Крім загальних особливостей, які характерні для корисливо-насильницьких злочинів вчинених підлітками, зокрема «дитячий» набір викраденого, специфічна доріжка слідів ніг та таке інше, слід виокремити особливості дій неповнолітнього із психічними відхиленнями, які можуть бути виявлені вже при огляді місця події й використані з метою ефективного пошуку злочинця: а) вибір для нападу легкодоступного об'єкта, який, можливо, і не містить значимих для підлітка речей (гараж, сарай, підвал та ін.); б) алогічність поведінки на місці вчинення злочину, відомості які вказують на розгубленість злочинця, відсутність планування; в) дії, які свідчать про невмотивовану та неадекватну поведінку, прояви підвищеної агресивності, жорстокості, злостивості; г) явно виражені хуліганські дії після досягнення злочинного результату, зокрема навмисне руйнування, розкидання або псування речей, якими неможливо заволодіти тощо; д) складові переліку предметів, якими заволодів неповнолітній при вчиненні грабежів і розбоїв (малоцінні або явно непотрібні речі, особливо в умовах можливості заволодіння більше коштовними речами); є) вчинення підлітком повторного грабежу або розбою на місці, де ним раніше вже успішно здійснювалися такі ж злочини; ж) інші сліди явної аномальної активності підлітка.

5. Обов'язковій перевірці в ході огляду місця події по справах про грабежі і розбої підлягає версія про наявність дорослого підбурювача або інших неповнолітніх співучасників, навіть якщо підозрюваний підліток встановлений до початку огляду й розповідає про вчинення злочину самостійно. Про наявність співучасників можуть свідчити відомості про обсяг майна яким заволоділи при вчиненні грабежу або розбою, відомості про планування дій, обачність, яка не властива підліткам і ін. (Гатаулліна І.Г., 2003 р., Макаренко І.А., 2006 р.).

6. На наш погляд по справах про грабежі і розбої вчинені неповнолітніми обов'язковим є складання планів та схем, фотографування місця події. Підлітки, описуючи вчинений ними злочин, нерідко плутаються в обстановці, не можуть відповісти на запитання про те, де розміщувалися ті або інші об'єкти, а також, де перебували під час вчинення певних дій інші учасники події. Правильно й чітко складена схема місця події, правильно обрані ракурси оглядових і вузлових знімків нададуть допомогу слідчому в допиті неповнолітнього, сприятимуть зосередженню уваги підлітка під час допиту на події, допоможуть в пригадуванні ситуації в момент вчинення злочину. Це є особливо важливим, коли співучасники грабежу або розбою з певних підстав підтримують показання одного зі членів групи про те, що він перебував

поблизу місця злочину, але участі в злочині не приймав. Правильна прив'язка до місця події у випадку дачі неправдивих показань буде сприяти усуненню протиріч й відповідно викриттю винних у злочині.

7. Обов'язковим під час огляду місця події по справах про грабежі і розбої є участь спеціаліста. Це зумовлено тим, що багато слідів можуть бути виявлені тільки з використанням спеціальних знань, не говорячи вже про правильний їх опис і фіксацію. На нашу думку спеціаліст, з урахуванням особливої професійної підготовки краще слідчого орієнтується в передбачуваній локалізації слідів, відбирає кращі з них для ідентифікації, надає допомогу в описі слідів у протоколі огляду й належному їх закріпленні. І все ж, головною особою під час огляду місця події є слідчий, який несе повну відповідальність за якість проведення слідчої дії, дає направляючі вказівки, і контролює роботу спеціаліста та усієї слідчо-оперативної групи на місці події.

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗМІНИ НАЗВИ РОЗДІЛУ XVIII КК УКРАЇНИ «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ»

Валькова Євгенія Валеріївна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Навчально-наукового інституту історії і права Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського

Відповідно до загальновизнаної точки зору, Особлива частина КК України поділяється на розділи за родовим об'єктом злочину [1, с. 99]. В теорії кримінального права, під родовим об'єктом розуміють певне коло тотожних або однорідних суспільних відносин, які поставлені під охорону законом про кримінальну відповідальність.

Існує точка зору, що назва Розділу XVIII КК України «Злочини проти правосуддя» не відповідає загальноприйнятому поняттю «правосуддя». Причиною тому є відсутність на даний час законодавчого визначення поняття «правосуддя». В теорії кримінального права терміна «правосуддя» тлумачиться по різному. Так, на думку В.В. Копєйчикова, правосуддя - особлива функція державної влади, що здійснюється через розгляд і вирішення в судових засіданнях цивільних справ зі спорів, стосовних до прав та інтересів громадян, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань та кримінальних справ і застосування встановлених законом карних заходів щодо осіб, винних у вчиненні злочину, або виправдання невинних [2]. В свою чергу С. М. Тимченко зауважує, що правосуддя – це діяльність суду, здійснювана у формі цивільного, адміністративного, кримінального, господарського та

конституційного судочинства, яка проходить у визначених законом процесуальних формах у судових засіданнях за участю сторін та інших учасників процесу й полягає у встановленні фактичних обставин справи та з'ясуванні істини у розглянутій справі шляхом дослідження доказів, що закінчується ухваленням рішення у справі із застосуванням норм відповідного матеріального закону [3, с. 25]. Лаконічним, але по суті тим же за змістом є визначення правосуддя В.Л. Ординським - це специфічна діяльність держави, яку проводять суди у встановленій законом процесуальній формі [4]. Водночас К. Н. Харісов вказує, що правосуддя – це процесуально регламентована діяльність усіх судів, які представляють судову владу, за об'єктивним розглядом конституційних, цивільних, кримінальних і адміністративних справ, спрямована на винесення за ними законного і справедливого рішення (постанови, вироки і т.п.) [5, с. 13].

На думку вказаних теоретиків ознаками правосуддя є: 1) здійснення його тільки спеціально створеним органом - судом; 2) здійснення правосуддя шляхом розгляду та вирішення в судових засіданнях конституційних, цивільних, кримінальних, адміністративних, господарських та справ про адміністративні правопорушення; 3) передбачений законом порядок здійснення правосуддя (процесуальна форма); 4) можливість застосування засобів державного примусу; 5) наявність спеціальних цілей.

З аналізу Розділу XVIII КК України видно, що у ньому передбачено низку складів злочинів, родовим об'єктом яких є суспільні відносини у сфері правосуддя, тобто суспільні відносини у сфері особливого виду діяльності спеціально уповноважених органів держави (судів) по розгляду і вирішенню справ у порядку конституційного, цивільного, господарського, адміністративного, кримінального судочинства, та справ про адміністративні правопорушення. Крім того, даний розділ передбачає низку складів злочинів, які посягають на встановлений законом порядок провадження дізнання та досудового слідства, а також порядок виконання і відбування покарань. Всього розділ об'єднує 30 видів злочинів родовим об'єктом яких є суспільні відносини у сфері правосуддя.

Таким чином, ми бачимо, що даним розділом захищаються відносини в сфері діяльності різних за змістом органів. Адже правосуддя, як функція держави, хоча й здійснюється виключно судами, але забезпечується законною та значимою роботою спеціальних органів. Тобто, діяльність, спрямована на вирішення завдань, які стоять перед правосуддям, починається ще до судового розгляду справи у суді, коли по справі проводиться дізнання, досудове слідство або досудова підготовка матеріалів, і не закінчується винесенням судового рішення. Вона також здійснюється і після винесення по справі обвинувального вироку чи рішення, коли вирок чи рішення набуває чинності та виконується.

З даного приводу влучною є точка зору А. Г. Мартіросяна, який визначає родовий об'єкт у злочинах проти правосуддя як порядок суспільних відносин, який забезпечує необхідні умови для нормальної діяльності суду щодо здійснення правосуддя, що включає сам порядок його здійснення, винесення законного, обґрунтованого і справедливого судового акта [6, с. 489]. Виконання функцій правосуддя практично було б неможливо без інших органів та осіб. Правильно сказано в теорії кримінального права, що в назві розділу XVIII «Злочини проти правосуддя» КК України законодавець прагнув продемонструвати всі злочини, які посягають на діяльність суду при здійсненні ним правосуддя, всіх органів, які сприяють шляхом судочинства здійсненню судом його функцій, а також органів, які забезпечують виконання судових рішень [8, с. 55].

Узагальнюючи висловлені в теорії кримінального права точки зору, можна стверджувати, що зміст Розділу XVIII відповідає його назві, а в свою чергу і поняттю «правосуддя». Однак, як відомо, системоутворюючим чинником для правової системи країни є її Конституція. А Конституція України орієнтує на те, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6) і при визначенні поняття «правосуддя» слід керуватися положеннями Конституції України, в яких відображено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. А тому, на підтримку аналізованих точок зору вчених, з метою приведення Кримінального кодексу України у відповідність до Основного закону ми пропонуємо удосконалити Кримінальний кодекс України шляхом внесення до нього змін, які стосуються назви Розділу XVIII, який на нашу думку правильно було б назвати наступним чином: «Злочини, які посягають на діяльність судів та органів, які забезпечують їх належну діяльність». Адже вдосконалення законодавства неможливе без переосмислення системи відносин, які воно врегульовує, а відтак і без вдосконалення понятійно-категоріального апарату, що лежить у його основі.

Література:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [Ю. В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В.А. Клименка. – [вид. 3-тє, переробл. та допов.] – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
2. Копєйчиков В. В. Правознавство: Підручник. – Київ: Юрінком Інтер, 2003. – 750 с.
3. Тимченко С.М. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. / С. М. Тимченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.

4. Ортинський В.Л., Грищук В.К., Мацько М.А., Бурак В.Е., Грищук О.В. та ін. Основи держави і права України: Підручник. – «Видавництво Знання» //Ортинський В.Л., Грищук В.К., Мацько М.А., Бурак В.Я., Грищук О.В. та ін.; [за ред. В.Л. Ортинського, В.К. Грищука, М.А. Мацька]. – К.: «Знання», 2008. - 583 с.
5. Харисов К.Н. Ответственность за преступное вмешательство в деятельность лиц, осуществляющих правосудие и уголовное преследование: проблемы теории и законодательства : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / К. Н. Харисов. – Казань, 2004. – 26 с.
6. Мартіросян А.Г. Погроза щодо судді, народного засідателя чи присяжного як форма протиправного втручання у діяльність осіб, які здійснюють правосуддя / А. Г. Мартіросян // Держава і право. – 2010. – Вип. 48. – С. 489–493.
7. Кузнецов В. В. Кримінальна відповідальність за притягненняяк обвинуваченого завідомо невинуватої особи : [монографія] / В. В. Кузнецов, М. В. Сийплокі ; [за заг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Шакуна]. – Ужгород, ЗакДУ, 2011. – 284 с.

ПІДГОТОВКА ДО ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Коваленко Світлана Сергіївна
здобувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

1. Метою використання спеціальних знань є отримання за їх допомогою доказів, іншої інформації, яка має значення для правильного вирішення справи. Зокрема, у кримінальному судочинстві, під час розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, метою використання спеціальних знань є : допомога в збиранні (виявленні, фіксації, вилученні, забезпеченні збереження), дослідженні доказів (зокрема слідів, речових доказів). На підставі результатів застосування спеціальних знань під час розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом будуються версії, планується розслідування, перевіряються докази, обирається тактика окремих слідчих дій.

2. Процес провадження судової експертизи в ході досудового розслідування за кримінальною справою про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом складається з трьох стадій :

підготовка до призначення експертизи; проведення експертного дослідження; оцінка експертного висновку.

3. Підготовка до призначення судової експертизи по аналізованих справах традиційно складається з таких етапів : 1) виокремлення обставин справи, речових доказів та інших об'єктів, які підлягають дослідженню, визначення завдань і виду експертизи; 2) збирання необхідних матеріалів (зразків для порівняння), їх належне оформлення і упакування; 3) обрання експертної установи або експерта; 4) процесуальне оформлення призначення експертизи : складання постанови про призначення експертизи, ознайомлення з нею обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, за необхідністю прийняття рішень щодо їх клопотань у зв'язку з призначенням експертизи; 5) відправлення відповідної постанови та матеріалів до експертної установи чи обраному експерту.

4. Визначення моменту призначення судової експертизи — це стадія прийняття рішення відносно реалізації інформаційного й доказового потенціалу речових доказів. Судову експертизу слід призначати негайно, тільки-но виявлено сліди й речові докази, які необхідно дослідити, і зібрано необхідні для порівняння матеріали, тому що зволікання з її призначенням не лише позбавляє слідчого цінного доказового матеріалу, яким є висновок експерта, але й може призвести до того, що окремі сліди і речові докази можуть згодом стати непридатними для ідентифікації.

5. Наразі питання можливості проведення судової експертизи до порушення кримінальної справи залишається проблемним і дискусійним. Учені-юристи не дійшли з цього приводу спільної думки. Наприклад, В. П. Бахін, В. К. Лисиченко, Я. П. Нагнойний є прихильниками проведення експертизи до порушення кримінальної справи, інші зокрема Є. В. Рибачук, В. М. Савицький дотримуються протилежного погляду.

6. У стадії підготовки до призначення судової експертизи по кримінальних справах про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом слідчий повинен визначитись : яку інформацію необхідно одержати та які матеріальні об'єкти для цього необхідно досліджувати, які матеріали (серед іншого для порівняльного дослідження) необхідно надати експерту для ефективного і якісного дослідження, як грамотно сформулювати питання до експерта. Більшість учених-криміналістів вважають, що предметом певної експертизи є факти, обставини (фактичні дані), встановлювані шляхом проведення експертизи на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла і дослідження матеріалів кримінальної або цивільної справи. Отже, предметом судової експертизи є експертна задача, що підлягає вирішенню у ході експертного дослідження.

7. На підготовчій стадії слідчому доречно звернутися до спеціаліста, щоб одержати відповідну науково-методичну допомогу. Спеціаліст може

ознайомити слідчого з новими видами експертиз, сучасними можливостями та здобутками традиційних видів експертиз, надати узагальнені відомості щодо практики проведення певних судових експертиз і ефективного використання їх результатів у процесі розкриття та розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, надати інформацію стосовно правил підготовки й оформлення матеріалів для проведення експертиз. Спеціаліст може проконсультувати слідчого відносно типів завдань, виконуваних під час експертного дослідження стосовно кожного виду судової експертизи.

8. Формулюючи завдання експерту, слідчий повинен пам'ятати, що результативність експертного дослідження залежить від чіткості, повноти і якості сформульованих ним питань. Питання експерту є основою постанови слідчого і процесу проведення експертизи й мають задовольняти певні вимоги: 1) перелік питань має бути максимально повним, але не повинен змушувати експерта виходити за межі його спеціальних знань (ч. 2 ст. 75 КПК України) і розв'язання правових питань; 2) питання формулюються максимально точно, чітко, за можливості лаконічно для адекватного розуміння їх експертом та іншими учасниками процесу; 3) спочатку ставляться питання загального характеру, а потім більш деталізовані питання.

Некомпетентність слідчого найчастіше призводить до звуження завдань експертного дослідження і, зрештою, — до обмеження тактичних можливостей використання висновку експерта в процесі доказування. Доцільність консультації спеціаліста щодо формулювання питань експерту у певних випадках гарантує раціональне експертне дослідження і процес розслідування загалом.

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Коваленко Світлана Сергіївна
здобувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

Правильне уявлення про форми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів дає можливість застосовувати їх відповідно до вимоги законодавства, з урахуванням наукових рекомендацій і передового досвіду. Це питання тривалий час і донині є дискусійним. Основна проблема у вирішенні питання про форми використання спеціальних знань полягає в наявності різних підходів науковців до вибору критеріїв, підстав для вичленовування тих або інших форм.

Так, на думку В. М. Махова, недолік авторів, які пишуть про це, полягає в тому, що вони ставлять в один ряд процесуальні й непроцесуальні форми використання спеціальних знань. Значною мірою цей недолік пояснюється тим, що в законі немає чіткого визначення змісту окремих форм використання таких знань. На практиці це може призвести до порушення норм кримінально-процесуального законодавства, неповноти слідства через втрату доказового значення даних, які мають відношення до справи, отриманих з порушенням встановленого порядку використання спеціальних знань (Махов В. М., 2000 р.).

Окремі науковці, виходячи з даної позиції, виділяють такі форми використання спеціальних знань : а) безпосереднє застосування спеціальних знань слідчим, прокурором, складом суду, тобто функціонерами процесуальної діяльності, на кого відповідно до закону покладений обов'язок по збиранню й оцінки судових доказів; б) використання спеціальних пізнань знаючих осіб без залучення їх до участі в слідчих діях (консультації, одержання різного роду довідок по спеціальних питаннях); в) використання результатів несудових (відомчих, адміністративних) розслідувань, а також результатів досліджень окремих об'єктів, які проводилися в процесі зазначених розслідувань або при інших умовах (наприклад, результати патологоанатомічного дослідження трупа); г) використання спеціальних пізнань знаючих осіб, залучених до виконання процесуальних функцій спеціаліста; д) використання спеціальних пізнань знаючих осіб, покликаних до виконання процесуальних функцій судового експерта; є) використання спеціальних пізнань перекладачів і особи, яка розуміє знаки німого або глухого; ж) призначення ревізії; з) проведення за завданням слідчого або суду технічних або інших обстежень (Шиканов В. І., 1980 р.).

Навіть при поверхневому перегляді вищевикладеного переліку форм використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві стає очевидним змішування процесуальних і непроцесуальних способів одержання доказової інформації за допомогою спеціальних знань. Тому, як уявляється, дана класифікація є не зовсім вдалою.

Надмірно розширений підхід до вищевказаного питання також недоречний, як і «мінімалістська» позиція, яка полягає в обмеженому уявленні про сутність і форми застосування спеціальних знань у сучасному кримінальному судочинстві. Так, на думку С. А. Лазарі, «процесуальні форми використання осіб, які володіють спеціальними пізнаннями, залишаються колишніми. Це — експерт і спеціаліст» (Лазарі А. С., 2002 р.).

На нашу думку, спеціальні знання, використовувані при розслідуванні злочинів, можуть застосовуватися в різних формах : все

залежить від обраної підстави для вичленовування тої або іншої форми їх застосування.

Як підстави для відокремлення виду (форми) у системі спеціальних знань можна обрати такі критерії :

а) за нормативною регламентацією (спеціальні знання можуть застосовуватися в процесуальній (передбачена діючим кримінально-процесуальним законодавством) і непроцесуальній формах (передбачена відомчими наказами й інструкціями).

б) за процесуальним статусом осіб, які володіють спеціальними знаннями, їх можна розділити на спеціальні знання, застосовувані : слідчим, експертом, спеціалістом, знаючим свідком.

в) за процесуальною формою реалізації спеціальні знання можуть застосовуватися у формах : судової експертизи, участі спеціаліста у провадженні в справі, участі свідків, які володіють спеціальними, наприклад економічними знаннями.

За своїм змістом, спеціальні економічні знання можуть, наприклад поділятися на бухгалтерські, фінансово-аналітичні, фінансово-кредитні, економічні, знання в області податків і оподатковування.

Перші три підстави для класифікації видів використання спеціальних знань характеризують зовнішній параметр цих знань (їх форму), остання підстава розкриває внутрішній (сутнісний) їх параметр.

ПОШУКОВІ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Ковальова Ольга Вікторівна
здобувач кафедри криміналістики і судової медицини Національної академії внутрішніх справ, експерт сектору Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при Головному управлінні МВС України в Донецькій області

1. Пошукові техніко-криміналістичні засоби це пристрої (інструменти, пристосування, апарати, прилади), речовини й матеріали (хімічні реагенти, спеціальні суміші), які використовуються для виявлення різних предметів, речовин, слідів, мікрооб’єктів, випромінювань, а також трупа (його частин) і живих осіб. Поєднує такі засоби мета їх використанні - відшукання, виявлення різних матеріальних об’єктів і різноманітних за природою випромінювань, що представляють інтерес для правоохоронних органів.

2. Пошукові техніко-криміналістичні засоби широко використовуються в оперативно-розшуковій діяльності, у тому числі й до

порушення кримінальної справи. Факт виявлення об'єктів може послужити підставою для порушення кримінальної справи й проведення розслідування. У процесуальній формі пошукові техніко-криміналістичні засоби застосовуються під час проведенні слідчих дій, таких, як слідчий огляд, обшук, освідування, виїмка предметів, документів, відтворення обстановки та обставин події. Застосування пошукових техніко-криміналістичних засобів і отримані за їх допомогою результати повинні відображатися в протоколі відповідної слідчої дії, що засвідчується підписами понятих і інших учасників. Слід враховувати, що найменування слідчих дій повинні чітко відповідати термінології КПК України (так, не мають доказового значення результати не передбачених законом дій - «прочісування місцевості», «вилучення об'єктів» і т.ін.) (Вандер М. Б., 2004 р.).

3. Пошук слідів і предметів із застосуванням техніко-криміналістичних засобів, під час проведення слідчих дій у ряді випадків здійснюється в присутності обвинувачуваного або підозрюваного (у ході огляду, обшуку, відтворення обстановки та обставин події у формі перевірки показань на місці). У цих умовах значення виявлених із застосуванням техніко-криміналістичних засобів слідів рук, слідів взуття, волосся, волокон від матеріалу одягу може знецінитися, якщо висунуто версію про появу знайдених об'єктів у момент проведення слідчої дії, а не при вчиненні злочину. З урахуванням цього потрібно завжди використовувати всі можливі засоби для виявлення слідів і предметів, які цікавлять слідство, у ході початкової дії, під час відсутності обвинувачуваного (підозрюваного). Якщо завдання виявлення слідів і предметів не вирішене і потрібна присутність обвинувачуваного або підозрюваного, необхідно вжити додаткових заходів : а) виключити можливість їх торкання об'єктів, на яких можуть бути сліди (доцільно використовувати рукавички); б) замінити взуття й одяг у цих осіб або використовувати спеціальні бахіли й халати; в) обвинувачуваний (підозрюваний) повинен бути під постійним контролем слідчого й у полі зору понятих. У разі неухильного дотриманні зазначених умов застосування пошукових техніко-криміналістичних засобів допоможе перевірити наявність об'єкта в зазначеній обвинувачуваним або підозрюваним зоні (на місцевості або в приміщенні), буде сприяти точній локалізації його місцезнаходження (одночасно ведеться спостереження за психічною реакцією присутнього обвинувачуваного або підозрюваного).

4. Наявні на даний час в правоохоронних органах пошукові техніко-криміналістичні засоби досить різноманітні. У криміналістиці їх поділяють за принципом реалізації пошукової дії на такі групи (Вандер М. Б., 2004 р.; Давидов Є. В., 2006 р.): а) механічні засоби (інструменти, пристосування); б) магнітні засоби (шукачі-підйомники з

магнітами, магнітометричні прилади); в) хімічні засоби (реагенти, спецсуміші, аналітичні прилади); г) електричні засоби (індикатори напруги, прилади з визначенням електричних параметрів); д) індукційні прилади (металошукачі з індикацією змін індукційного поля); є) засоби оптичного збільшення (лупи, мікроскопи); ж) прилади випромінюючої дії (освітлювачі, джерела невидимих випромінювань, апарати інтроскопії, радіолокаційні прилади); з) детектори випромінювань (прилади радіометрії, індикатори випромінювань, апарати радіоприйому).

ІНДУКЦІЙНІ МЕТАЛОШУКАЧІ В АРСЕНАЛІ ПОШУКОВИХ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Ковальова Ольга Вікторівна
здобувач кафедри криміналістики і судової медицини Національної академії внутрішніх справ, експерт сектору Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при Головному управлінні МВС України в Донецькій області

1. До групи пошукових техніко-криміналістичних засобів входять індукційні металошукачі, які широко використовуються у правоохоронній практиці. Пошуковий елемент цих приладів у вигляді системи котушок формує індукційне поле, параметри якого змінюються під впливом шуканого металевого предмета, що викликає появу того або іншого сигналу. Головним позитивом приладів індукційного типу є можливість застосування їх для відшукання об’єктів із чорних і кольорових металів (у тому числі дорогоцінних - золота, срібла, платини). Недоліком таких приладів є обмежена чутливість (максимальна відстань від пошукового елемента до об’єкта, на якому він може бути виявлений). Чутливість залежить від маси, розмірів шуканого об’єкта, металу, з якого він виготовлений, а також від властивостей навколишнього середовища, проведеного настроювання - все це необхідно враховувати при використанні таких приладів.

2. Правоохоронними органами протягом останніх десятиліть застосовується в якості пошукового техніко-криміналістичного засобу міношукач ІМП (індукційний міношукач напівпровідниковий). Пошуковий елемент цього приладу, вміщений у герметичний пластмасовий кожух (що дозволяє здійснювати пошук у воді), шарнірно закріплений на утримувачі розбірної штанги й з’єднаний кабелем з електронним блоком, споряджений головними навушниками.

Настроювання приладу виконується двома регуляторами : при відсутності в радіусі 1,5 м металевих об'єктів пошуковий елемент піднімають над землею на 10-12 см і обертають регулятори до зникнення основного тону в навушниках.

Орієнтовна чутливість приладу ІМП характеризується такими даними : пістолет Макарова (ПМ) може бути виявлений ним на відстані 30 см від пошукового елемента, куля до цього пістолету (6 г) - на відстані 7 см, золота обручка (5 г) - на відстані 5 см (Вандер М. Б., 2004 р.).

3. Більш широкими функціями володіє індукційний селективний металошукач типу «Ірис». Цей прилад укомплектований двома пошуковими датчиками : витягнутої форми - для пошуку в приміщеннях і при особистому обшуку, круглої форми - в основному для пошуку на місцевості. Прилад має автоматичну систему підстроювання, звукову, світлову й стрілочну індикацію.

У даному приладі передбачені три режими пошуку, кожний з яких обирається залежно від маси й розмірів об'єкта, який відшукується. Це дозволяє усунути перешкоди від сторонніх дрібних предметів (цвяхи, пробки від пляшок, шматки дроту й т.ін.), що не цікавлять слідство. У режимі «Пошук-1» чутливість приладу із круглим датчиком дозволяє виявити пістолет ПМ на відстані 40 см, кулю (6 г) - 10 см, золоту обручку (5 г) - 10 см. У режимі «Селекція» є можливість визначати параметри виявленого предмета (по відповідному еквіваленті), а також глибину його залягання.

4. В правоохоронних органах поширення набув металошукач типу СХ фірми «Гаррет» (США). Цей металошукач укомплектований чотирма пошуковими елементами (для пошуку на широкій рівній поверхні; для точної локалізації об'єкта; для пошуку в кущах; універсальним датчиком), приставкою із двома прямокутними датчиками, розташованими у взаємоперпендикулярних площинах, що дозволяє обстежити більш горизонтальні поверхні (ґрунт, підлога, перекриття й т.ін.) і вертикальні площини (стрімчасті схили, стіни, огородження й т.ін.). Прилад має звукову й стрілочну індикацію.

У режимі «Всі метали» прилад типу СХ виявляє чорні й кольорові метали в межах чутливості, що з пошуковим елементом діаметром 30 см вище чутливості приладу типу «Ірис» приблизно в півтора разу. Функція «Глибина» дає можливість визначати глибину залягання об'єкта по шкалі індикатора. У режимі «Поділ» (селекція) передбачено усунення регуляторами перешкод від дрібних предметів із чорних і кольорових металів (дріт, фольга, монети й т.ін.). По шкалі індикатора можлива ймовірнісна диференціація металів (залізо, золото, срібло); однак, як

показала практика, не виключені й помилкові показування. Звуковому сигналу можна надати різну тональність залежно від маси предмета, який виявляється (Вандер М. Б., 2004 р.).

5. Усі металошукачі оснащені штангами, можуть застосовуватися для пошуку об'єктів на місцевості, у приміщенні, при перевірці окремих предметів. Перед початком роботи прилади підлягають настроюванню по інструкції (при відсутності системи автонастроювання) і контрольній перевірці шляхом наближення пошукового елемента до еталона або іншого металевого предмету. На місцевості проводиться вибірковий і суцільний пошук. В іншому варіанті територію розбивають на смуги й повільно дугоподібно переміщають пошуковий елемент над поверхнею, не піднімаючи його більш ніж на 3 см. З появою сигналу об'єкт викопують, а якщо передбачається, що він вибухонебезпечний, відзначають його місцезнаходження й викликають відповідних фахівців.

Для перевірки водойм глибиною до 1 м можуть застосовуватися прилади типу ІМП і Ірис. Металошукачі індукційного типу часто використовуються в поєднанні з механічними й магнітними пошуковими засобами (до приладу ІМП додається механічний щуп).

6. Для пошуку металевих предметів у приміщеннях і при особистому обшуку крім розглянутих вище приладів доцільно використовувати портативні індукційні металошукачі. Досить простим приладом є металошукач типу «Гама». Пістолет ПМ виявляється ним на відстані 14 см, куля (6 г) - на відстані 7 см, золота обручка (5 г) - на відстані 6 см. Прилад настроюється однією ручкою на поріг звукового сигналу. Зручні також малогабаритні прилади типу «Марс» та «Мініскан» (Вандер М. Б., 2004 р.).

7. У приміщеннях індукційні металошукачі застосовуються для виявлення схованок з металевими предметами, захованої зброї, ювелірних виробів, золотих монет, металевих упакувань і т.ін. При перевірці стін приміщень варто брати до уваги наявність у них арматури, балок, труб, електропроводки. Після появи сигналу необхідно виявити інші ознаки схованки : наявність порожнини, визначається простукуванням, свердлінням; відмінність штукатурки, фарбування в цій зоні.

За допомогою металошукачів перевіряються на наявність металевих вкладень пакети, скляні банки, мішки, дерев'яні бочки, ящики, коробки, а також предмети меблів, у яких можуть бути невеликі схованки зі зброєю, і т.ін. М'які меблі з металевими сітками, пружинами перевіряють не металошукачами, а іншими засобами, зокрема тонким щупом.

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ПРОВЕДЕННІ ОБШУКУ ПО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ГРАБЕЖІ ТА РОЗБОЇ

Кравчук Петро Юрійович
здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України

1. Обшук — слідча дія, спрямована на примусове обстеження приміщень і споруд, окремих громадян з метою відшукання й вилучення предметів і документів, цінностей, що мають значення для справи, а також виявлення розшукуваних осіб і трупів.

2. Аналіз кримінальних справ про грабежі і розбої свідчить про те, що слідчі взагалі не запрошують фахівців в якості спеціалістів до проведення обшуку для виявлення, закріплення й вилучення слідів і речових доказів. Таку ситуацію підтвердили й результати анкетування слідчих.

3. На нашу думку, для досягнення мети обшуку може бути використана допомога будь-якого фахівця, необхідність у застосування знань якого виникає. Для проведення обшуку по справі про грабіж або розбій доцільно залучати в якості спеціаліста того фахівця, який брав участь в огляді місця події.

4. У ході підготовки до обшуку слідчий спільно зі спеціалістом розробляють систему пошуку, а саме : а) обирають найбільш ефективні прийоми й методи обшуку, визначають послідовність перевірки окремих ділянок об’єкта, який обшукується; б) готують необхідні науково-технічні засоби : освітлювальні прилади; інструменти для відкривання сховищ і схованок); вимірювальні, оптичні й спеціальні пошукові засоби (щупи, металошукачі, переносні рентгенівські апарати і ін.); прилади для роботи з мікрооб’єктами, фотоапаратуру й пакувальні матеріали; ультрафіолетовий освітлювач або електронно-оптичний перетворювач; магнітні підйомники-шукачі.

5. В ході проведення обшуку повинна забезпечуватися планомірність, повнота й старанність пошуку. Відповідно до цих принципів і використовуються знання спеціаліста.

У процесі обшуку спеціаліст уникає зайвих ушкоджень навколишнього оточення. Позитивну роль у цьому може відіграти робота спеціаліста, який, наприклад, за допомогою переносної рентгенівської установки без руйнування перешкоди може точно визначити місце, де перебуває схованка.

У ході обшуку, особа, яка володіє спеціальними знаннями діє таким чином, щоб із самого початку в обшукуваних склалася думка, що шукані предмети не вдасться сховати й тим самим спонукати їх до добровільної

видачі витребуваних предметів. Необхідно мати на увазі, що сам факт застосування науково-технічних засобів при обшуку може чинити сильний психологічний вплив на обшукуваних.

При застосуванні науково-технічних засобів в ході проведення обшуку спеціаліст особливу увагу звертає на різні сліди, що підтверджують втручання людини в конструкцію тих або інших предметів (сліди свіжої штукатурки, побілки або фарбування на стіні, відсутність шпаклівки й бруду між дошками на підлозі, наявність свіжонаклеєних шпалер, глухий звук при простукуванні окремих ділянок стін). Про створення схованок у підлозі можуть свідчити ушкодження граней дощок, широкі щілини, пошатування плінтусів.

Найбільш складним є обшук на місцевості, пов'язаний зі значним розміром обшукуваної території. Допомога спеціаліста в цьому випадку полягає в застосуванні різних пошукових засобів з метою ретельного обстеження усієї ділянки.

Пошуки ускладнюються, якщо металеві предмети вкладені в неметалеві оболонки (у стіни, дошки, автомобільні шини й т.ін.). У цьому випадку застосовуються аналізатор наявності металу і портативні металошукачі. Для просвічування дерев'яних стін, меблів, інших перешкод використовуються переносні рентгенівські установки; цегельних і залізобетонних перешкод — радіоізотопні товщиноміри.

Спеціаліст, який бере участь в обшуку, надає допомогу слідчому у визначенні індивідуальних ознак предметів і одержанні іншої орієнтуючої інформації. Спеціалісти консультують слідчого щодо виникаючих криміналістичних питань, дають орієнтовні відомості про об'єкти, їх ознаки, відмінні риси, матеріали, речовини, які можуть бути знайдені при обшуку й використані для встановлення істини.

Спеціаліст також надає допомогу у виявленні й вилученні побічних слідів (продуктів, речовин) злочинної діяльності, які злочинці не ховають і на які слідчі, як правило, не звертають увагу.

Іноді виникає необхідність участі спеціаліста й при проведенні особистого обшуку. При особистому обшуку спеціалісти допоможуть виявити сліди перебування особи, яка обшукується, на місці події (частки ґрунту, фарби, інших речовин), а також сліди злочинних дій (крові, штукатурки, пилу). З цією метою спеціаліст ретельно обстежить взуття й одяг підозрюваного для виявлення слідів його перебування на місці події. Необхідно додати, що в ході особистого обшуку значну роль може відіграти фахівець-хімік, якого необхідно залучати для виявлення на одязі підозрюваного слідів пострілу, якщо особа затримана відразу після вчинення розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї.

6. Спеціаліст бере участь у фіксації ходу й результатів обшуку за допомогою науково-технічних засобів. З цією метою використовується

фотозйомка, відеозапис, звукозапис. Можуть також малюватися плани й схеми із вказівкою, де і які об'єкти виявлені.

Таким чином, допомога спеціаліста при проведенні обшуку полягає в наданні слідчому сприяння у відшуканні й вилученні знарядь злочину, грошей і цінностей, нажитих злочинним шляхом, предметів або документів, що можуть мати значення для справи, у виявленні розшукуваних осіб. Вона проявляється в послугах по : виявленню шуканого; збору інформації, яка забезпечує доказування приналежності знайдених об'єктів конкретній особі; виявленню, закріпленню й вилученню слідів, предметів і речовин, які надалі будуть об'єктами експертного дослідження; складанню орієнтувань на шукані об'єкти.

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ ПО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ГРАБЕЖІ ТА РОЗБОЇ

Кравчук Петро Юрійович
здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України

1. Огляд місця події є невідкладною слідчою дією, яка полягає в безпосередньому вивченні місця, де вчинено грабіж або розбій, у виявленні, закріпленні й вилученні предметів і документів, висуненні й перевірці версій про подію злочину, його механізм, особу злочинця, мотиви злочинного діяння, а також у вирішенні питань, які мають значення для розслідування справи.

2. Спеціаліст надає допомогу слідчому вже в процесі підготовки до проведення огляду місця події по справах про грабежі і розбої. З'ясувавши характер події, він визначає й готує необхідні технічні засоби, які, як правило, комплектуються у вигляді спеціальних наборів : оперативних і слідчих валіз, спецнабору матеріалів для роботи зі слідами, фотокомплектів і фотонаборів.

Перед оглядом місця події по справі про грабіж або розбій, спеціаліст бере участь в інструктажі слідчо-оперативної групи, в опитуванні очевидців злочину. Це сприяє одержанню інформації, необхідної для з'ясування сутності й механізму події, відшукання слідів і інших об'єктів, що мають значення для справи. При опитуванні очевидців спеціаліст малює схему місця події, вказує на ній зони, де, на думку очевидців, залишені сліди грабежу або розбою.

Підготувавши необхідні технічні засоби й одержавши попередню інформацію, спеціаліст приступає до робочого етапу огляду місця події.

Робота з відшукання слідів на місці події набуває більш цілеспрямованого характеру, якщо спеціаліст, виходячи зі способу вчинення грабежу або розбою, чітко уявляє : а) види слідів і б) предмети й об'єкти, на яких ці сліди повинні бути. Основні вимоги, якими повинен керуватися спеціаліст при огляді місця події по справі про грабіж і розбій такі : а) плавність і системність у роботі; б) одержання максимуму пошукової і доказової інформації в ході роботи з виявленими слідами.

При цьому на початковому етапі огляду спеціаліст виконує такі дії : 1) за зовнішніми ознаками і обставинами події визначає зону огляду; 2) здійснює загальне попереднє вивчення місця події; 3) за результатами вивчення обстановки висуває пошукові версії; 3) розробляє детальний план огляду, у якому визначає черговість роботи зі слідами (запахові сліди, мікрооб'єкти сліди пальців рук, взуття й т.ін.); 4) проводити роботу згідно наміченого плану.

3. Основними завданнями, які виконує спеціаліст у ході огляду місця події по справах про грабежі і розбої є такі : 1) виявлення, закріплення й вилучення слідів і речових доказів; 2) допомога слідчому у визначенні способу злочину й дій злочинця; 3) виділення зі всіх слідів і предметів тих, які цікавлять слідство й відносяться до розслідуваної події; 4) здійснення огляду слідів, предметів, матеріалів і речовин, можливо залишених злочинцем, з метою одержання пошукової інформації й вирішення питання про придатність цих об'єктів для проведення експертизи; 5) участь у підведенні підсумків огляду, висуванні й перевірці слідчих версій, спрямованих на розкриття й розслідування грабежу або розбою; 6) включення в складене на місці події орієнтування відомостей про можливі прикмети, навички, звички й інші дані, які характеризують злочинця, що отримані за допомогою спеціальних знань, для використання в розшуку за гарячими слідами; 7) перевірка виявлених слідів і об'єктів за криміналістичними обліками; 8) виявлення причини і умов, які сприяли вчиненню грабежу або розбою.

4. Робочий етап огляду місця події складається із загального й детального огляду. У стадії загального огляду спеціаліст надає допомогу слідчому в з'ясуванні обстановки місця події, визначенні порядку його проведення, з'ясуванні меж території яка оглядається, уточненні вихідного пункту початку огляду, виборі способу й засобів пошуку слідів, а також висловлює думку про необхідність залучення фахівців інших областей знань.

Основна роль спеціаліста в стадії загального огляду зводиться до такого : а) визначення території, яка підлягає огляду, з метою вивчення навколишньої місцевості; б) встановлення порядку огляду об'єктів, що

підлягають дослідженню в першу чергу (мікрооб'єкти, запахові сліди, сліди рук, ніг, знарядь злому, пострілу, що дозволяють організувати розшук злочинця за гарячими слідами; в) визначення ділянок, де можна чекати найбільшого скупчення слідів; г) вибір технічних засобів, необхідних для застосування в детальному огляді місця події й об'єктів, що виявляються, їх закріпленні й вилученні.

Слід зазначити, що на загальній стадії робочого етапу обстановка на місці події зберігається в повній недоторканності. У ході загального огляду спеціаліст шляхом вимірювання, складання чорнових записів, схем фіксує обстановку на місці події, положення й взаєморозміщення окремих предметів, їх зовнішній вигляд, наявність на них видимих слідів, відстань між предметами.

5. Провівши загальний огляд, коли вивчення обстановки місця події завершено, місце розташування предметів зафіксовано, спеціаліст спільно зі слідчим приступає до детального огляду.

На стадії детального огляду здійснюється ретельне дослідження місця події. При цьому виявлені об'єкти оглядаються на початку без зміни їхнього положення, а потім вони переміщаються з метою всебічного дослідження, але таким чином, щоб не знищити наявні на них сліди й не залишити нових. На цій стадії спеціаліст, використовуючи свої знання й науково-технічні засоби, допомагає слідчому в збиранні й оцінці всієї доказової та орієнтуючої інформації про вчинений грабіж або розбій. Він консультує слідчого з питань, пов'язаним з виявленням, закріпленням і вилученням предметів та документів, які можуть стати речовими доказами, дає йому консультації із приводу звертання уваги на обставини, що мають відношення до справи.

Роль спеціаліста на детальній стадії робочого етапу огляду місця події зводиться до такого : а) виявлення слідів і інших об'єктів, визначення їх відношення до події злочину; б) проведення необхідних вимірів і описів слідів; в) виявлення мікрооб'єктів і мікрочастинок, їх фіксування; г) попереднє дослідженні об'єктів з метою одержання відомостей про подію грабежу або розбою й даних для розшуку злочинця; д) визначення, які з виявлених слідів можна вилучити із предметом, на якому вони знайдені, або із частиною предмета; є) вирішення за участю слідчого, які сліди, що не вилучаються в натурі, підлягають моделюванню й у відношенні яких можна обмежитися описом у протоколі огляду, їхнім фотографуванням або замальовкою; ж) переконання, що вилучення слідів із частиною предмета не спричинить пошкодження сліду або наявних на його поверхні мікрооб'єктів від слідоутворюючого об'єкту; з) встановлення моменту і послідовності вилучення предметів або часток

зі слідами й моделювання слідів : чи буде вилучення здійснюватися безпосередньо в ході огляду або на його заключній стадії; і) виготовлення зліпків зі слідів, вилучення слідів; й) підготовка пакувальних матеріалів і здійснення впакування вилучених предметів, їх частин зі слідами й виготовленими зліпками зі слідів.

Роботу зі збирання речових доказів спеціаліст організує таким чином, щоб пошук і вилучення одних слідів не привело до знищення або пошкодження інших. У ході огляду місця події по справах про грабежі і розбої спеціалістом виявляються, закріплюються й вилучаються такі види слідів : сліди рук; сліди ніг (взуття); сліди транспортних засобів; сліди знарядь злому й інструментів; сліди зубів людини; сліди крові й інших об'єктів біологічного походження; сліди інших виділень людини; мікрооб'єкти; сліди дії вогнепальної зброї; документи.

При виявленні слідів, які підлягають вилученню слідчий і спеціаліст, спільно вирішують питання про можливість їх вилучення в натурі або необхідності одержання копії. У цьому випадку визначаються, які засоби вилучення варто використовувати для збереження слідів.

При виготовленні зліпків визначаються способи індивідуалізації слідів. Якщо в результаті застосування того або іншого способу вилучення сліди або об'єкти, на яких перебувають сліди, можуть бути ушкоджені, спеціаліст попереджає про це слідчого.

6. На завершальному етапі огляду місця події слідчий спільно зі спеціалістом перевіряє, чи всі намічені заходи виконані, упаковує й опечатує об'єкти, складає протокол огляду, необхідні плани та схеми.

Аналіз практики показує, що при участі в огляді місця події відповідних фахівців в якості спеціалістів, кількість речових доказів, предметів, які вилучаються в якості слідів, значно більша, ніж у ситуаціях, коли така слідча дія проводиться тільки слідчим. За допомогою консультації спеціаліста значно швидше й більш кваліфіковано проводиться результативний огляд, більш точно формулюється опис слідів і ознак для внесення до протоколу, формулюється ймовірний механізм утворення слідів відповідно до події, у відношенні якої здійснюється розслідування.

Спеціаліст бере участь і в складанні протоколу слідчого огляду, допомагаючи забезпечити повноту, правильність відображення в описовій частині протоколу виявлених ним даних, які характеризують предмети й документи, що мають відношення до події грабежу або розбою.

Спеціаліст бере участь у складанні за результатами огляду пошукової інформації; повідомляє необхідні довідкові дані; звертає увагу слідчого на обставини, що сприяли вчиненню грабежу або розбою.

КРИМІНАЛІСТИЧНА І ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ

Лук'янчиков Борис Євгенович
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

Лук'янчиков Євген Дмитрович
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційного та підприємницького права Національного технічного університету України «КПІ»

Злочин досліджується багатьма науками, кожна з яких намагається вивчити та описати його соціальний, кримінологічний, морально-етичний, криміналістичний та інші аспекти. Кожна з них досліджує ті елементи і риси злочину, що належать до її предмету, акцентує увагу на найбільш суттєвих рисах цього суспільно-небезпечного соціального явища.

Важливе місце належить криміналістичній характеристиці злочинів. Вона привертає увагу науковців і практиків, без неї методика розслідування як розділ науки певною мірою втрачає сенс [1, с. 45]. Більшість науковців називають її основою побудови окремих криміналістичних методик розслідування.

Тривалий час для розробки методичних рекомендацій розслідування злочинів використовували відомості кримінально-правової та кримінологічної характеристик. Перед криміналістами постало завдання враховувати під час розробки криміналістичних рекомендацій поряд з кримінально-правовими та кримінологічними ознаками злочину і ті, що мали важливе криміналістичне значення, сприяли результативному використанню таких методик для розслідування.

Питання, що пов'язані з криміналістичною характеристикою достатньо активно обговорювалися на сторінках наукових видань в публікаціях В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, О.Н. Васильева, И.О. Возгріна, І.Ф. Герасимова, В.О. Коновалової, М.В. Салтевського, М.О. Селіванова, В.Ю. Шепітька та ін.

Не вдаючись до поглибленого аналізу наведених визначень слід зазначити, що усім ним певною мірою притаманні загальні ознаки, на які звертають увагу автори : а) система узагальнених відомостей про ознаки певного виду злочинів; б) встановлення закономірних зв'язків між такими даними; в) призначеність для розслідування конкретних видів злочинів.

Більше двадцяти років тому зроблено спробу розробити альтернативу поняттю «криміналістична характеристика злочинів» та замінити його поняттям «типові інформаційні моделі злочинної

діяльності». За слушною думкою Г.К. Захарова поняття криміналістична характеристика широко використовується в навчальній літературі, не вичерпало своїх можливостей, а тому навряд чи потребує запропонованої заміни [2, с. 167-174].

Криміналістична характеристика як кримінально-правова та кримінологічна містить інформацію про злочин в цілому, а також складові його елементи (об'єкт та об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону). На відміну від них вона являє собою, по-перше, систему тільки криміналістично значимих відомостей про ознаки злочину, а не будь-яких однакових для усіх видів злочинів. По-друге, відомості про ознаки елементів злочину підлягають опису на якісно-кількісному рівні з визначенням кореляційних залежностей між ними, що підвищує практичне значення даної категорії криміналістики.

Зважаючи на те, що в розкритті злочинів значне місце належить оперативно-розшуковій діяльності, науковцями цієї галузі зроблена спроба розробити власну характеристику злочинів. Це зумовлено намаганням розкрити ті сторони, риси, ознаки злочину, що не набули відображення в інших характеристиках і мають суттєве значення для розробки рекомендацій з розкриття і запобігання злочинів саме оперативно-розшуковими силами, засобами і методами.

Так, І.І. Басецький звертає увагу на те, що це науково-практичний термін, що «позначає сукупність специфічних ознак, притаманних як злочинності в цілому, так і окремим видам і конкретним злочинам, що використовуються для розробки рекомендацій, спрямованих на прийняття ефективних управлінських та оперативно-тактичних рішень» [3, с. 37].

Широко тлумачить дану характеристику Г.К. Кабанов. Він включає до неї деякі загальні відомості, що характеризують оперативну обстановку в конкретному регіоні або республіці в цілому, стан боротьби з цими та іншими злочинами, кримінологічні особливості осіб, що їх вчинили, а також ряд інших відомостей [4, с. 32].

Наведений перелік визначень можна продовжити, але усі вони будуть відрізнятися несуттєвими ознаками. Таку різноплановість можна пояснити відсутністю науково обґрунтованого підходу до їх побудови.

Виходячи із загального уявлення про характеристику зазначимо, що: а) у ній мають описуватися відмінні якості, властивості, ознаки злочину. Як самостійний інститут теорії ОРД вона має володіти набором характерних властивостей, які лише в сукупності можуть сформувати критерії для визначення даного поняття, на що звертає увагу більшість науковців. Разом з тим, автори не показують, якими мають бути ці відомості; б) в оперативно-тактичній характеристиці виду злочинів мають міститися відомості ні про що інше ніж злочин. Відомості про стан

оперативної обстановки в регіоні, стан боротьби із злочинністю і т.п. характеризують не сам злочин, а стан і умови роботи з його розкриття.

Науковцями слушно зазначається, що оперативно-тактична характеристика є науково-практичним терміном, узагальненими відомостями. Тому не слід пов‘язувати її з окремим моментом або конкретним злочином. Як наукова абстракція вона має містити відомості про вид злочинів з визначенням його характерних, типових ознак.

На даний час будь-яких ознак злочину оперативно-тактичного характеру не виявлено. Для побудови цієї характеристики використовують елементи й ознаки злочину, достатньою мірою досліджені й описані в інших характеристиках. Наближеною для ОРД вважаємо криміналістичну характеристику, використання якої певною мірою може задовольнити як потреби науковців під час розробки рекомендацій з розкриття злочинів, так і оперативних працівників, які застосовують дані рекомендації.

Визначаючи предмет теорії ОРД, як самостійної галузі наукових знань, В.А. Лукашов, поряд з іншими, відносить до нього правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти [5, с. 90-91]. Дану думку поділяють й інші автори, які до предмету науки відносять: практику боротьби із злочинністю з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів; правові основи ОРД; систему правових та інших відносин, що виникають в процесі застосування зазначених сил, засобів і методів.

Отже, безпосередньо злочин не є предметом ОРД, але усі його елементи і ознаки різною мірою сприяють встановленню обставин його вчинення і в першу чергу причетної до цього особи. При цьому широко и комплексно використовуються відомості характеристик злочину, що розроблені іншими галузями юридичної науки.

Зважаючи на те, що термін «оперативно-тактична характеристика» набув широке розповсюдження в теорії ОРД, доцільно переглянути можливості його застосування в науковому обігу таким чином, щоб він відповідав власному змісту і призначенню, розкривав властивості, ознаки і риси явища, яке визначає.

Література:

1. Гончаренко В.И. Криминалистика и криминалисты / В.И. Гончаренко, В.Е. Бергер. – К. : Вища шк., 1989.
2. Захаров Г.К. Новый учебник по криминалистике – новый материал для дискуссии / Г.К. Захаров // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства : матер. вузов. юбил. науч.-прак. конф. (к 85-летию со дня рождения Р.С. Белкина) : в 2-х ч. Ч. 1. – М. : Академия управления МВД России, 2007. – С. 167-174.

3. Басецкий И.И. Словарь оперативно-розыскной терминологии / Басецкий И.И. и др. – Минск, 1993.
4. Кабанов Г.К. Квартирные кражи. Предупреждение и раскрытие. Оперативно-розыскная тактика / Г.К. Кабанов. – Минск, 1995.
5. Лукашев В.А. Введение в курс ОРД ОВД: учеб. пособие / В.А. Лукашов. – К., 1976.

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ВІКТИМНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Міщенко Тетяна Юріївна
курсант слідчо-криміналістичного факультету Донецького юридичного інституту МВС України

На сьогодні особливої актуальності набуває проблема профілактики злочинів і вивчення віктимності потенційної жертви дало підстави стверджувати, що їх об’єднують спільні риси, внаслідок існування яких особа має «схильність» до вчинення проти неї суспільно – небезпечного діяння. Особливу увагу в цій проблемі викликає питання щодо віктимності неповнолітніх як найбільш вразливої і соціально незахищеної верстви населення.

Основні теоретичні положення віктимної поведінки неповнолітніх досліджували такі видатні вчені – правознавці як Л.В. Франк, Д.В. Ривман, В.Я. Рибальська, В.І. Полубінський, В.Г.Мелкумов,А.А. Ткаченко та інші провідні науковці.

Цілком обґрунтованою є позиція Т.М. Вакулич, яка зазначає, що основними соціально - психологічними детермінантами віктимної поведінки неповнолітніх виступають неправильне виховання, невдалий шлюб батьків, домінування в сім’ї одного з батьків, соціальне відчуження дитини, а також низька самооцінка, нейротизм, травми, фобії [1].

Для здійснення запобігання віктимності неповнолітніх необхідно створення належних умов, а також вдосконалення кадрового потенціалуорганів опіки та піклування, розвиток ювенальної юстиції в Україні,зокрема, в її межах має бути введена посада «соціальний працівник – помічник судді» з розгляду кримінальних справ відносно неповнолітніх[2]. Соціальний працівник повинен виконувати ті функції, які визначені «Пекінськими правилами»[3,с.24-25].

На думку Р.М. Опацького, важливим напрямком в становленні ювенальної юстиції, а в контексті розглянутої нами проблеми запобігання віктимності неповнолітнього є соціальна підготовка дітей, які

перебувають в спеціалізованих школах-інтернатах і які становлять особливу групу ризику [4, с.147].

Д. В. Рівман, В. С. Устінов, виділяючи 5 типів соціально-психологічної типології потерпілих (агресивний, активний, ініціативний, пасивний, некритичний та нейтральні типи) відносять неповнолітніх до некритичного типу потенційних жертв, пояснюючи це тим, що вирішальним аспектом стає некритичність як на основі особистих негативних рис, так і в силу позитивних, особливо в силу свого невеликого життєвого досвіду, низького рівня інтелектуального розвитку, невміння достатньо оцінювати ситуацію, яка призвела до спричинення шкоди[5, с.97].

На нашу думку, інститут ювенальної юстиції через діяльність соціального працівника повинен запобігати віктимності неповнолітньоготакими основними способами:

-вжиття заходів до осіб щодо яких є законні підстави вважати, що вони надають неналежні умови для проживання своїх дітей або в разі вчинення батьками насильницьких дій;

-активне співробітництво соціального працівника з дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), який відкрив своє представництво в 1997 році і робить достатньо в напрямку покращення життя дітей на території України;

-акцентування уваги на отримання неповнолітніми психологічної допомоги в суспільних закладах, в яких більшість часу перебуває неповнолітній, формування психологічної стійкості внаслідок проведення заходів, які дають уявлення неповнолітньому про можливі випадки вчинення проти нього протиправних діянь.

Література:

1.Вивчення віктимності особистості неповнолітніх у психологічній літературі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vuzlib.com/content/view/780/94

2. Ювенальна юстиція – підсумки та проблеми -[Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.juvenilejustice.ru/about/news/2012/3/new350

3.Мінімальністандартні правила ООН звід правлення правосуддя відносно неповнолітніх («Пекінські правила») // Советская юстиция. – 1991. – № 14. –С. 23–25.

4.Опацький Р.М. Особливості впровадження ювенальної юстиції в зарубіжних країнах / Р.М. Опацький// Право і суспільство. – 2012. – №2.- С.147.

5.Ривман Д.В. Виктимология: [учебноепособие]/ Д.В. Ривман,В.С. Устинов.-СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2000.-332с.

ПРОБЛЕМИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ

Нішніанідзе Тімур
здобувач кафедри криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ

Прискорення розвитку науки і техніки сприяє проникненню новітніх досягнень прогресу в усі сфери діяльності, у тому числі й у роботу правоохоронних органів. Сьогодні успішне розкриття й розслідування вбивств неможливе без ефективного техніко-криміналістичного забезпечення.

З метою такого забезпечення в Україні створені певні передумови: досить високий рівень розвитку криміналістики й судової експертології, наявність у правоохоронних органах необхідних науково-технічних засобів, розгалужена мережа судово-експертних установ і юридичних вузів, хороша професійна підготовка багатьох оперативних працівників, слідчих, судових експертів, які залучаються до розкриття й розслідування вбивств.

Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів докладно розглядалися в роботах вітчизняних і закордонних авторів, таких як Г.А. Абдумаджидов, Т.В. Аверьянова, Л.Є. Ароцкер, В.Д. Арсеньєв, І.І. Басецький, Р.С. Бєлкін, О.М. Васільєв, А.І. Вінберг, В.О. Волинський, В.Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, Г.О. Грановский, А.В. Дулов, Є.І. Зуєв, Г.Г. Зуйков, В.Я. Колдін, Ю.Г. Корухов, І.Ф. Крилов, Б.М. Комаринець, О.О. Леві, В.К. Лисиченко, І.М. Лузгін, В.М. Махов, В.С. Мітрічев, М.С. Полєвой, А.Я. Паліашвілі, М.С. Салтевський, М.Я. Сегай, М.О. Селіванов, В.О. Снєтков, В.І. Шиканов, О.Р. Шляхов, М.П. Яблоков і ін.

Проведений нами аналіз робіт цих авторів показує, що їх дослідження мають велике теоретичне й практичне значення, однак розглянуті в них проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів висвітлюються в зв’язку з окремими стадіями й суб’єктами кримінального процесу, видами процесуальної діяльності, окремими досягненнями науки й техніки. У цих роботах викладаються загальні питання, які стосуються використання спеціальних знань і науково-технічних засобів, а іноді розглядаються лише окремі аспекти використання результатів науково-технічного прогресу в розкритті й розслідуванні злочинів. При такому підході, в цілому, безумовно, досить виправданому, проблеми техніко-криміналістичного

забезпечення розкриття й розслідування вбивств опинилися за межами наукового дослідження.

Спеціальні знання, якими володіють різні учасники техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування вбивств, тісно взаємозалежні з науково-технічними засобами використовуваними при розслідуванні зазначеної категорії злочинів. Цей зв'язок діалектичний, він перебуває в постійному розвитку, що обумовлено закономірностями науково-технічного прогресу. Науково-технічні засоби розробляються й створюються на основі потреб практики розкриття й розслідування злочинів і накопичених наукових знань.

Взаємозв'язок між спеціальними знаннями й науково-технічними засобами полягає у тому, що нерідко без таких засобів неможливо застосувати спеціальні знання, реалізувати їх потенційні можливості в практичній діяльності по розкриттю й розслідування вбивств. У свою чергу, ефективне використання багатьох науково-технічних засобів вимагає спеціальної підготовки людини й у більшості випадків може бути здійснено лише фахівцем у певній галузі знання.

З огляду на нерозривний взаємозв'язок спеціальних знань і науково-технічних засобів, їх взаємний вплив і неможливість успішного розвитку у відриві одне від одного, уявляється доцільним розглядати проблеми ефективного використання цих знань і засобів у розкритті й розслідуванні вбивств у комплексі, у тісному взаємозв'язку між собою.

Необхідний всебічний, комплексний підхід до вирішення проблем широкого й ефективного використання спеціальних знань і науково-технічних засобів для того, щоб на основі вивчення перспектив розвитку науки й техніки, потреб практики розкриття й розслідування вбивств, узагальнення існуючого досвіду, розробити методологічні основи техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування вбивств; виробити конкретні пропозиції й рекомендації з поліпшення використання досягнень науково-технічного прогресу в процесуальних і непроцесуальних формах різними учасниками розкриття й розслідування зазначеного виду злочинів; обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання використання спеціальних знань і науково-технічних засобів; вирішити проблеми ефективності використання цих знань і засобів; виявити фактори, які впливають на нього, і розробити комплекс заходів різного характеру, спрямованих на вдосконалення застосування досягнень науки й техніки при розкритті й розслідуванні аналізованих злочинів.

Розкриття й розслідування вбивств — своєрідний процес пізнання, предмет і межі якого визначені юридичною наукою. Одна з його

особливостей полягає в тому, що більшість фактів, явищ, процесів, з яких складається подія аналізованих злочинів, відбувалася в минулому й не може безпосередньо сприйматися слідчим і судом. Однак вони відображаються й зберігаються в навколишньому середовищі. Завданням слідчого, оперативного працівника, експерта і спеціаліста — знайти, виявити ці зміни й сліди, щоб одержати повну й об'єктивну інформацію про минулу подію, яка цікавить правосуддя.

Розкриття й розслідування вбивств, безумовно, не обмежується встановленням події злочину. Необхідно виявити ще низку фактів: наслідки злочину, знаряддя й засоби, за допомогою яких його вчинено, обставини, які сприяли вчиненню вбивства та інше. Ці факти доступні безпосередньому сприйняттю слідчого.

Однак, у ході розслідування кримінальної справи про вбивство низка фактів не може бути безпосередньо сприйнятою слідчим, у цих випадках пізнання навколишнього світу неможливе без широкого використання наукових знань і технічних засобів. Вони допомагають досліджувати не сприймані у звичайних умовах явища, події й процеси, узагальнювати вже наявні відомості, дають можливість збільшувати потік криміналістично-значимої інформації, полегшують розумову діяльність людини, дозволяють на практиці перевіряти істинність наших знань.

Поліпшення організації використання спеціальних знань і науково-технічних засобів є резервом підвищення ефективності розкриття й розслідування вбивств.

Для вирішення питань, які вимагають спеціальних знань у різних областях діяльності, слідчий і суд при розкритті й розслідуванні вбивств вправі залучати будь-яку знаючу особу. Однак, для її успішної роботи, як правило, необхідна відповідна матеріальна база яка вже створена в широкій мережі судово-експертних установ, зосереджених у ряді міністерств і відомств України.

В Україні існує достатня кількість установ і організацій, які займаються питаннями використання досягнень науки й техніки в боротьбі зі злочинністю. Однак, як показує проаналізована нами судово-слідча практика, використання спеціальних знань і науково-технічних засобів у розкритті й розслідуванні вбивств усе ще не відповідає сучасним вимогам. Основною причиною такого положення, на наш погляд, є відомча роз'єднаність установ, які займаються даною проблемою; недостатня теоретична розробка низки питань; відсутність єдиної стратегії; непослідовність і незкоординованість зусиль, які задіюються з метою поліпшення техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування вбивств.

ВИКОРИСТАННЯ В РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ ДАНИХ ПРО ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ЛЮДИНИ

Нішніанідзе Тімур
здобувач кафедри криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ

Істотним у встановленні особи злочинця, який вчинив вбивство, його розшуку й викритті є зовнішній вигляд людини. Крім цього без аналізу такого зовнішнього вигляду досить часто неможливо встановити й особу загиблого.

Вчення про зовнішній вигляд людини, яке розробляється в рамках криміналістики досліджує закономірності й засновані на них засоби та методи збирання, аналізу й використання даних про зовнішність людини з метою встановлення й розшуку осіб у процесі розкриття й розслідування злочинів в цілому і вбивств зокрема. Криміналістичне вчення про зовнішній вигляд людини включає теоретичні положення й засновані на них техніко-криміналістичні засоби й методи збирання, вивчення й використання даних про зовнішній вигляд людини у слідчій, судовій та оперативно-розшуковій практиках. Серед таких положень можна виокремити : а) криміналістичне поняття, структуру й властивості зовнішнього вигляду людини, його елементи й ознаки, а також потенційні можливості його використання в практиці протидії злочинності; б) закономірності закарбування (фіксування) зовнішнього вигляду в різного роду відображеннях; види й характеристики відображень і передумови їх використання в діяльності з виявлення, розкритті та розслідування злочинів; в) закономірності збирання й використання даних про зовнішній вигляд людини; систему техніко-криміналістичних засобів і методів збирання даних про зовнішній вигляд людини, їх аналізу й використання; в) науково-технічні засоби й методи вивчення й використання таких даних; методику криміналістичної портретної експертизи (Снєтков В. А., 1979 р., Зінін А. М., 1995 р.).

Зовнішній вигляд людини в широкому розумінні цього слова включає комплекс різноманітних зовнішніх даних, які сприймаються зором людини. Структура зовнішнього вигляду людини містить у собі систему елементів, частин, деталей зовнішності, які можуть бути цілком виразно виділені при візуальному вивченні. Зовнішній вигляд людини може використовуватися в рамках слідчої дії (освідування, пред’явлення для впізнання), експертизи або оперативно-розшукового заходу. Що відповідно зумовлює різноманітний порядок і доказове значення результатів застосування даних про зовнішній вигляд людини.

У рамках криміналістики розроблений спеціальний метод опису зовнішнього вигляду людини — словесний портрет. В діяльності розкриття і розслідування злочинів використовуються різні відображення ознак зовнішності людини. Найбільш часто зустрічається опис. Використовуючи його для встановлення й розшуку різних осіб, варто враховувати можливість короткочасного спостереження, недоліки освітлення, можливості зміни ознак зовнішності та ін. У випадку присутності таких факторів, опис доцільно проводити, виділяючи спочатку, орієнтуючі ознаки (стать, вік, зріст, статуру), потім домінуючі (зовнішня деталь, яка є найбільш яскравою, характерною, яка чітко виділяється в зовнішності) і нарешті індивідуалізуючі менш помітні, але більш різкі ознаки (Зінін А. М., 1995 р.).

Досить широко застосовується у криміналістиці науково-технічний метод фіксації зовнішнього вигляду людини під назвою «фотографування». Спеціально призначеною для повного й точного фотографічного зображення зовнішнього вигляду людини є сигналітична зйомка, яка здійснюється за встановленими правилами. Часто використовуються фотознімки, призначені для паспортів, посвідчень і інших документів. Можливе використання аматорських знімків, а також групових (шкільні, вузівські, «на відпочинку» та ін.).

Досить ефективним методом збирання інформації про зовнішній вигляд людини й наочного її зображення є виготовлення суб’єктивних портретів (зображення особи, фігури людини, створені на основі уявного образа по пам’яті очевидця). При виготовленні всіх видів суб’єктивних портретів користуються загальною методикою.

В залежності від виду одержуваного портрета (мальованого, фото композиційного, мальовано-композиційного) - істотно розрізняється техніка його виготовлення. Так, суб’єктивний портрет може бути намальований художником або складений із застосуванням технічних засобів приладами типу «ІКР-2», «Портрет», «Фоторобот» і ін. У виготовленні портретів крім слідчого (оперативного працівника) і очевидців активну участь повинні приймати фахівці, залучені в якості спеціалістів.

В діяльності по розкриттю та розслідуванню вбивств суб’єктивні портрети померлих виготовляють фахівці, залучені в якості спеціалістів на основі ретельного огляду останків людини. За необхідності призначається судово-остеологічна експертиза (за кістковими останкам). Такі портрети використовуються лише з оперативною метою. Заходи, які проводяться з їх використанням не можу бути доказом, їх не можна пред’являти для впізнання, направляти як об’єкт дослідження на портретну експертизу. Але встановлення за допомогою суб’єктивних портретів особи

підозрюваних створює передумови для проведення комплексу слідчих дій спрямованих на викриття злочинців.

В діяльності з розкриття і розслідування вбивств ознаки зовнішнього вигляду можуть використовуватися для встановлення особи невпізнаного трупа. Після «туалету» трупа його фотографують за правилами впізнавальної зйомки, здійснюють опис зовнішності. Одним із засобів фіксації ознак зовнішнього вигляду є виготовлення посмертної маски (Дубягін Ю. П., 1996 р.). Маска передає елементи особи в натуральну величину, відображає обсяг деталей будови й забезпечує вивчення особи загиблого в необхідних ракурсах.

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ

Олексюк Андрій Володимирович
здобувач кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

1. В ході розслідуванні незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, встановити відношення окремих предметів до зброї та боєприпасів лише шляхом слідчого огляду, а також вирішити інші значимі для слідства питання, є не завжди можливим навіть за умови участі відповідного фахівця залученого в якості спеціаліста. Це особливо актуально у тих випадках, коли наприклад, предмети, які оглядаються виготовлені саморобним або кустарним способами (Павліков С. Г., 2003 р.).

Завдання, які постають перед правоохоронними органами, під час вирішенні окремих слідчих ситуацій, також, найчастіше, не можуть бути виконані шляхом проведення лише слідчого огляду (приміром, виявити джерело придбання досліджуваних предметів, встановити місце їх виготовлення, встановити справжність пред’явлених затриманим дозвільних документів, встановити правильність ведення бухгалтерського обліку на підприємстві де виготовляється або ремонтується вогнепальна зброя та боєприпаси й т.ін.). У таких ситуаціях доцільне застосування спеціальних знань у вигляді призначення й проведення відповідної судової експертизи (Єфіменко В. В., 2003 р.).

2. Проведене нами вивчення кримінальних справ про незаконне заволодіння вогнепальною зброєю показує, що висновки експертів

найчастіше дозволяють виконувати важливі завдання розслідування : а) висувати нові версії в справі, й перевіряти висунуті раніше; б) приймати рішення для проведення слідчих дій, спрямованих на пошук або закріплення доказової інформації. Зокрема, можуть бути проведені повторні допити підозрюваних та свідків, обшуки за місцем проживання або роботи передбачуваних злочинців, очні ставки, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки та обставин події у вигляді слідчого експерименту й ін.

3. Вивчення кримінальних справ про незаконне заволодіння вогнепальною зброєю показує, що найпоширенішими є такі помилки, що допускаються працівниками правоохоронних органів в ході призначення експертних досліджень :

а) необґрунтоване призначення балістичної експертизи, експертизи холодної зброї у тих випадках, коли приналежність вилучених (виявлених) предметів до зброї, боєприпасів є очевидним (предмети заводського виготовлення, з наявністю маркувальних позначень і т.ін.). Деякі слідчі забувають, що при вирішенні питання про віднесення конкретного предмета до зброї, не завжди необхідне проведення експертних досліджень; не мають потреби в дослідженні ті предмети, які мають загальновідомі форми, спеціальні маркувальні позначення. Інше відношення повинне бути до предметів, які виготовляються саморобним або кустарним способом, мають значні відступи від прийнятих стандартів, або містять ознаки різних типів зброї;

б) необґрунтована відмова від призначення експертного дослідження саморобної зброї, боєприпасів, предметів зі знищеними маркувальними знаками, або документів, що мають явні ознаки їх підробки;

в) неналежне поводження з аналізованими предметами при підготовці їх до експертного дослідження (неправильне впакування зразків, упакування яке руйнує (знищує) об'єкт дослідження, або руйнує сліди на ньому й т.ін.;

г) постановка перед експертом питань, які не входять до його компетенції, зокрема мають юридичний зміст (наприклад, постановка питань про юридичну кваліфікацію дій передбачуваного злочинця й т.ін.).

І все ж зазначимо, що у більшості вивчених нами кримінальних справ про незаконне поводження з вогнепальною зброєю відповідні види експертного дослідження призначалися слідчими правильно, а їх результати мали вирішальне значення для встановлення обставин злочину й істини в справі.

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ

Олексюк Андрій Володимирович
здобувач кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

1. Під час розслідування незаконного заволодіння вогнепальною зброєю, може виникає необхідність проведення різноманітних експертиз. Найпоширенішою по даній категорії справ є судово-балістична експертиза. В ході її призначення винятково важливо правильно сформулювати питання, а також передбачувані питання бажано ставити в певній послідовності.

2. Балістична експертиза проводиться з метою встановлення відношення предметів до вогнепальної зброї; визначення технічного стану зброї й боєприпасів і впливу його на здійснення пострілів; визначення виду, системи, моделі зброї; ототожнення її за слідами на снарядах (кулях) і гільзах; обставин пострілу (напряму й відстані пострілу, місцезнаходження того хто стріляв й ін.), а також вирішення низки інших питань, пов'язаних з вогнепальною зброєю та її застосуванням.

3. Предметом судово-балістичної експертизи є фактичні дані (факти, обставини) про технічний стан і якості вогнепальної зброї, наявності (відсутності) тотожності між ідентифікуємим об'єктом (зброєю) і ідентифікуючим об'єктом (кулями, гільзами) : про наявність загального джерела походження компонентів спорядження боєприпасів, дані про обставини пострілу (місце, відстань, давнину), встановлювані на основі спеціальних знань в області судово-балістичної експертизи, криміналістичної техніки й військової техніки про властивості й закономірності дії стрілецької зброї (Кофанов А. В., 2006 р.).

4. За своїм змістом питання, які цікавлять слідство й суд, доцільно розділити на шість основних груп : перша група — завдання по встановленню тотожності зброї, патронів, приладів для спорядження гільз капсулями; друга група — встановлення групової приналежності зброї, подібних їй пристроїв і боєприпасів; третя група — встановлення латентної інформації, тобто знищених, схованих і зашифрованих позначень на зброї, боєприпасах, їх фабричному впакуванню; четверта група — встановлення можливостей здійснення дій (застосування зброї й боєприпасів для пострілів і враження певних цілей) у даних умовах; п'ята група — встановлення фактів дій за їх результатами (чи здійснено зі зброї постріл, чи заряджалася зброя патроном, чи перероблялися зброя й патрони); шоста група — встановлення обставин здійснених дій (місце, час, спосіб, причини й кількість зроблених пострілів, спосіб переробки й причини ушкоджень зброї й боєприпасів) (Саморока В. А., 2003 р.).

5. В ході розслідування незаконного заволодіння вогнепальною зброєю під час призначення балістичної експертизи в розпорядження експертів надаються : кулі й гільзи, виявлені на місці події; вогнепальна зброя й об'єкти з вогнепальними ушкодженнями; протоколи огляду й схеми із вказівкою місця виявлення куль, гільз, вогнепальної зброї, об'єктів з вогнепальними ушкодженнями; боєприпаси й вогнепальна зброя, які вилучається в підозрюваних; одяг потерпілого з вогнепальними ушкодженнями; акт судово-медичного дослідження трупа.

Вогнепальна зброя на дослідження направляється у тому стані, в якому виявлена. Заряджену зброю необхідно розрядити, вказавши про це в постанові про призначення експертизи. Об'єкти зі слідами пострілу (одяг, частини уражених пострілом предметів) повинні бути впаковані таким чином, щоб максимально вберегти їх від різних сторонніх впливів (тертя, згинання). Самі сліди варто захищати додатковими засобами (прокладками, обшиванням тканиною). Об'єкти з підвищеною вологістю повинні бути попередньо висушені без застосування нагрівальних приладів.

6. Щоб забезпечити безпеку детального дослідження зброї й боєприпасів, а також зберегти сліди, які можуть бути на зброї, необхідно в процесі попереднього дослідження особливу увагу приділити огляду вилученого стріляючого пристрою. Вогнепальну зброю оглядають із дотриманням правил поводження з нею як з об'єктом підвищеної небезпеки й вимог поводження з нею як речовим доказом.

В ході огляду вогнепальної зброї, насамперед визначають і фіксують : положення її затвора, курка, запобіжника, сигнальних пристроїв, магазина й інших частин, наявність крові, волосся, волокон, інших речовин на частинах зброї. Взявши зброю в руки й дотримуючись правил обережності, перевіряють, чи заряджена вона. У багатозарядній зарядженій зброї підраховують кількість патронів у магазині або барабані.

7. Серед питань, вирішуваних в ході дослідження вогнепальної зброї (її матеріальної частини, технічного стану, балістичних характеристик) можна виділити такі : 1) чи відноситься наданий на дослідження предмет до вогнепальної зброї? Якщо так, то до якого виду, зразку (моделі)?; 2) де й коли (підприємство-виготовлювач, фірма, рік випуску) виготовлена надана зброя?; 3) якому виду, зразку (моделі) зброї належать надані деталі (частини), чи не є вони деталями конкретного екземпляра зброї (зброї з певним номером або зброї, наданої разом з деталями)? 4) чи справна надана на дослідження зброя? Якщо несправна, то в чому полягають несправності, яка причина їх виникнення, як вони впливають на можливість використання зброї (при пострілі, інших операціях)?; 5) чи придатна зброя до пострілу?; 6) яким способом (промисловим, саморобним) виготовлена зброя (її окремі деталі)?; 7) чи не внесені зміни в надану зброю? Якщо так, то які саме, з якою метою, яким способом (промисловим, саморобним)?; 8) які матеріали, предмети використані при

виготовленні саморобної зброї або зміні зброї промислового виготовлення, які технічні засоби, інструменти при цьому застосовувалися?; 9) судячи з ознак виготовлення саморобної зброї, якими могли бути кваліфікація, професійні навички особи, яка її виготовила?; 10) чи можливі із наданої зброї постріли без впливу на спусковий гачок (за певних умов або при різних, можливих умовах)?; 11) які тактико-технічні й балістичні характеристики наданої зброї (основні або окремі з них)?; 12) чи здійснювався зі зброї постріл після останнього чищення каналу ствола?; 13) яким порохом (вид, марка) зроблений останній постріл зі зброї?; 14) який початковий зміст знищених (спиляних, забитих і т.ін.) маркувальних позначень, номера, що були на зброї?

ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ПО СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ

Поветкіна Юлія Валеріївна
викладач Одеського училища професійної підготовки працівників міліції ГУМВС України в Одеській області

1. Причини та умови, які сприяють вчиненню незаконного поводження з вогнепальною зброєю, — це ті фактори об’єктивної дійсності, які спричинили в особи рішучість вчинити такий злочин.

Сукупність цих обставин є об’єктом процесуальної діяльності слідчого щодо запобігання незаконному поводженню з вогнепальною зброєю. Виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню таких злочинів, та вжиття заходів щодо їх усунення, становлять основу суті діяльності слідчих органів стосовно запобігання злочинам.

2. Дослідження причин і умов, що призвели до вчинення незаконного поводження з вогнепальною зброєю, є найважливішою передумовою для розроблення ефективних заходів із усунення цих причин та умов. Результати дослідження останніх можуть бути використані для проведення профілактичної роботи як у процесуальних межах, так і поза ними.

3. Реалізується профілактична функція слідчого шляхом використання як процесуальних, так і непроцесуальних заходів.

До процесуальних (тобто, передбачених кримінально-процесуальним законодавством) заходів профілактики незаконного поводження з вогнепальною зброєю, які випливають з детального аналізу кримінально-процесуального законодавства, належать: встановлення (шляхом проведення слідчих дій) причин і умов вчинення таких злочинів та усунення їх внесенням подання; забезпечення відшкодування матеріальної й моральної шкоди (якщо незаконне поводження з

вогнепальною зброєю поєднувалося із злочином проти особи, чи насильницьким заволодінням власності); відсторонення обвинуваченого, який вчинив злочин, від посади, яку він обіймав, на період слідства та ін.

До непроцесуальних заходів слідчої профілактики незаконного поводження з вогнепальною зброєю відносяться: 1) виступи слідчого на зборах державних органів, громадських організацій за матеріалами кримінальних справ; 2) бесіди з посадовими особами та представниками громадськості; 3) читання лекцій та організація бесід щодо питань права; 4) висвітлення у засобах масової інформації найрезонансніших справ.

4. До особливостей непроцесуальних заходів реалізації профілактичної функції слідчого належать проведення їх поза провадженням у кримінальних справах, тобто виконання цієї функції як паралельно із розслідуванням того чи того злочину, так і після завершення провадження у справі.

5. Суб'єктом цього виду діяльності є слідчий, наділений відповідними кримінально-процесуальними повноваженнями. Об'єктом профілактичного впливу є той чи інший негативний аспект у системі загальних відносин, а також правова і моральна свідомість конкретних осіб. Мета такого впливу полягає у недопущенні злочину, створенні обставин, які перешкоджають їх вчиненню.

6. Вивчення особи обвинуваченого чи підозрюваного, виявлення причин і умов, що призвели до вчинення злочину, при розслідуванні кримінальної справи дає змогу розглядати профілактику й припинення як єдиний процес щодо запобігання незаконному поводженню з вогнепальною зброєю.

ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ПО СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ

Поветкіна Юлія Валеріївна
викладач Одеського училища професійної підготовки працівників міліції ГУМВС України в Одеській області

1. Профілактика злочинів, яка здійснюється слідчим, є частиною роботи із запобігання, вона полягає у цілеспрямованому виявленні та усуненні причин і умов конкретних злочинів. Найбільш обґрунтованим є твердження тих авторів, які називають такі рівні профілактики злочинів, як : 1) загальносоціальна профілактика; 2) профілактика у соціальних групах і колективах; 3) індивідуальна профілактика; 4) профілактика злочинів на регіональному або галузевому рівні (Блувштейн Ю. Д., Зирін М. І., Романов В. В., 1986 р.).

2. Поділ профілактики на два види — загальну й індивідуальну закріпився у практиці органів внутрішніх справ. Тому, можна припустити, що слідчі підрозділи органів внутрішніх справ здійснюють спеціальну профілактику незаконного поводження з вогнепальною зброєю, яка, своєю чергою, поділяється на такі види, як : загальнопрофілактична діяльність та індивідуально-профілактична діяльність.

3. Загальна й індивідуальна профілактика таких злочинів тісно пов'язані між собою. Загальна створює підґрунтя для ефективного здійснення індивідуальної профілактичної роботи слідчих, а остання, відповідно, — конкретизує й розвиває форми загальної профілактики, беручи до уваги індивідуальні особливості осіб.

4. З огляду на роль і місце сукупності різних криміногенних обставин у виникненні злочинної поведінки, загальнопрофілактичну діяльність можна розділити на три групи.

До першої групи належать обставини, які визначають виникнення, суть і форму антисоціальної спрямованості особи. Ними вважається несприятливий вплив середовища, в якому виховувався, навчався, жив і працював підозрюваний (обвинувачуваний). Під впливом цих чинників формуються злочинні мотиви та мета. Встановлюючи зазначені обставини, слідчий створює необхідні передумови для здійснення індивідуально-профілактичного впливу з виправлення і перевиховання правопорушника та для визначення заходів загальної профілактики з ліквідації криміногенних впливів середовища на інших осіб.

Другу групу обставин становлять такі негативні явища мікросередовища, як ті, що сприяють переростанню антигромадської орієнтації у злочинний намір. Вони, немовби, завершують моральну деформацію свідомості особи, зміцнюють її рішучість вчинити злочин. Завдання слідчого полягає у тому, щоби не тільки виявити негативні морально-психологічні зміни у свідомості особи, а й визначити безпосередні джерела криміногенного впливу, які відіграли провідну роль у формуванні рішення вчинити злочин.

Третя група обставин об'єднує таку сукупність умов, які сприяють реалізації злочинного наміру в суспільно небезпечне діяння. Йдеться про конкретні недоліки у діяльності державних органів, громадських організацій, посадових осіб і тих чи тих громадян, які свідомо сприяли досягненню злочинного результату. Тому їх виявлення й усунення є сенсом профілактичної діяльності слідчого.

Отже, ефективність загальної профілактики, яка здійснюється слідчими підрозділами органів внутрішніх справ, визначається, переважно, ступенем пошуку причин, умов та повнотою інформації, а також підходом до підбору форм і способів усунення виявлених під час розслідування криміногенних чинників (Омельченко О.Є., 2002 р.).

5. Для успішного проведення індивідуальної профілактики, по справах про незаконне поводження з вогнепальною зброєю необхідно, з одного боку, проаналізувати структуру особи правопорушника, її соціально-психологічні, соціально-демографічні та соціально-біологічні ознаки, з іншого, — глибоко розкрити специфічні соціальні причини формування типів особи злочинців, виявити несприятливі умови, які призводять до цього процесу (Кудрявцев В.М., 1978 р.).

6. Специфіка індивідуально-профілактичної роботи слідчого визначається особливостями суб'єкта й об'єкта впливу, а також метою і способами проведення індивідуальної профілактики. Приміром, для здійснення індивідуально-профілактичної роботи стосовно обвинуваченого слідчий повинен зібрати певні відомості, які дають безпосереднє уявлення про цю особу. Важливими є також відомості, які характеризують негативний вплив на обвинуваченого, тобто його індивідуальне мікросередовище.

7. Встановлення причин і умов, які сприяють незаконному володінню зброєю, як і усієї сукупності обставин, що складають предмет доказування, відбувається безперервно, починаючи з моменту порушення кримінальної справи; для цього необхідно використовувати кожну процесуальну дію, яка виконується за цими справами. Спробуємо наочно показати виявлення причин і умов на прикладі допиту — найбільш поширеної слідчої дії.

При допитах свідків по справах про незаконне поводження з вогнепальною зброєю, а особливо — обвинуваченого, важливо з'ясувати, чи відомо допитуваному що-небудь про злочини, підготовлені іншими учасниками злочинного угруповання. Якщо вони нададуть таку інформацію, варто уточнити : хто збирається вчинити злочин; склад злочинного угруповання; їх найближчі зв'язки; у чому полягають їх наміри. Ця інформація після ретельної перевірки слугуватиме основою невідкладних профілактичних заходів слідчого.

Допит є доступним і достатньо ефективним засобом встановлення причин і умов, що сприяють незаконному поводженню з вогнепальною зброєю. Про це можуть бути допитані як обвинувачуваний (підозрюваний), так і інші особи. Зрозуміло, нема сенсу задавати допитуваному прямі запитання про зазначені обставини. Відомості про них формуються переважно синтетично — з урахуванням характеристики обвинувачуваного, даних про загальну картину злочину і з отриманих показів про час, місце, спосіб його вчинення, особливо про походження зброї. Наприклад, у випадку викрадення зброї, представники адміністрації, охорони, інші відповідальні особи допитуються про режим роботи, контрольно-пропускну систему, сигнальні пристрої тощо.

8. Особливе значення має встановлення довірливого контакту з обвинувачуваним. Правомірне схилення його до щиросердного каяття і правдивого викладення обставин незаконного володіння зброєю вже саме собою має великий профілактичний вплив, метою якого є переконати винного в невідповідності (ефемерності) його протиправної орієнтації. З'ясування усіх обставин справи дозволяє, крім того, зробити правильний висновок про фактори, які породили конфлікт особи з суспільством, і, якщо можливо, усунути конкретну криміногенну ситуацію, яка, у випадку якщо залишиться, буде й надалі провокувати вчинення подібних злочинів. Не менш широкі можливості для з'ясування обставин, які сприяли незаконному поводженню з вогнепальною зброєю, мають й інші слідчі дії.

9. Загальними особливостями профілактичної функції слідчого по справах про незаконне поводження з вогнепальною зброєю є такі : 1) сприяє виконанню завдань кримінального процесу; 2) здійснюється на основі матеріалів конкретної кримінальної справи; 3) застосовується органами дізнання, слідчим, прокурором і суддею (судом); 4) реалізується у різних процесуальних та непроцесуальних формах; 5) фіксується у процесуальних документах; 6) діє не лише на учасників процесу; 8) сприяє усуненню причин і умов; 9) впливає не тільки на особу злочинця, а й на інших осіб зокрема, та кримінальне середовище загалом.

10. Профілактична робота при розслідуванні злочинів, як правило, проводиться на різних етапах провадження, що зумовлює тривалий характер діяльності слідчого відносно виявлення у процесі розслідування причин та умов, які призвели до вчинення незаконного поводження з вогнепальною зброєю, а також вживання ефективних заходів щодо їх усунення.

ВРАХУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ, ПРИ ЗАСТОСУВАННІ СТАТТІ 69^1 КК УКРАЇНИ

Самойленко Є. Ю.
здобувач кафедри кримінального права № 1 Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», м. Харків

1. У ст. 66 Кримінального кодексу України (далі – КК) встановлено загальний порядок врахування судом при призначенні покарання обставин, що його пом'якшують. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 року КК України було доповнено ст. 69^1 «Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання» відповідно до якої за наявності

обставин, які пом'якшують покарання, і передбачені пунктами 1 та 2 ч. 1 ст. 66 КК, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні підсудним своєї вини строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті Особливої частини КК.

2. *Підстава* застосування ст. 69[1] КК складається з декількох елементів (чинників), а саме: 1) наявність лише тих обставин, що пом'якшують покарання, які передбачені у пунктах 1 та 2 ст. 66 КК; 2) відсутність обставин, що обтяжують покарання; 3) визнання підсудним своєї вини у вчиненому злочині.

2.1. У пунктах 1 та 2 ст. 66 КК передбачені такі обставини, що пом'якшують покарання: а) з'явлення із зізнанням, б) щире каяття, в) активне сприяння розкриттю злочину, та г) добровільне відшкодування завданого збитку й ґ) усунення заподіяної шкоди. Усі ці форми поведінки особи є різновидами так званого *дійового каяття*, яке полягає в тому, що особа, винна у вчиненні злочину, після його здійснення, але до ухвалення вироку добровільно здійснює певні активні дії, спрямовані на відвернення, зменшення чи відшкодування злочинних наслідків. Водночас добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди можуть судом і не враховуватися як підстава для застосування ст. 69[1] КК у тих випадках, коли такі збитки або шкоду злочином не було заподіяно. Наприклад, при вчиненні готування до злочину (ч. 1 ст. 14 КК) відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди може і не знадобитися, бо діяння винного може й не спричинити ніяких наслідків.

2.2. Слід зазначити, що одним з елементів підстави застосування ст. 69[1] КК є *визнання підсудним своєї вини* у вчиненому злочині. Однак потрібно мати на увазі, що, як вірно стверджує В.І. Тютюгін[1], цей елемент підстави певним чином стикається з обставинами, передбаченими у п. 1 ст. 66 КК, оскільки щире каяття припускають визнання особою своєї вини, висловлення жалю з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася.

Більшість вчених наполягають, що визнання вини – це позиція обвинуваченого (підозрюваного), який визнає свою вину у вчиненому злочині та своїми діями сприяє розслідуванню злочину та здійсненню правосуддя, а також може бути підставою для застосування спрощених або скорочених процедур у кримінальному провадженні[2].

---

[1] Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / *Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін* та ін.; За ред. *В.В. Сташиса, В.Я. Тація*. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – С. 357.

[2] Див., наприклад: *Повзик Є.В.* Визнання обвинуваченим своєї вини як підстава диференціації кримінально-процесуальної форми.// Реформування судових і правоохоронних органів: матеріали науково-практичної конференції (14 травня 2010 р.). – Х.: Одіссей, 2010. – С. 294.

Аналізуючи обставини, що пом'якшують покарання, які передбачені пунктами 1 та 2 ч. 1 ст. 66 КК, можна прийти до висновку, що деякі з них прямо чи опосередковано характеризуються ознакою визнання вини підсудним. Зокрема, щире каяття – це певне моральне і психологічне явище, яке виявляється у самозасудженні особою вчиненого нею суспільно небезпечного діяння, реальному бажанні виправити наслідки, усунути заподіяну потерпілому шкоду або хоча б зменшити її розмір, сприянні оперативному розкриттю злочину уповноваженим органам державної влади. Теорія і практика сходяться на думці, що основною формою прояву щирого каяття є визнання підсудним своєї вини.

Стосовно з'явлення із зізнанням як добровільного, безпосереднього звернення особи, яка вчинила злочин, до правоохоронних органів або суду з правдивим повідомленням про вчинений злочин із наміром передати себе в руки правосуддя, можна прийти до висновку, що сам факт звернення до органів державної влади є підставою вважати, що особа фактично визнає свою вину. Якщо припустити існування протилежного, то виглядає доволі безглуздо ситуація, коли особа повідомляє про вчинений нею злочин, але одночасно не визнає своєї вини.

Аналогічний висновок можна зробити і про наявність визнання вини у тому випадку, коли особа активно сприяє органам розслідування у розкритті злочину, добровільно відшкодовує завданий збиток або усуває заподіяну шкоду, враховуючи зміст і значення цих пом'якшуючих обставин.

Правова категорія «визнання вини підсудним» вживається законодавцем лише у статті 69^1 КК. Навіть ч. 1 ст. 66 КК України не встановлює визнання вини як обставину, що пом'якшує покарання. Пленум Верховного Суду України у пункті 6^2 постанови «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року № 7 (далі – ППВСУ від 24 жовтня 2003 р. № 7) наголошує, що суди мають перевіряти, чи фактично визнає свою вину підсудний, не називаючи при цьому ознаки такої «фактичності». Напевно, Пленум має на увазі те, що такі показання особи підлягають детальній перевірці, а саме визнання може бути покладено в основу обвинувачення лише при підтвердженні цього факту сукупністю наявних у справі доказів, які свідчать про дійсне висловлення жалю з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася. Слід наголосити, що щире каяття, з'явлення із зізнанням або активне сприяння розкриттю злочину мають підтверджуватися аналогічними доказами.

Водночас, не дивлячись на фактичне визнання вини та висловлення жалю, внутрішнє моральне або психічне переконання особи може бути діаметрально протилежним, тобто особа добровільно вчинює активну дію щодо визнання вини, бажаючи, щоб суд врахував її при призначенні покарання як обставину, що пом'якшує покарання (наприклад, щирим

каяттям), але підсвідомо відстоює думку про свою невинуватість. У такому випадку орган досудового розслідування ніяким чином не зможе підтвердити щирість каяття особи. Саме тому, окремі науковці, дослідивши дану процесуальну проблему, пропонують виключити визнання вини підсудним з тексту аналізованої норми, бо за наявності обставин, що пом'якшують покарання, які передбачені п. 1 та 2 ч. 1 ст. 66 КК, наявності підтверджуючих доказів, отриманих під час кримінального провадження, показань свідків, особистої характеристики злочинця, є підстави для застосування ст. 69^1 КК.

Таку позицію можна біло б підтримати за умови, якщо б законодавець закріпив положення про обов'язкове встановлення щирого каяття особи чи хоча б положення про обов'язкову наявність кількох обставин, що пом'якшують покарання для застосування ст. 69^1 КК. Проте, оскільки визнання вини може бути одностайно пов'язане з наявністю щирого каяття особи, а ст. 69^1 КК не вимагає встановлення наявності цієї обставини в кожному випадку, то, вважаємо, що немає достатніх підстав виключати визнання вини особою, як однієї зі складових підстави застосування ст. 69^1 КК.

2.3. Серед обставин, що пом'якшують покарання, які зазначені в ч. 1 ст. 66 КК передбачені й інші обставини, кримінально-правове значення яких можна визнати тотожним із тими, що є підставою для застосування ст. 69^1 КК, тобто які характеризують позитивну посткримінальну поведінку особи – *надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину* (п. 2^1 ч. 1 ст. 66 КК). Однак вітчизняний законодавець не відносить її до однієї зі складових підстави призначення покарання згідно зі ст. 69^1 КК.

Вважаємо, що такий крок законодавця є необґрунтованим, оскільки, якщо добровільне відшкодування завданого збитку або усунення вже заподіяної шкоди визнається так званою «особливою» обставиною, що пом'якшує покарання, то тим більш надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину, тобто дії, спрямованої на недопущення заподіяння шкоди або зменшення її прояву (наслідків), слід також визнати передумовою (її складовою) для застосування ст. 69^1 КК. До того ж, майно, яку б цінність воно не мало, ніколи не можна порівняти з життям і здоров'ям особи, яке на конституційному рівні вважається найвищою соціальною цінністю. Тому законодавець має віддати належне не лише тому злочинцю, який відшкодував заподіяну шкоду, але й тому, хто надав медичну або іншу допомогу потерпілому безпосередньо після вчинення злочину чи, навіть, врятував життя потерпілого.

2.4. Крім того, певним недоліком ст. 69^1 КК України є невизначеність позиції законодавця щодо кількості обставин, що пом'якшують покарання, як підстави застосування ст. 69^1 КК. Відповідно

до абз. 1 п. 6^2 ППВСУ від 24 жовтня 2003 р. № 7 визначення покарання з дотриманням правил норми закону, що досліджується, можливе лише за наявності обставин, передбачених пунктами 1 та 2 частини 1 статті 66 КК (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; добровільне відшкодування або усунення заподіяної шкоди), а також при визнанні підсудним своєї вини та відсутності обставин, що обтяжують покарання.

На нашу думку, дану норму слід застосовувати за наявності хоча б двох обставин, що пом'якшують покарання, водночас, передбачивши, як елемент підстави для застосування ст. 69^1 КК й обставину, що зазначена у п. 2^1 ст. 66 КК. При цьому ці обставини можуть розміщуватися як в одному з наведених пунктів, так і у різних пунктах (1, 2, 2^1) ст. 66 КК. Це, на наш погляд, пояснюється таким:

1) законодавець закріпив в тексті ст. 69^1 КК слово «обставини» у множині, що у лінгвістичному значенні означає наявність сукупності двох і більше явищ або предметів довільної природи, яка розглядається як одне ціле;

2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди можуть судом і не враховуватися як підстава для застосування ст. 69^1 КК у тих випадках, коли такі збитки або шкоду злочином не будо заподіяно. Водночас, охарактеризувати злочинця як такого, що заслуговує на пом'якшення покарання за наявності лише однієї обставини, що його пом'якшує, надзвичайно важко. Саме тому, навряд чи доцільно було б зобов'язувати суд за наявності лише однієї обставини, що пом'якшує покарання, застосовувати ст. 69^1 КК і призначати не більше двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті Особливої частини КК.

Література:

1. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – С. 357.
2. Повзик Є.В. Визнання обвинуваченим своєї вини як підстава диференціації кримінально-процесуальної форми.// Реформування судових і правоохоронних органів: матеріали науково-практичної конференції (14 травня 2010 р.). – Х.: Одіссей, 2010. – С. 293 – 296.
3. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2003. – № 6. – С. 14–20.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ТАКТИЧНА ОПЕРАЦІЯ» ТА «ТАКТИЧНА КОМБІНАЦІЯ»

Сас Михайло В'ячеславович
здобувач кафедри криміналістики Донецького юридичного інституту МВС України

1. На даний час у криміналістиці немає усталеної думки щодо поняття «тактична операція». Науковці по-різному визначають структуру, елементний склад та суб'єктів тактичної операції. Немає єдиної думки і щодо співвідношення понять «тактична операція» і «тактична комбінація».

2. Вперше термін «тактична операція» запропонований А. В. Дуловим ще у 1972 р. Автор визначив тактичну операцію як «сукупність слідчих, оперативних, ревізійних і інших дій, які розробляються і здійснюються в процесі розслідування, по одному плану під керівництвом слідчого, з метою реалізації такого тактичного завдання, яке не може бути виконане проведенням у справі окремих слідчих дій» (Дулов А. В., 1972 р.). На думку А. В. Дулова, тактична операція проводиться слідчим або за дорученням слідчого органом дізнання до або після порушення кримінальної справи. Така операція є завжди програмно-цільовою системою, вона створюється для досягнення певної мети (або комплексу цілей) : кінцевої або проміжної (Дулов А. В., 1972 р.). Розробкою теоретичних проблем тактичних операцій займалися і інші знані науковці-криміналісти, зокрема Р. С. Бєлкін, І. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкін, В. А. Журавель, В. О. Образцов, В. М. Шевчук, В. І. Шиканов та інші.

На початковому етапі розробки теорії тактичних операцій у криміналістиці були опубліковані рекомендації щодо комплексу слідчих і оперативно-розшукових дій, проведення яких пов'язане єдиною метою, наприклад, розшук злочинця, його затримання, груповий обшук та ін. Згодом відповідно до потреб практики, комплекси дій почали активно розробляти стосовно ситуацій на початковому етапі розслідування злочинів, а пізніше – просто з урахуванням слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування злочинів.

Найбільш повним є визначення тактичної операції як «комплексу погоджених і взаємозалежних слідчих дій, організаційно-підготовчих, оперативно-розшукових, контрольно-ревізійних, технічних і інших заходів, які проводяться відповідно до відображеної в плані тактичної лінії поведінки слідчого й спрямованих на виконання яких-небудь конкретних завдань, що виникають на певному етапі розслідування у тій або іншій слідчій ситуації (Михальчук А. Є., 1991 р.).

3. В ході дослідження проблеми тактичної операції науковці та практики нерідко оперують терміном «тактична комбінація», при цьому змішуючи поняття «тактична операція» і «тактична комбінація». Змішування цих двох понять, можливо, відбувається тому, що тактична операція є явищем динамічним й багатоплановим (Михальчук А. Є., 1991 р.). Тактична комбінація є певним поєднанням тактичних прийомів, слідчих або інших дій, об'єднаних єдиним задумом і обумовлених конкретною слідчою ситуацією (Бєлкін Р. С., 1997 р.)». Більшість авторів вважають, що тактична комбінація є оптимальним поєднанням тактичних прийомів у рамках окремої слідчої дії (Бєлкін Р. С., 1997 р.).

Як видно з вищенаведеного визначення поняття тактичної операції, вона може проводитися і в рамках однієї слідчої дії, де тактичні прийоми «підкріплюються», «підсилюються» проведенням оперативно-розшукових і інших заходів, або такі заходи взагалі не проводяться, і тактична операція за своїм обсягом і метою наближається до тактичної комбінації. Науковці справедливо виділяли елементарні й складні (оперативно-тактичні) комбінації (Бєлкін Р. С., 1997 р.), причому складна тактична комбінація являє собою сукупність слідчих і оперативно-розшукових заходів. Таке поняття складної тактичної комбінації багато в чому подібне з поняттям тактичної операції, що і зазначено Р. С. Бєлкіним (Бєлкін Р. С., 1997 р.).

Проаналізовані погляди науковців, показують, що одні автори (зокрема, А. Д. Трубачов) ототожнюють поняття тактична операція й тактична комбінація, а наприклад, А. Б. Соловйов пропонує взагалі відмовитися від терміна «тактична комбінація», як від необґрунтованого (Соловйов А. В., 2000 р.). Таким чином сьогодні в криміналістиці висловлені дві різні точки зору, одні автори ототожнюють поняття тактичної операції й тактичної комбінації, у свою чергу проводячи диференціацію останньої, інші вважають, що поняття тактичної комбінації й тактичної операції доцільно розрізняти, тому що вони виражають різні рівні спільності діяльності суб'єктів розкриття та розслідування злочинів.

Підводячи підсумок зазначимо, ми схиляємося до думки, що поняття «тактична операція» і «тактична комбінація» співвідносяться як загальне й окреме, тому що поняття тактичної операції є ширшим й може містити в собі кілька тактичних комбінацій. Тактичні комбінації можуть бути реалізовані в слідчих діях, передбачених до реалізації в загальному задумі тактичної операції, суб'єктний склад тактичної операції є ширшим, ніж суб'єктний склад тактичної комбінації, яку можуть реалізовувати лише особи, яким відповідно до закону дане право проводити слідчі дії, самостійно або за відповідним дорученням, а коло суб'єктів тактичної операції містить у собі також орган дізнання, контрольно-ревізійні органи, експертів і спеціалістів.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ АВТОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПОДІЙ

Сас Михайло В'ячеславович
здобувач кафедри криміналістики Донецького юридичного інституту МВС України

1. В ході розслідування дорожньо-транспортних подій слідчим доводиться зіштовхуватися з питаннями, які вимагають спеціальних знань в області автотехніки. У такому випадку слідчий змушений призначати автотехнічну експертизу, акт якої іноді є основним джерелом доказів у кримінальній справі.

Сутність судової автотехнічної експертизи полягає в дослідженні обставин справи про дорожньо-транспортну подію, така експертиза проводиться у передбаченому законом порядку особами знаючими в автотехніці, за дорученням слідчих і суддів з метою встановлення фактичних даних, які у формі висновку експерта є судовим доказом у справі.

Аналізована експертиза є експертним дослідженням, яке проводиться з метою встановлення механізму й обставин дорожньо-транспортної події, технічного стану транспортного засобу й дороги, психофізіологічних характеристик його учасників - за матеріалами справи й результатами дослідження місця події, транспортних засобів (їх деталей, вузлів, агрегатів, систем) і водія (Суворов Ю. Б., 1998 р.).

Предметом автотехнічної експертизи є фактичні дані не тільки про технічний стан транспортного засобу, але й місце події, ділянку дороги, яка безпосередньо примикає до нього, дорожню обстановку на місці події, дії осіб - учасників події і їх можливості, а також про ті обставини, що сприяли виникненню події, які встановлює експерт на основі своїх спеціальних пізнань і матеріалів справи.

Експертні завдання автотехнічної експертизи є різноманітними, і в згрупованому виді, залежно від ситуації дорожньо-транспортної події, їх можна подати так : а) встановлення наявності несправностей транспортного засобу й часу їх виникнення (до події, під час, після); б) вплив несправностей на виникнення й розвиток дорожньо-транспортної події; в) відповідність стану транспортного засобу нормам і вимогам безпеки руху; г) причинно-наслідковий зв'язок між несправністю й подією; стан деталей на основі їх хіміко-металографічного дослідження; д) визначення траєкторії й характеру руху транспортних засобів і

пішоходів до удару й після удару; є) визначення взаєморозташування транспортних засобів і пішоходів, визначення місця дорожньо-транспортної події; ж) визначення швидкості транспортних засобів до удару (зіткнення) і режиму руху (гальмування, занос, пробуксовка й т.ін.) (Алєксєєв А. Г., 2003 р.).

Як свідчить вивчена судово-слідча практика досить рідко експертові напряму ставиться питання про те, який механізм події. Здебільшого вирішуються питання, що відносяться до окремих елементів механізму події, наприклад, такі, як встановлення швидкості руху транспорту, гальмівного й зупинного шляхів, відповідність дій водія технічним можливостям, що забезпечують безпеку руху транспортного засобу й т.ін. Проте, можливі такі випадки, коли транспортний засіб залишився на місці, але яким чином відбулася подія, слідчому самостійно розібратися важко.

2. Детальний розгляд питань, які вирішуються автотехнічною експертизою, її наукових можливостей і методів дослідження, свідчить про те, що механізм утворення слідів від удару, ковзання, зношування, зламу може бути предметом як автотехнічної, так і трасологічної експертизи. Механізм утворення слідів поєднує трасологію й автотехніку за об’єктами, цілями, методам дослідження. Тому проведення комплексної автотехнічної і трасологічної експертизи є припустимим і доцільним.

Однак, є досить спірною можливість проведення комплексної судово-медичної й автотехічної експертизи або судово-медичної, криміналістичної й автотехнічної експертизи. Судовий медик і автотехнік не є фахівцями суміжних наук. Ці науки не мають загальних складових частин. Проведення комплексної експертизи в зазначених випадках при відсутності в судово-медичного експерта пізнань в області автотехніки, а в автотехніка - знань автотранспортної травматології (того загального, що їх може поєднувати) неминуче призводить не тільки до порушення компетенції експертів, але й до необґрунтованості їх висновків. Важко уявити більше небезпечну для справи правосуддя ситуацію, коли судово-медичний експерт виступає в ролі інженера, а останній - як судово-медичний експерт. Під час оформленні проведеного комплексного дослідження слід керуватися криміналістичними рекомендаціями відповідно до яких у висновку повинно бути зазначене, при вирішенні яких питань потрібні були комплексні дослідження, й на які з поставлених питань відповідав кожний з експертів.

МЕТОД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОФІЛЮВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНИМИ ФАХІВЦЯМИ

Старушкевич Анатолій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Луцького інституту розвитку людини Відкритого Міжнародного університету «Україна»

1. Кримінальне профілювання («психологічне портретування» (профілювання)) протягом останніх трьох десятиліть є одним з важливих засобів забезпечення розслідування серійних насильницьких злочинів у США та провідних європейських країн.

Значних зусиль до розробки методу кримінального профілювання приклали фахівці США, Великобританії та Канади (R.K. Ressler, V.J. Geberth, R. Hazelwood, J.E. Douglas, R.M. Holmes, J. DeBurger, D. Canter, D.K. Rossmo та ін.).

У США метод кримінального профілювання почав застосовуватися з 1971 року працівниками Відділу поведінкових наук Академії ФБР США. А в 1984 році при цій академії було створено Національний центр по аналізу насильницьких злочинів, зорієнтований на потреби правоохоронних органів. Метою цього центру є забезпечення допомоги правоохоронним органам як США такі і інших країн у розкритті та розслідуванні серійних насильницьких злочинів, зокрема у встановленні та розшуку осіб, які вчиняють такі злочини. Метод кримінального профілювання, спрямований на виявлення внутрішніх і поведінкових ознак людини, знання яких оптимізує пошук і виявлення злочинця (О. І. Бродченко, О. А. Логунова, 2007 р.).

2. На думку зарубіжних фахівців метод кримінального профілювання є «процесом ідентифікації всіх психологічних характеристик індивідуума, які становлять загальний опис особи, заснований на аналізі злочинів вчинених нею» (R.K. Ressler, 1982 р.).

Зарубіжні фахівці вважають, що методом кримінального профілювання найбільш доцільно користуватися з метою прогнозування особистісних особливостей злочинця, коли злочини нею вчинені під впливом онтогенетичної особистісної дисфункції, яку можна розглядати як своєрідну психопатологію, що знаходить відображення в механізмі злочину, в до- і посткримінальній поведінці злочинця. До таких злочинів віднесено вбивства на сексуальному ґрунті з ознаками садистського катування жертви; убивства із вирізанням та розкиданням внутрішніх органів жертви, посмертними колотими й різаними пораненнями, які поєднуються з маніпуляціями злочинця із трупом жертви; «безмотивні»

підпали й вибухи; зґвалтування; ритуальні вбивства (Howlett J.B., Hanfland K.A, Ressler R.K., 1986 р.).

3. Складання кримінального портрету невстановленого злочинця, на думку науковців США, містить п'ять послідовних етапів : перший – ретельне вивчення природи й сутності злочинів і типології осіб (психолого-психіатрична типологія осіб), які раніше вчинили подібні злочини; другий – вичерпний аналіз місця розслідуваного злочину; третій – поглиблене вивчання оточення, занять і захоплень жертви й підозрюваного; четвертий – формування можливих мотиваційних факторів підозрюваних осіб; п'ятий – опис злочинця (на основі зовнішніх поведінкових проявів його ймовірної психологічної сутності) (О. І. Бродченко, О. А. Логунова, 2007 р.).

В ході складання портрета невстановленого злочинця зарубіжними фахівцями аналізуються такі матеріали :

Фотодокументи місця злочину і його околиць, прив'язані до карт, планів, схем місцевості; фотографії наявних на тілі жертви ран, фотографії жертви, зроблені з різних позицій і під різним кутом. При цьому в комплексі аналізується все знайдене безпосередньо на місці злочину й довкола нього. Відповідно від якості й повноти фотоматеріалів з місця злочину залежать висновки про механізм вчиненого злочину.

Матеріали судово-медичної експертизи аналізуються з метою одержання відповідей на запитання : яким знаряддям, де, у якій послідовності й з якою силою були нанесені ушкодження, що спричинили смерть. Точна локалізація ушкоджень на тілі жертви дозволяє зробити припущення про те, чи була жертва захоплена вбивцею зненацька, чи вбивству передувала боротьба. Значимими для аналізу є також відомості про кількість ушкоджень, ушкодження які були нанесені посмертно, чи були поранення нанесені крізь одяг чи у відкриті частини тіла. Аналіз загальної картини ушкоджень дозволяє зробити висновок про психічний стан убивці в момент злочину й про те чи існували між ним і жертвою певні відносини.

План переміщення жертви до смерті включає відомості про місце роботи, місце проживання, де останній раз бачили жертву живою, перед тим, як вона була виявлена на місці злочину.

Документи з інформацією про особу жертви особливо цікаві для фахівців в області кримінальної віктимології, які складають точне уявлення про жертву на підставі даних про її вік, стать, фізичні особливості, одяг під час інциденту, сімейний статус, соціальну адаптованість, інтелект, стиль життя, особливості особи й темпераменту, манеру поведінки, місце проживання, взаємозв'язок місця проживання й злочину, рід занять, репутацію за місцем проживання й роботи, особистісні і соціальні звички, захопленнях, коло друзів і недругів.

Інформація про повну картину злочину, на основі якої реконструюється подія допомагає на початковій стадії реконструкції відновлювати картину зовнішньої низки подій злочину (механізм вчиненого), вона містить відомості про місце, час, дату події, вид зброї, якою було вчинено злочин, спосіб його вчинення, а також відомості про поведінку злочинця в «ситуації після вбивства». Встановлена на початковій стадії реконструкції картина злочину слугує підставою для подальшого її аналізу з метою знаходження відповіді на питання, чому злочинець обрав той або інший спосіб дій, діагностики психологічного стану злочинця в момент вчинення злочину, складання уявлення про рівень його інтелекту й освіти та ін. Таким чином, знаходження відповідей на питання – що відбулося на місці злочину, й чому це відбулося, підводить фахівців до шуканого – хто міг вчинити такий злочин, тобто до складання психологічного портрета, який відображає істотні для характеристики особи й поведінки вбивці ознаки.

МЕТОД ПСИХОЛОГО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПОРТРЕТУВАННЯ І ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО СКЛАДАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФАХІВЦЯМИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Старушкевич Анатолій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Луцького інституту розвитку людини Відкритого Міжнародного університету «Україна»

1. Методологічний підхід до кримінального портретування, розроблювальний фахівцями США та провідних країн Західної Європи, в цілому ґрунтується на «статистичному» принципі, який полягає у виявленні коефіцієнтів кореляції між ознаками злочину й ознаками злочинця, встановленими після його затримання, що дозволяє розробляти різноманітні окремі типи осіб злочинців, які включають ідентифікуючі поведінкові характеристики. На підставі таких досліджень у зазначених країнах накопичена значна комп’ютерна база відповідних даних, яка дозволяє встановити досить точний портрет передбачуваного злочинця без детальної значеннєвої його аргументації.

2. Основою російсько орієнтованої психологічної концепції портретування є принцип виявлення значеннєвого змісту елементів криміналістичної характеристики злочину з метою визначення особистісних властивостей злочинця. Стрижнем такого «значеннєвого» підходу є аналітична діяльність експерта-психолога. Сучасні комп’ютерні системи правоохоронних органів США та Західної Європи дозволяють

реконструювати особу злочинця за сукупністю обставин події, припускаючи наявність значної, роками напрацьованої бази даних, яка містить стандартизовану й високо диференційовану інформацію як про злочинця, так і про злочин. На думку російських фахівців створення такої бази є складним технічним і організаційним завданням, вирішення якого має для Російської Федерації далеку перспективу. На їх думку формування уявлення про особу злочинця є не тільки результатом судження про ту або іншу ознаку особи злочинця, яке видається автоматично машиною і базується на оцінці ступеня його статичної ймовірності й поєднаності з іншими ознаками, але й ґрунтується на роботі кваліфікованого й досвідченого експерта-аналітика, який змістовно оцінює міру однозначності зв'язку між встановлюваними ознаками особи винного й криміналістичними ознаками події.

Методологічною основою діяльності по психологічному портретуванню, здійснюваною російськими фахівцями, є положення, відповідно до яких елементи криміналістичної характеристики злочину і його механізм розглядаються : по-перше, як єдина система, системоутворюючим принципом якої є особа злочинця в її суб'єктивному відношенні до інших елементів; по-друге, як результат поведінки особи, реалізований в умовах вільного вибору, обумовленого системою як усвідомлюваних, так і неусвідомлюваних спонукань і спрямований на досягнення суб'єктивно бажаної мети. Тобто вибір злочинцем предмета замаху, місця, часу, засобів, способу й інших елементів кримінального поведінкового акту не випадковий, а обумовлений індивідуальними особливостями винної особи (Ратінов А. Р., 1976 р.; Самовічев Є. Г., 2002 р.). Тому злочинна подія як психолого-криміналістична система містить у собі її елементи (час, місце, знаряддя, жертву й інші) за ознакою матеріалізованого в них ідеального (психологічного), а саме суб'єктивного відношення злочинця до якісного змісту кожного із цих елементів і їх сукупності.

На думку російських фахівців портретом невстановленого злочинця є ретроспективно відновлювана сукупність психологічних якостей причетної до протиправного діяння особи, яка проявилися в ході вчинення злочину і відобразилася в різного роду обставинах і слідах (Конишева Л. П., 2003 р.).

Російські фахівці вважають, що основною метою розроблювача портрета є визначення психологічного (суб'єктивного, особистісного) значення конкретних елементів криміналістичної характеристики злочину, що опирається на встановлення відносин між криміналістичними параметрами, які характеризують злочинну подію, і значимими для розшуку особливостями особи злочинця.

3. В Російській Федерації з початку 90-х років минулого століття проблема розробки психологічного пошукового портрета злочинця по нерозкритих серійних сексуальних злочинах розроблювалася в контексті «значеннєвого підходу» і стала одним з напрямів дослідницької тематики низки наукових установ, зокрема ВНДІ МВС Росії, Академії управління МВС Росії. Підсумком роботи фахівців з даного напряму стало створення науково обґрунтованого й практично апробованого методу складання психолого-криміналістичного портрета передбачуваного серійного сексуального злочинця (або психологічного портрета невстановленого злочинця) (Бєгунова Л. А., 2002 р., Тєлєжнікова Л. Н. 1999 р. та ін.).

На думку російських фахівців загальним об'єктом даного методу є кримінальна подія (криміналістичні характеристики злочинного діяння), безпосереднім об'єктом – поведінкові особливості злочинця в контексті кримінальної події. Предметом портретування є зміст суб'єктивної сторони злочинного діяння (психологічні особливості особи, мотиви вчинення злочину, механізми кримінальної поведінки). А метою цього методу є формулювання пошукових ознак злочинця, які можуть використовуватися працівниками карного розшуку для визначення кола підозрюваних у розкритті подібних злочинів, а також для формування пошукових версій та планування оперативно-розшукових заходів та слідчих дій. Такий портрет є результатом психолого-правового дослідження матеріалів кримінальних і оперативно-розшукових справ про факти нерозкритих серійних злочинів, містить інформацію про пошукові ознаки злочинця, рекомендації для висування слідчо-пошукових версій і основні напрями по їх обробці, а також прогностичну оцінку ймовірного вчинення чергового злочину (Бродченко О. І., Логунова О. А., 2007 р.).

4. Реалізація даного методу здійснюється у кілька послідовних етапів, які включають три рівні аналізу кримінальної події. На першому рівні (криміналістичному) здійснюється виявлення й аналіз інформативних ознак кримінальної події – усього обсягу матеріально-слідової інформації про злочин і його обставини, за яким реконструюються зовнішня сторона злочинної діяльності, формальний зміст елементів механізму злочину. На другому рівні (поведінковому) у діях злочинця виділяється індивідуально-психологічний зміст на основі методики «оцінки індивідуальності дії». На третьому рівні (діагностичному або інтерпретаційному) індивідуальні поведінкові ознаки злочинця пов'язуються із психологічними властивостями й іншими ознаками його особи на основі пошуку можливої природи причин, які породили суб'єктивний зміст дій злочинця (Анфіногенов А. І., 2002 р.).

Етапи розробки психолого-криміналістичного портрета такі : перший етап – складання криміналістичної інформаційної моделі злочину, реконструкція криміналістичного механізму злочину (відтворення

зовнішньої низки дій злочинця й ситуації злочину); другий – ситуаційне моделювання поведінки злочинця на основі встановлення «індивідуальних дій»; третій – інтерпретація поведінки злочинця на основі інтерпретації «індивідуальних дій»; четвертий – формулювання інформації про індивідуальні ознаки й особистісні особливості злочинця, підготовка підсумкової аналітичної довідки.

4. Аналітична довідка, як підсумковий етап складання психолого-криміналістичного портрету має таку структуру :

Вступ, де дається опис короткої фабули злочинів. Обов'язковими є відомості про місце вчинення злочину, час, дату, спосіб насильницьких дій, інформація про час і дату, коли й за яких обставин бачили останній раз потерпілих. Інформація повинна бути короткою, відображати загальні закономірності зникнення й виявлення потерпілих.

Основна частина, містить психологічний аналіз матеріалів кримінальної справи, розгляд всієї наявної інформації про кримінальну подію (аналіз вибору жертви, маршрутів, час кримінальної події, географію вчинення злочинів (оцінка місця вчинення злочину, роботу з картою місцевості)).

Ймовірнісний психологічний портрет передбачуваного злочинця.

Рекомендації для висування оперативно-розшукових версій і проведення оперативно-розшукових заходів при підозрі на серійні злочини, вчинені по сексуальних мотивах (Бродченко О. І., Логунова О. А., 2007 р.).

5. На думку російських дослідників найбільшу практичну цінність по справах про серійні злочини на сексуальному ґрунті, мали психолого-криміналістичні портрети, над якими комплексно працювали представники декількох професій – психологи, які спеціалізуються в галузі кримінальної психології, психіатри – які спеціалізуються в області кримінальної психопатології й сексопатології, криміналісти – що розбираються в особливостях оперативної й слідчої роботи.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ – ЗАЯВНИКА ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Толокольніков Станіслав Валерійович
аспірант Академії адвокатури України

Одним із найперших учасників кримінального судочинства стає особа, яка звертається з заявою про кримінальне правопорушення.

Саме за заявами підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади та громадськості, окремих громадян у більшості

випадків розпочинається досудове розслідування. Відмінність повідомлень юридичних осіб від фізичних, які можуть робити їх як у письмовій формі, так і в усній, полягає в тому, що повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб мають бути викладені у письмовій формі та підписані особами, які володіють правом діяти від їх імені, і засвідчені штампом чи печаткою або написані на фірмовому бланку [3, 208].

За діючим КПК України указаний суб’єкт існує тільки на стадії порушення кримінальної справи. В подальшому ж у випадку порушення справи, в залежності від обставин, така особа стає свідком, потерпілим, цивільним позивачем, а іноді й підозрюваним, обвинуваченим [6, 412]. Що стосується юридичної особи, то вона може бути тільки цивільним позивачем або цивільним відповідачем

Незважаючи на важливість стадії порушення кримінальної справи, у КПК України 1960 року відсутня окрема норма, яка б регламентувала правовий статус заявника. Про існування такого суб'єкта можна тільки здогадуватися, проаналізувавши ст. 95, 97 КПК України 1960 року і положення цілої низки відомчих нормативних актів (наприклад, наказ МВС України від 26 листопада 1991 р. № 500) [5, 80].

Суттєвою новелою нового КПК України є відсутність стадії порушення кримінальної справи. Саме на такому напрямку реформування стадії порушення кримінальної справи наполягали сучасні вчені, серед яких: Я. Лісовий, В. Маляренко. Тепер особа, яка звертатиметься з заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення, братиме участь у кримінальному провадженні одразу зі стадії досудового розслідування. Крім того, КПК України 2012 року містить окрему норму, яка дає легітимне визначення терміна «заявник» та регламентує правове становище цього учасника кримінального провадження.

Так, згідно з ч. 1 ст. 60 нового КПК України, заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим.

Заявник має право:

– отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію;

– подавати на підтвердження своєї заяви речі та документи;

– отримати інформацію про закінчення досудового розслідування (ч. 2 ст. 60 КПК України 2012 року) [2].

Аналізуючи новий КПК України, можна також виділити такі права заявника:

– отримувати копію постанови слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження та оскаржувати її прокурору (ч. 5 ст. 284 КПК

України 2012 року), слідчому судді місцевого суду (п. 3, 4 ч. 1 ст. 303 КПК України 2012 року);

– оскаржувати слідчому судді місцевого суду бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення;

– оскаржувати слідчому судді місцевого суду рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим (п. 5 ч. 1 ст. 303 КПК України 2012 року);

– бути присутнім під час розгляду скарг на наведені рішення (ч. 3 ст. 306 КПК України 2012 року);

– оскаржувати в апеляційному порядку ухвалу слідчого судді про повернення скарги або відмову у відкритті провадження, про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, винесені за результатами розгляду скарг на наведені рішення (ч. 6 ст. 304, ч. 3 ст. 307 КПК України 2012 року) [2];

На наше переконання, до наведеного переліку необхідно додати право мати представника. Наявність такої гарантії позитивно позначилася б на реалізації та захисті прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Крім того, звертаючись із заявою про кримінальне правопорушення, особа, якій правопорушенням не завдано шкоди, теж має свій інтерес. Це інтерес, властивий кожному члену суспільства, а саме: боротьба зі злочинністю, допомога особі, яку скривдили кримінальним правопорушенням. І держава повинна підтримувати такі суспільно-корисні прагнення людини. Тому ми вважаємо за необхідне розширити процесуальний статус заявника, надати йому право бути активним учасником кримінального провадження, принаймні, у випадку підтвердження поданої заяви: заявляти клопотання про проведення слідчих та інших процесуальних дій з метою виявлення додаткової інформації, яка обґрунтовує заяву.

На жаль, кримінальне процесуальне законодавство не містить механізму реалізації права на подачу речей і документів, які у подальшому можуть стати доказами.

Схоже право існує і за діючим законодавством (ч. 2 ст. 66 КПК України 1960 року). Зазначимо, що в законі також відсутні підстави, умови, порядок та процесуальна форма зазначеної процесуальної дії [1, 12]. У той же час сталою є практика, коли представник юридичної особи або громадяни, які звертаються з заявою про злочин, додають до неї документи, що в подальшому використовуються в кримінальному процесі як докази. Адже обставини злочинів, що вчиняються у сфері економіки (про вчинення яких у більшості випадків заявляють юридичні особи),

завжди вимагають свого підтвердження відповідними письмовими документами. Після порушення кримінальної справи слідчий проводить огляд поданих документів, що оформлюються протоколом огляду, та виносить постанову про визнання їх речовими доказами. І хоча, на перший погляд, такі дії слідчих видаються правильними, втім слід визнати, що отримання документів разом із заявою про злочин не передбачається кримінально-процесуальним законодавством.

Інша річ, що може виникнути ситуація, коли заявник забажає подати документи вже після подачі заяви про кримінальне правопорушення. Або подає слідчому предмети, які можуть бути доказами у справі. Отже, виникає питання: яким ще шляхом, окрім долучення до заяви про кримінальне правопорушення, можна подати документи? Також підлягає з'ясуванню питання, яким чином подавати предмети.

Ми вважаємо, що порядок подання доказів учасниками провадження, іншими фізичними та юридичними особами повинен бути ось таким. Разом з предметами й документами учасники процесу, інші юридичні та фізичні особи повинні подавати клопотання, в якому буде міститися прохання особи про приєднання предметів та документів до матеріалів справи як доказів з відповідним переліком та, можливо, обґрунтуванням відносності таких доказів. Отримавши предмети й документи, слідчий повинен провести слідчу дію – огляд поданих предметів або документів, за результатами проведення якої складається протокол огляду цих предметів і документів.

Не можна не погодитись з С.А. Крушинським, який зазначає, що подання учасниками процесу, громадянами, підприємствами, установами, організаціями предметів і документів, що мають, на їх думку, відношення до справи, ще не означає появи у справі доказу: особа, яка провадить дізнання, слідчий, суддя можуть визнати ці об'єкти доказами, лише переконавшись у їх належності до справи. Не буде винятком і такий варіант: ознайомившись з поданим об'єктом, особа, яка провадить дізнання, слідчий, суддя визначать, що він не має відношення до справи, і повернуть його власнику [4, 81]. У такому випадку в матеріалах справи залишиться клопотання з відповідним переліком поданих предметів і документів та протокол їх огляду, який і буде підтверджувати відсутність відношення цих речей до матеріалів справи. Що в подальшому можуть використовувати у випадку необхідності сторона захисту або обвинувачення.

До того ж ми схильні вважати, що законодавець необґрунтовано виключив з кримінального процесуального законодавства право будь-яких фізичних та юридичних осіб подавати докази.

Отже, пропонуємо до нового КПК України внести такі зміни:

– частину 2 статті 60 доповнити пунктом 4 наступного змісту: заявляти клопотання про проведення слідчих та інших процесуальних дій з метою виявлення додаткової інформації, яка обґрунтовує заяву;

– статтю 93 доповнити частиною п'ятою наступного змісту: «Докази можуть бути подані учасниками кримінального провадження, а також будь-якими громадянами, підприємствами, установами та організаціями. Предмети та документи подаються разом з клопотанням про приєднання предметів та документів як доказів до матеріалів справи. Після отримання поданих предметів та документів орган дізнання, особа, яка провадить дізнання, слідчий чи суд зобов'язані провести їх огляд. У випадку встановлення відсутності відношення до справи складається постанова про повернення поданих предметів і документів. Копія постанови вручається особі, яка зверталася з клопотанням».

Література:

1. Колодяжний В. А. Возбуждение уголовного дела: проблемы теории и практики: монографія / В. А. Колодяжний. – Луганск: РИО ЛИВД, 1999. – 148 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651д-17.
3. Кримінальний процес України: Підручник / За загальною редакцією В. В. Назарова, Г. М. Омельяненко – К.: Юридична думка, 2005. – 548 с.
4. Крушинський С. А. Поняття та місце доказів у структурі кримінально-процесуального доказування / С. А. Крушинський // Вісник Академії адвокатури України. – № 3 (16). – 2009. – С. 77–83.
5. Назаренко Р. І. Характеристика кримінально-процесуальних відносин на початковому етапі досудового провадження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Руслан Іванович Назаренко. – Київ, 2001 р. – 207 с.
6. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінального-процесуального кодексу України / В. М. Тертышник. – К.: А.С.К., 2007. – 1056 с.

ПРОБЛЕМИ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНИХ (ОБВИНУВАЧЕНИХ) ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

Топорецька Зоряна Миколаївна
аспірант кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Зайняття гральним бізнесом є новим злочином, який в чинний Кримінальний кодекс України внесено в кінці 2010 року шляхом його

доповнення спеціальною статтею 203-2 «Зайняття гральним бізнесом», тому на сьогодні методика його розслідування є практично нерозробленою, і відповідно, відсутні теоретичні рекомендації щодо проведення окремих слідчих дій, зокрема, і щодо допиту підозрюваних (обвинувачених).

Особливостями допиту підозрюваних при розслідуванні зайняття гральним бізнесом, що впливають на вибір тактичних прийомів його проведення є : а) досить велика обізнаність підозрюваного з матеріалами, які перебувають в розпорядженні слідчого; б) високий освітній рівень підозрюваних та їх соціальний статус; в) присутність при допиті захисника і відмова співпрацювати без його присутності; г) знайомства з впливовими посадовими особами, в тому числі і в правоохоронних органах); д) відсутність документальних прямих доказів, які вказують на причетність «реального» власника грального бізнесу до організації чи діяльності грального закладу. В таких умовах велике значення має ретельна підготовка до допиту.

Тактика допиту визначається, перш за все, позицією допитуваного. Тому, починаючи допит, важливо встановити, чи визначив він свою позицію заздалегідь, і в чому її сутність. Як правило, організатори грального бізнесу (як «номінальні», так і «реальні») відмовляються добровільно співпрацювати зі слідством, а тому допит, як правило, ведеться в конфліктній ситуації. На співпрацю і відповідно допит у безконфліктній ситуації стали погоджуватися «номінальні» організатори грального бізнесу після прийняття Закону України «Про амністію у 2011 році», які підпадають під його дію (мають неповнолітніх дітей, є інвалідами тощо). Такі особи визнають свою вину в повному обсязі, розповідають слідчому всі відомі їм дані та «беруть всю вину за вчинене на себе», за що часто отримують окрему платню.

Допит у безконфліктній ситуації при розслідуванні зайняття гральним бізнесом, як правило, не викликає суттєвих ускладнень при умові належної до нього підготовки. Складнощі обумовлені в основному необхідністю встановлення деяких обставин - їх, як правило, легко подолати шляхом постановки особі, яку допитують, нагадуючих запитань або пред’явленням документів та інших доказів у справі. Проте в такому разі слідчому не вдасться отримати будь-яку інформацію про «реального» власника грального бізнесу чи інших членів організованої злочинної групи. А тому показання осіб, які визнали себе винними в зайнятті гральним бізнесом, слід ретельно перевірити оглядом документів, їх аналізом, допитом інших осіб, проведенням судових експертиз і інших необхідних слідчих дій. Слідчий не повинен ґрунтувати обвинувачення виключно на показаннях підозрюваного.

На нашу думку, встановлення «номінального» організатора грального бізнесу не становить жодних складнощів для слідчого, оскільки всі

реєстраційні документи та договірні відносини оформлені на нього, більшу складність викликає встановлення «реального» організатора (власника) грального бізнесу.

Конфліктна ж ситуація допиту характеризується повним або частковим наданням неправдивих показань або відмовою від їх дачі.

Якщо підозрюваний («номінальний» організатор грального бізнесу чи член організованої злочинної групи) взагалі відмовляється давати показання, при цьому слідчий точно знає, що він здійснював таку діяльність не один, а у співучасті, доцільно використати запропонований В. П. Бахіним прийом, а саме роз'яснення ситуації, в якій знаходиться допитуваний, та шляхів виходу з неї. Метою вказаного прийому є не просто «розкрити очі» допитуваному, а допомогти йому зрозуміти що для нього найбільш прийнятне, на реальному відображені негативних сторін такого розвитку ситуації, зокрема, для цього допитуваному роз'яснюють що:

а) фіксація у протоколі допиту факту відмови від дачі показань чи дачі неправдивих показань буде свідченням відсутності розкаяння і, виходячи з цього, відсутності пом'якшуючих обставин;

б) бажання вигородити своїх співучасників може призвести до того, що вони випередять його з правдивими свідченнями і їх позиція буде краще оцінена у порівнянні з його позицією;

в) його відношення до співучасників не відповідає характеру їх відношення до нього як у період злочинної діяльності, так і в процесі розслідування злочину тощо (Бахін В. П., 1997 р.).

Щодо неправдивих показань, то основною причиною їх надання підозрюваними, безумовно, є прагнення уникнути відповідальності. Підозрюваний чи обвинувачений власник грального закладу, як правило, повністю не визнає свою вину у вчиненні злочину, говорячи, що займався цілком законною господарською діяльністю (відкрив Інтернет-кафе, спорт-бар тощо).

Виявити неправдивість показань з боку підозрюваного не складно, знаючи основні ознаки неправди на допиті, які докладно описані в криміналістичній літературі (Закатов А. А., 1984 р.). У випадках, коли слідчий стикається з наданням неправдивих показань, а також з відмовою від дачі показань, в залежності від ситуації, слідчий застосовує тактичні прийоми, які детально розроблені криміналістичною наукою (Шепітьков В. Ю., 1995 р.).

Вважаємо за необхідне розглянути основні конфліктні слідчі ситуації допиту, які є типовими в процесі розслідування злочинів, пов'язаних з зайняттям гральним бізнесом.

Ситуація 1. Підозрюваний категорично заперечує свою учать у зайнятті гральним бізнесом, що характерно для «реального» власника грального бізнесу та заперечує будь-яку участь у відповідних операціях

(господарських, фінансових, управлінських), при здійсненні яких вчинено злочин (характерно при скоєнні злочину з використанням «номінального» організатора азартних ігор, який в повному обсязі визнає свою вину у вчиненні злочину і допит якого проходить у безконфліктній ситуації, при цьому особа («реальний» власник грального бізнесу) розраховує на відсутність матеріальних слідів її злочинної діяльності і будь-якої причетності до організації діяльності викритого грального закладу).

Найефективнішими тактичними прийомами допиту в цій ситуації є тактична комбінація «встановлення участі» : 1) встановлення характеру участі даної особи в усій відповідній (господарській, фінансовій) діяльності підприємства чи установи, де було вчинено злочин, зокрема встановлення спільного підприємства чи фізичної особи засновника для декількох підприємств, які організовували гральний бізнес, спільного директора, бухгалтера тощо; 2) визначення причин, чому в даному конкретному випадку ця особа не приймала участі в самих операціях та/або контролі за ними або можливо вона приймала опосередковану участь шляхом прийняття певних рішень на загальних зборах засновників, передачі в оренду грального обладнання чи приміщення від імені іншого суб'єкта підприємницької діяльності тощо; 3) пред'явлення документів, де є підписи підозрюваного та інших осіб, причетність яких до вчинення зайняття гральним бізнесом доведено з метою усвідомлення підозрюваним, що слідчому відома інформація про його знайомства і зв'язки з іншими особами чи їх підприємствами і загальна картина злочину та всіх його учасників; 4) пред'явлення фрагментів протоколів допитів співучасників або свідків, які викривають особу у вчиненні злочину.

Ситуація 2. Підозрюваний не заперечує участь у здійсненні відповідних окремих операцій, але заперечує свою винуватість у вчиненні злочину, «перекладаючи» вину на інших осіб.

Так, зокрема, часто «реальні» організатори грального бізнесу зазначають, що вони не були обізнані про реальну діяльність та мету закладу, а лише передавали в оренду приміщення чи комп'ютерне обладнання. Або ж часто ними не заперечується той факт, що раніше (до заборони) вони займалися організацією грального бізнесу, проте у зв'язку з забороною передали гральне обладнання на зберігання конкретній особі без права користування, вони не знали і непричетні до того, що певна особа (номінальний організатор грального бізнесу) організувала діяльність грального закладу. При цьому часто така особа веде себе на допиті дуже конфліктно, погрожує слідчому, вказуючи, що він є серйозною людиною, яка має знайомства з впливовими людьми, а слідчий лише перешкоджає його законній господарській діяльності.

Найефективнішим в даному випадку є застосування слідчим тактичних прийомів тактичної комбінації «встановлення причетності» :

1) максимальна деталізація показань щодо існування договірних відносин між суб'єктами та характеру і виду таких відносин, а також всіх обставин здійснення господарських операцій та фінансових операцій, в тому числі реальних розрахунків по договорах; 2) пред'явлення бухгалтерських, розрахункових документів, якими спростовуються твердження підозрюваного та підтверджується вчинення господарських операцій, направлених на організацію грального бізнесу; 3) пред'явлення протоколів допитів осіб, які викривають допитуваного у вчиненні злочину; 4) встановлення протиріч в показаннях допитуваного та використання їх з метою викриття неправдивих свідчень; 5) постановка підозрюваному запитань, що дозволяють проконтролювати показання і виявити їхню хибність.

Ситуація 3. Присутній при допиті захисник здійснює протидію належному проведенню слідчої дії.

При проведенні допиту підозрюваного (обвинуваченого), якщо у ньому приймає участь захисник, В. К. Весельський рекомендує наступне : а) не втрачати ініціативи керування допитом; б) контролювати поведінку адвоката (словесні і жестові підказки підзахисному); в) аналізувати його вчинки з метою визначення, на що саме і як конкретно (усміхнувся, засмутився) прореагував адвокат; г) детально фіксувати все, що характеризує участь адвоката у допиті (коли, у зв'язку з чим було заявлено клопотання, яке саме і після чого було поставлено запитання, які конкретно були підказки підзахисному тощо) (Весельський В. К., 1999 р.).

Слідчому також доцільно застосовувати технічні засоби фіксації процесу допиту. Використання тактичного прийому застосування технічних засобів фіксації ходу та результатів допиту дозволить або уникнути негативних дій захисника, або зафіксувати їх та використати ці результати для прийняття до недобросовісного захисника заходів процесуального та організаційного впливу.

Отримані в результаті допиту відомості є важливим доказом у кримінальній справі про зайняття гральним бізнесом, оскільки допит надає найбільше інформації про подію злочину, способи його вчинення, особу злочинця тощо. Проте неприпустимо ґрунтувати обвинувачення виключно на показаннях свідків, а тим більше підозрюваних необхідно зіставити отриману інформацію з даними, одержаними в результаті огляду місця події, вилученими документами та речовими доказами, а також іншими доказами, добутими, як до моменту допиту, так і після допиту в результаті проведення інших слідчих дій. Так, неправильно вважати визнання себе винним обвинуваченим – кращим доказом (царицею доказів), і не здійснювати всебічного дослідження всіх обставин справи в сукупності. Вказану теорію доказів довгий час приписували генеральному прокурору СРСР А. Я. Вишинському Проте всупереч

загальновизнаним теоріям, сам А. Я. Вишинський зазначав : «До цього в корені неправильного принципу середньовічного процесуального права ліберальні професори буржуазного права ввели суттєве обмеження: «царицею доказів» визнання обвинувачем своєї вини стає в тому випадку, коли воно отримане правильно, добровільно і повністю відповідає іншим встановленим по справі обставинам. Але якщо інші встановлені по справі обставини доводять винуватість притягненої до відповідальності особи, то визнання ним своєї вини втрачає ознаки доказу і в цьому розумінні стає зайвим. Його значення в такому випадку може зводитися лише до того, щоб бути підставою для оцінки певних якостей підсудного для посилення чи пом'якшення покарання, яке призначається судом… Тому обвинувачений в кримінальному процесі не повинен розглядатися як єдине і най достовірніше джерело істини…» (Вишинський А. Я., 1941 р.). Уточнення і перевірка отриманих показань можуть бути зроблені шляхом допиту цих осіб на місці події, відтворення обстановки і обставин події, пред'явлення для впізнання, очної ставки, призначення експертиз та проведення інших слідчих дій.

Таким чином, правильний вибір тактичних прийомів допиту, з урахуванням психологічних особливостей допитуваної особи, слідчої ситуації, допоможе слідчому вибрати найбільш ефективний варіант поведінки під час допиту та отримати найбільш повну та достовірну інформацію про подію злочину, що розслідується.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Топорецька Зоряна Миколаївна
аспірант кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У зв'язку з складністю визначення правової природи грального бізнесу та відсутністю в чинному КК України визначення змісту злочину зайняття гральним бізнесом виникає проблема при його розслідуванні, а саме неможливість визначення об'єктивної сторони діяння, тобто для слідчого не вказано, які обставини йому необхідно встановити при розслідуванні конкретної кримінальної справи, у зв'язку з чим виникає необхідність звертатися за тлумаченням до спеціального «не кримінального» закону.

Отже, відповідно до ст. 1 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 року № 1334-VI (надалі – Закон) в Україні заборонено організацію та проведення грального бізнесу, а також участь в азартних іграх та встановлена відповідальність за їх організацію

та проведення. Законом від 22.12.2010 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» № 2852-VI чинний КК України було доповнено ст. 203-2 та встановлено кримінальну відповідальність за зайняття гральним бізнесом.

Зайняття гральним бізнесом постійно розвивається, створюються все нові складні способи вчинення цього злочину та схеми його маскування під законну діяльність, а тому їх розслідування постійно ускладнюється. На думку М. В. Семенова, прояви зайняття гральним бізнесом приймають все більш витончені форми, пристосовуючись до нових суспільно-економічних відносин, використовуючи недоліки правового регулювання економічних процесів і прорахунки в роботі правоохоронних органів. Будучи переважно латентним злочином, вони створюють складність як для теоретичного роз'яснення їх криміналістичної сутності, так і для практичного розкриття злочину та притягнення винних до відповідальності (Семенов М. В., 2007 р.).

Незважаючи на складність виявлення та розслідування зайняття гральним бізнесом, все ж вважаємо, що боротьба зі злочинністю у сфері грального бізнесу повинна розвиватися у двох напрямах : з одного боку – правоохоронні органи повинні проводити заходи, спрямовані на виявлення, розкриття та розслідування даних злочинів з метою притягнення до відповідальності винних осіб, а з іншого боку – держава повинна створити ефективний механізм профілактики цих злочинів та розробити модель державного регулювання грального бізнесу з тим, щоб встановити жорсткі законні рамки його регулювання, а всі інші види діяльності визнати незаконним гральним бізнесом, оскільки ситуація, яка склалася на сьогодні, довела, що заборона всього грального бізнесу не вирішила проблему.

За своєю суттю гральний бізнес є організацією та проведенням азартних ігор в гральних закладах. При цьому функції по організації та проведенню можуть бути розділені. Так, в ряді країн організатором азартних ігор виступає держава, яка встановлює ряд вимог та регламентує їх організацію. Натомість держава передає функції по проведенню таких ігор безпосереднім операторам азартних ігор, які, керуючись встановленими державою організаційними вимогами, проводять азартні ігри.

Враховуючи викладене вище, вважаємо недоцільно визначати гральний бізнес через діяльність, оскільки в такому випадку передбачається систематичність такої діяльності, а також немає необхідності визначати перелік гральних закладів, де вони можуть організовуватися, оскільки таке звуження у визначенні ускладнює притягнення до кримінальної відповідальності за зайняття гральним

бізнесом. Тому, на нашу думку, більш ефективним буде наступне визначення грального бізнесу: «*Гральний бізнес – це організація, проведення або надання доступу до будь-яких азартних ігор*».

Світова практика на сьогодні показує, що для приведення діяльності в сфері грального бізнесу в контрольовані рамки, недопущення неповнолітніх до азартних ігор, а також стримування розвитку психологічної залежності від азартних ігор, необхідно прийняття спеціального законодавства, яке детально регулюватиме діяльність в цій сфері.

У світі існують три моделі регулювання грального бізнесу: тотальна заборона на проведення будь-яких азартних ігор (Китай, Афганістан, Пакистан, Саудівська Аравія, Іран, Бахрейн, Азербайджан, Ісландія, Норвегія, Бразилія, Індонезія, Таїланд, Алжир, Лівія, Судан, Центрально-Африканська республіка та інших країнах. Проте частина з цих країн розглядає питання щодо можливості легалізації та детально врегулювання діяльності в сфері грального бізнесу); дозвіл на проведення азартних ігор без обмежень, проте встановлено певні кваліфікаційні, організаційні, фінансові та інші вимоги (Україна до 2009 року, окремі штати США), встановлення державної монополії на організацію та проведення азартних ігор, яка проявляється в різних формах (практично всі країни ЄС, Франція, Фінляндія, Данія, Велика Британія, Австрія та ін.). На сьогодні організатором азартних ігор виступає виключно держава в Фінляндії, Данії, Швеції, Італії (Науменко Д., Бураковський І, 2008 р.).

При цьому в різних країнах державна монополія має різні прояви, зокрема :

– дозвіл на проведення азартних ігор виключно для однієї компанії, яка повністю або частково знаходиться в державній власності (Франція – єдиний оператор Francaise des Jeux для казино), Данія – компанія Danske Spil A/S, 80% якої належить державі, 10% Федерації спорту Данії та 10% Асоціації гімнастики і спорту);

– вільний доступ на ринок азартних ігор для компаній (незалежно від форми власності чи інших показників, при дотриманні організаційних та кваліфікаційних вимог), проте обмеження максимальної кількості гральних закладів, які можуть діяти одночасно на території держави (Австрія – максимальна кількість казино, які можуть діяти на території Австрії – 12 казино (на сьогодні всі 12 ліцензій видані лише одній компанії Casinos Austria AG, 70% якої належить державі); Словенія обмежила максимальну кількість казино на рівні 15; Велика Британія, прийнявши у 2005 році новий Закон «Про азартні ігри», обмежила загальну кількість казино, які можуть одночасно діяти в певному регіоні, одним регіональним казино, вісьмома великими казино та вісьмома маленькими казино);

– обмеження максимальної кількості суб'єктів, які можуть одночасно діяти на ринку азартних ігор з одночасним обмеженням кількості гральних закладів (Фінляндія – діяльністю по проведенню окремої азартної гри може займатися лише один оператор (1 ліцензія для лотерей, яка знаходиться у власності Veikkaus OY та 1 ліцензія для казино, окремо гральні автомати); Греція – єдиний оператор спортивних ставок та деяких лотерей – OPAP, 34% акцій якого належить державі; єдиний оператор державних тиражних/пасивних лотерей Kratika Laxeia, яка на 100% знаходиться у державній власності та контролюється Міністерством економіки та фінансів; єдиний оператор ставок на скачках ODIE, який знаходиться 100% у державній власності та контролі держави в особі Генерального секретаріату спорту та Міністерства культури; 9 ліцензій для казино, які видають Міністерство економіки та фінансів та Грецької компанії по розвитку туризму (ETA)) (Гетманцев Д. О., 2008 р.).

На сьогодні ряд країн вже мають спеціальне законодавство, яке дає легальне визначення азартної гри та грального бізнесу та встановлює законні рамки в їх діяльності. Так, відповідно до Закону **Угорщини** № XXXIV з 1991 року «Про організацію ігор (грального бізнесу)» гральний бізнес включає всі види ігор, в яких гравці мають право на грошовий приз або інший приз в грошовій вартості взамін сплачених або наданих ними грошових сум, та які проводяться за наперед визначеними умовами. Виграш або програш залежить виключно або переважно від щастя.

Відповідно до Закону до державного договору про лотереї в **Німеччині** від 26 березня 2004 року § 3 Визначення термінів вказано, якщо в рамках будь-якої гри за отримання можливості сподіватись на виграш сплачується премія (плата), а рішення щодо отримання виграшу переважно або повністю залежить від щасливого випадку, то йдеться про азартну гру. Рішення про виграш у кожному випадку залежить від випадку, коли вирішальним є непередбачуваний початок або непередбачуваний результат подальшого розвитку подій (гри). Якщо існує можливість участі у грі значної, незакритої групи осіб, або якщо йдеться про азартні ігри, які за традицією організовуються в різних корпораціях або в інших закритих товариствах (компаніях), то йдеться про масову азартну гру.

Відповідно до Закону **Чехії** № 202/1990 «Про лотереї та інші подібні ігри», який набрав чинності з 1 січня 2003 року, під лотереєю чи іншою подібною грою розуміється така гра, в якій будь-яка фізична особа може взяти участь на добровільних засадах, сплативши заставу (зробивши ставку), повернення якої учасникові не гарантується. Виграш або програш визначається випадком або іншою обставиною або подією, заздалегідь невідомими, але які оператор обумовлює до початку гри в умовах та

положеннях гри (далі за текстом – «Правила гри»). Для гри можуть використовуватися механічні, електромеханічні, електронні чи інші пристрої.

Враховуючи викладене вище, можемо стверджувати, що в кожній країні на законодавчому рівні закріплені різні визначення азартної гри, різні види та різні ознаки ігор, проте всі країни однозначно погоджуються з тим, що будь-яка азартна гра містить три обов'язкові ознаки (елементи) : ставка, виграш та випадковість. А тому, на нашу думку, можна надати наступне визначення азартної гри: *«Азартна гра – будь-яка заснована на ризику угода, обов'язковою умовою участі в якій є сплата гравцем ставки, яка дає можливість сподіватися на отримання виграшу (призу) і перемога в якій повністю або частково залежить від випадку»*.

Цікавою на сьогодні є позиція законодавця щодо суспільної небезпеки цього виду злочину. Зокрема, якщо раніше зайняття гральним бізнесом було злочином невеликої тяжкості, оскільки санкція статті передбачала застосування лише покарання у вигляді штрафу, то після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» законодавець визнав цей злочин особливо тяжким, що відповідно унеможливлює застосування амністії чи звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з певними обставинами, наприклад, дійовим каяттям.

Проте майже половина населення позитивно ставиться до заборони грального бізнесу. 42% українців, опитаних компанією Research&Branding Group, підтримують заборону грального бізнесу. Респондентів запитали, як, на їхню думку, слід вчинити з гральним бізнесом? При цьому 41% опитаних вважають, що гральні заклади потрібно вивести за межі міст в спеціально обладнані розважальні центри, 6% – вважають, що гральний бізнес не слід обмежувати, 11% – не змогли відповісти на питання. У респондентів також запитали, як вони ставляться до грального бізнесу? 59% опитаних в цілому негативно ставляться до грального бізнесу як виду підприємництва, 33% – нейтрально, 5% – в цілому позитивно, 4% – не змогли відповісти на питання. Опитування проводилося з 22 березня по 1 квітня 2012 року, в рамках якого було опитано 2078 респондентів старших 18 років, що мешкають в усіх областях Україні. Статистична похибка вибірки не перевищує 2,2%.

Без сумніву, встановлення тотальної заборони на організацію та проведення азартних ігор не вирішить проблему азартних ігор та гральної залежності, а весь бізнес просто перейде в тінь. Що ж до України, то остаточної моделі регулювання грального бізнесу на сьогодні так і не обрано, лише щодо лотерей діє державна монополія на їх випуск та проведення.

Проте, незалежно від моделі, яку пропонують для регулювання грального бізнесу, всі погоджуються з тим, що він повинен бути обмежений максимальною кількістю суб'єктів, які його організовують, максимальною кількістю гральних закладів, або ж окремою територією з тим, щоб запобігти його широкій доступності для всіх верств населення. При цьому визнати, що всі інші види діяльності, які не виконуватимуть встановлені вимоги, будуть поза законом та визнані такими, що проводять незаконний гральний бізнес як кримінально каране діяння.

ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО КОРИСЛИВІ ВБИВСТВА ВОДІЇВ АВТОТРАНСПРТНИХ ЗАСОБІВ

Шепелюк Віталій Леонідович
здобувач кафедри криміналістики і судової медицини Національної академії внутрішніх справ

Обшук як слідча дія є одним з найбільш складних заходів, здійснюваних слідчим по справах про корисливі вбивства водіїв автотранспортних засобів. Результати цієї слідчої дії формують доказову базу в справі, а також багато в чому визначають подальший хід розслідування. Крім того, доказова й інша криміналістично значима інформація, отримана в ході обшуку, може відіграти істотну роль у доказуванні організованого характеру діяльності злочинного угруповання, ролі особи, яка обшукується, у складі такої групи, причетність особи до конкретних нападів на водіїв, іншої злочинної діяльності групи й окремих її членів.

Тому пропонуємо виокремлювати такі основні тактичні завдання обшуку по справах про корисливі вбивства водіїв автотранспортних засобів : а) одержання доказів і встановлення причетності особи, яка обшукується, до вчинення конкретних вбивств та інших корисливо-насильницьких злочинів; б) одержання доказів причетності до вчинення вбивств та інших корисливо-насильницьких злочинів інших осіб, пов'язаних із обшукуваним; в) встановлення входження особи, яка обшукується, до складу певної організованої злочинної групи (банди), її ролі в складі цієї групи; г) встановлення всіх членів злочинної групи, їх місцезнаходження; д) встановлення інших епізодів вбивств водіїв та корисливо-насильницьких злочинів, вчинених обшукуваним або угрупованням; є) встановлення місцезнаходження й шляхів збуту викраденого в ході нападів на автотранспорт майна; ж) встановлення способу приховання вчинених злочинів і місцезнаходження інших об'єктів, які мають значення для справи.

По справах про корисливі вбивства водіїв автотранспортних засобів типовими місцями обшуку є : а) житло підозрюваних (обвинувачуваних) або інших пов'язаних з ними осіб; б) можливі місця зберігання викраденого майна, приховання знарядь і засобів вчинення вбивств, трупів і інших об'єктів, які мають значення для слідства, у тому числі приналежні підозрюваним (обвинувачуваним) або пов'язаним з ними особам (орендовані ними або займані на інших умовах) гаражі, сараї, оптові бази, склади, ділянки місцевості, магазини, приміщення автосервісів, офіси комерційних фірм і т.ін.; в) аналогічні об'єкти за місцем роботи підозрюваних (обвинувачуваних), місцем їх основного проведення вільного часу; г) приналежні підозрюваним (обвинувачуваним) автотранспортні засоби, а також транспортні засоби, керовані ними у зв'язку із трудовими обов'язками, підприємницькою діяльністю або за дорученням.

Також по розглянутій категорії справ важливе доказове значення має особистий обшук затриманих підозрюваних, який повинен проводитися негайно після затримання. Результати особистого обшуку повинні в обов'язковому порядку протоколюватися. Крім того, відразу після особистого обшуку доцільно провести огляд затриманої особи, огляд її одягу й вилучених у ході особистого обшуку предметів і документів.

Загальновідомо, що обшук відноситься до невідкладних слідчих дій і ефективний, коли він добре підготовлений, проводиться раптово. Більше того, обшук по розглянутій категорії справ доцільно проводити у формі тактичної операції, у ході якої здійснюється кілька обшуків по одній справі, у різних осіб, у різних місцях, але в той самий час (Россінський С. Б., 2002 р.). Безсумнівною перевагою одночасного обшуку в різних осіб є те, що члени організованої злочинної групи й інші пов'язані з ними особи не встигають попередити один одного про дії правоохоронних органів, внаслідок чого можливість знищити криміналістично значиму інформацію, приховати об'єкти, які цікавлять слідство, значно знижується. У таких випадках необхідно організувати підготовку відразу декількох груп для проведення обшуків і синхронізувати їх дії, щоб забезпечити одночасний початок цієї слідчої дії в різних місцях.

Особливу увагу хотілася б звернути на необхідність забезпечення груп, які здійснюють обшук, необхідними техніко-криміналістичними засобами, обов'язкове включення до їх складу фахівців-криміналістів. У процесі обшуків по аналізованій категорії справ ефективним є застосування пошукових приладів і технічних засобів, таких як щупи, переносне рентгенівське устаткування, тепловізори, магнітні шукачі, металошукачі індукційного типу, ультрафіолетові освітлювачі, трупошукачі й т.ін. На жаль, як показують результати проведених

емпіричних досліджень, у протоколах обшуків по аналізованій категорії справ факти використання пошукових науково-технічних засобів відображаються досить рідко.

Топовими об'єктами пошуку в ході проведених обшуків по справах про корисливі вбивства водіїв автотранспортних засобів є : а) майно, викрадене в ході вбивства, у тому числі окремі зразки викрадених товарів, агрегати і частини автотранспортних засобів, державні номери, документи й інші особисті речі загиблих (необхідно також виявляти й вилучати банківські пластикові карти, ощадні книжки, на рахунках у банку на яких можуть зберігатися кошти, викрадені під час вбивств, отримані в результаті реалізації викраденого майна); б) вогнепальна, холодна й інша зброя, вибухові пристрої, боєприпаси, а також інші знаряддя й засоби вчинення злочинів; в) легкові й вантажні автотранспортні засоби, які можливо використовувалися при вчинення одного або декількох вбивств та інших корисливо-насильницьких злочинів; г) предмети зі слідами злочину, слідами знаходження обшукуваного в певному місці (одяг зі слідами крові, ушкодженнями й забрудненнями, поява яких можлива в результаті боротьби; чохли автомобільних сидінь зі слідами крові; взуття з частками ґрунту й т.ін.), інші предмети, які можливо, використовувалися в ході вчинення злочинів (наприклад, форма, жетони, жезли працівників міліції, хоча обшукуваний працівником міліції не був); д) предмети маскування автотранспортного засобу (у тому числі під автомобіль ДАІ, ДПС), а також предмети маскування зовнішності; є) підроблені документи особи, бланки паспортів інших документів (у тому числі оформлені) на автотранспортні засоби й іншу техніку, документи на різні товари, вантажі, фінансові й бухгалтерські документи, господарська переписка; ж) документи, які містять відомості про матеріальне становище потерпілого, отримані при підготовці до вчинення злочину, графіки (дати) його поїздок, перевезення грошей, вантажів, види транспортних засобів та ін.; з) схеми й плани місцевості й розташування приміщень, де були вчинені злочини, розташування членів злочинного угруповання на місці нападу, їх автотранспорту; і) документи, які підтверджують факт знаходження обшукуваного або інших осіб у місці, яке цікавить слідство, у певний час (наприклад, чеки з магазинів, автозаправних станцій, квитки на громадський транспорт); й) мобільні телефони й інші засоби зв'язку, які могли бути використані в ході вчинення нападів, SIM-карти, системні блоки комп'ютерів; к) предмети й документи, які підтверджують знайомства й зв'язки членів злочинної групи між собою, а також інші носії інформації, які містять відомості про знайомство й загальне проведення вільного часу членів злочинного угруповання (телефонні книжки, фотознімки, відеозаписи, щоденники й ін.); л) устаткування, предмети, сліди, які вказують на переупаковку викраденого, його

перемаркування, перебивання номерів автотранспортних засобів; м) предмети й сліди, які вказують на виготовлення (переробку, пристосування, зберігання) у місці обшуку зброї, інших засобів вчинення нападів, слідів їх випробування, пристрілювання, виготовлення предметів маскування, маскування автотранспорту та ін.

Виявлені під час обшуку фотографії, відеозаписи можуть дати інформацію про тісне знайомство обшукуваного й інших членів організованої злочинної групи (банди), його статус в угрупованні. Відеозапис також може надати інформацію про клички членів групи, інших осіб, які брали участь у вбивствах водіїв, інших місць, відвідуваних членами угруповання, де також можуть перебувати об'єкти, що цікавлять слідство, переховуватися розшукувані члени злочинного угруповання. Крім того, на фотографіях і відеозаписах можуть бути відображені факти володіння членами угруповання зброєю, певним автотранспортом, майном, викраденим у ході злочинної діяльності.

ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО КОРИСЛИВІ ВБИВСТВА ВОДІЇВ АВТОТРАНСПРТНИХ ЗАСОБІВ

Шепелюк Віталій Леонідович
здобувач кафедри криміналістики і судової медицини Національної академії внутрішніх справ

По кримінальних справах про корисливі вбивства водіїв автотранспортних засобів призначається комплекс різноманітних судових експертиз. У відповідності до КПК України в обов'язковому порядку по справах про такі вбивства призначаються судово-медичні експертизи для встановлення причини смерті. По аналізованій категорії справ, як правило, призначаються й інші види судово-медичних експертиз, спрямовані на вирішення широкого комплексу ідентифікаційних і діагностичних завдань розслідування. Серед них — експертизи об'єктів біологічного походження (кров, слина, волосся, сеча, фрагменти тканин людини, вилучені з місця події), генотипоскопічні експертизи.

Крім того, з огляду на те, що більшість аналізованих діянь вчиняються з особливою жорстокістю, звичною практикою для розслідування корисливих вбивств на автодорогах, вчинених організованими злочинними групами (бандами), є призначення судових експертиз психічного або фізичного стану підозрюваних, обвинувачуваних, з метою усунення сумнівів у їх осудності або здатності

самостійно захищати свої права й законні інтереси у кримінальному судочинстві.

По аналізованій категорії справ широко поширене призначення криміналістичних експертиз. В основній масі це дактилоскопічні експертизи, експертизи слідів взуття, знарядь і інструментів, транспортних засобів.

Традиційним для розслідування корисливих вбивств водіїв вчинених в ході розбійних нападів з використанням вогнепальної зброї є призначення судово-балістичної експертизи. Отримані результати відіграють істотну роль у доказуванні по аналізованій категорії справ, дозволяють у низці випадків вирішувати питання про кваліфікацію злочинної діяльності організованої злочинної групи по статті КК України, яка передбачає відповідальність за бандитизм. Крім того, висновки судово-балістичної експертизи можуть служити підставою для обґрунтованих підозр про вчинення інших вбивств водіїв, у тому числі в різних регіонах країни, однією й тією ж злочинною групою (бандою).

З огляду на те, що в більшості випадків члени організованих злочинних груп озброєні ножами різних типів і іншою холодною зброєю, по аналізованій категорії справ доцільне призначення експертизи такої вилученої зброї, з метою встановлення приналежності предмета до холодної зброї, визначення його приналежності до певного типу, виду, способу виготовлення.

По аналізованій категорії справ залежно від обстановки розслідування й потреб доказування можуть бути призначені : а) судово-технічні експертизи документів, які проводяться з метою встановлення способу виготовлення або підробки вилучених у злочинців посвідчень працівників міліції, паспортів автотранспортних засобів, товарно-транспортних накладних і т.ін.; б) судово-портретні експертизи, проводяться з метою встановлення тотожності людини за фотознімками, відеозаписом; в) судово-фоноскопічні експертизи, проводяться з метою ідентифікації особи за ознаками голосу й мови, записаних на фонограму; г) судові експертизи речовин і матеріалів, спрямовані на вирішення комплексу ідентифікаційних і діагностичних завдань при дослідженні вилучених у ході слідчих дій волокон тканини, паливно-мастильних речовин, лакофарбових покриттів автомобіля й ін.; д) судово-вибухотехнічні експертизи за фактами виготовлення, придбання й застосування злочинцями вибухових пристроїв і вибухових речовин; є) судово-біологічні експертизи з метою встановлення походження знайдених на тілі загиблого або підозрюваного (обвинувачуваного) часток рослинного походження, місця їх проростання, а також ідентифікації запахових (ольфакторних) слідів людини, у випадку їх вилучення (носіїв запаху) у ході огляду місця події й інших слідчих дій; ж) судово-

ґрунтознавчі експертизи з метою встановлення факту перебування особи на певній ділянці місцевості (земельній ділянці).

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Янюк Олена Віталіївна
студентка Донецького національного університету

Масові заворушення, передбачені ст. 294 КК України – є суспільно небезпечними явищами, що виникають під впливом негативних соціальних або психологічних факторів, викликаних руйнуванням ідеалів. Це найбільш поширене в кризові часи, колиполітична нестабільність породжує загальнурозгубленість, коли традиційні норми і старі управлінські структури вже не в змозі розв'язати нові суспільні проблеми. Таким чином, можна дійти висновку, що Україна зараз має можливість частіше зустрічатися з такими явищами, якими є масові заворушення. Тому для сьогодення актуальними є питання щодо встановлення характеристики масових заворушень, створення і вдосконалення методик їх розслідування.

Кожний випадок масових заворушень за специфікою виникнення та причинам–поодиноке і неповторне явище, якому важко дати точну кримінологічну характеристику.Події розкидані у часі і просторі, виникають спонтанно. І це не дає змоги повно вивчити це явище на емпіричному рівні.

Для цього феномену характерно миттєве об'єднання звичайного скупчення різних людей у кримінальний натовп, який дієяк єдиний механізм. І для цього не потрібний довгий час, необхідний для переходу осіб до групи з розподілом ролей або організованої групи, угруповання.[1, с. 265-266].

Тому, виходячи з викладеного вище, природа масових заворушень стає зрозумілою, якщо звернутися до історії групового (колективного) насильства і закономірностей її розвитку. Так, варто відзначити, що агресивна поведінка в конфлікті проявляється в насильницьких стереотипах трьох рівнів: масового (класова боротьба, заколот, бунт, революція та ін.); групового (погроми, безчинства, інші групові делікти) та індивідуального рівня насильницьких дій (від загрози до спричинення прямої фізичної або психічної шкоди).

Так, для сучасних форм групового (колективного) насильства характерні велика кількість учасників та суворо визначені цілі. Їх можна поділити на чотири умовні групи: інструментальні (слугують

інструментом досягнення політичної цілі), експресивні(виникають раптово під впливом емоцій учасників заворушень), інструментально-експресивні та безпідставні (випадкові). [2, с. 124].

Загалом можна відокремити три групи (види) масових заворушень (залежно від масштабів злочинних подій та спрямованості умислу), які притаманні сучасним масовим заворушенням: це заворушення – хуліганські дії натовпу; заворушення – бунт (заколот), коли натовп висуває політичні вимоги і є спроби або є підставі вважати за можливе захоплення ним влади, а також заворушення (бунт), обмежені територією якоїсь установи.[4, с. 67].

Таким чином, можна зробити висновок, що сучасні масові заворушення є наслідком складної соціальної обстановки в окремому регіоні, населеному пункту країни, що призводить до ситуації, коли за наявністю навіть незначного приводу звичайне скупчення людей перетворюється у безчинствуючий натовп.

Література:

1.Бехтерев В. Внушение и толпа. / Психология толпы: социальные и политические механизмы воздействия на массы. – М.: Изд-во Эксмо; СПб.: TerraFantastica - 2003. –413 с.

2.Климов И.А. Агентурный метод защитыинтересовличности, общества, государства и борьбы с преступностью: монография / И.А. Климов, Г.К. Синилов, Л.А. Тузов. - Калининград, 2002. — 178 с.

3.Рудик М.М. Кримінально-правова характеристика злочинів, що вчиняються молодіжним угрупованнями / М.М. Рудик // Право та управління. - 2011– - № 1. – С. 363-370.

4.Дьяков С.В. Государственные преступления (против основ конституционного строя и безопасности государства) и государственная преступность. - М.: Норма, 1999. – 367 с.

ПИТАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В МЕЖАХ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Глоба Данило Маркович
начальник Відділу забезпечення роботи другої судової палати Вищого адміністративного суду України

Місцеві загальні суди займають особливе місце в системі органів адміністративно-деліктної юрисдикції. До їх компетенції належить вирішення справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 221 КУпАП. Аналіз зазначеної статті свідчить, що до відання судів належить розгляд справ про адміністративні правопорушення, за вчинення яких передбачено застосування таких видів адміністративних стягнень, як адміністративний арешт, виправні роботи, позбавлення спеціального права, оплатне вилучення транспортних засобів, конфіскація майна, а також розгляд справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами віком від 16 до 18 років і застосування щодо них передбачених ст. 24-1 КУпАП заходів впливу.

Суд, на відміну від інших органів адміністративно-деліктної юрисдикції, є органом правосуддя, і в межах провадження у справах про адміністративні правопорушення застосовує лише заходи адміністративної відповідальності і не застосовує заходи адміністративного попередження та припинення, які здійснюються суб'єктами, уповноваженими складати протоколи про адміністративні правопорушення. Вищевказані заходи згідно з ст. 260 КУпАП належать до заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення і пов'язані зі складенням протоколу про адміністративне правопорушення. Заходи забезпечення провадження, зокрема адміністративне затримання, пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод фізичних осіб, можуть порушувати їх свободу та особисту недоторканість. Тому виникає логічне питання, чи можуть суди, розглядаючи справи про адміністративні правопорушення, здійснювати в межах провадження у справах про адміністративні правопорушення (в межах КУпАП) контроль за законністю дій суб'єктів, уповноважених застосовувати заходи забезпечення провадження в цих справах і складати протоколи про адміністративні правопорушення?

Варто надати відповідь, що судовий контроль під час розгляду судом справ про адміністративні правопорушення є специфічною формою контролю, який прямо не передбачений КУпАП, але фактично має місце.

Так, під час підготовки справи про адміністративне правопорушення до розгляду особлива увага уповноваженим органом приділяється виконанню гарантій особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілого та їх законних представників, встановлених статтями 268-270 КУпАП. Крім того, перевіряється кількість матеріалів, зібраних по справі, їх достатність та якість, необхідна для прийняття рішень. Від всебічності та об'єктивності попередньої підготовки, оцінки зібраних фактів та обставин скоєння адміністративного правопорушення залежить, в кінцевому підсумку, юридична кваліфікація правопорушення, а потім і справедливість застосування адміністративних стягнень [1].

Відповідно до ст. 278 КУпАП орган (посадова особа), у тому числі і суд, при підготовці до розгляду справи про адміністративне правопорушення вирішує такі питання, зокрема: чи належить до його компетенції розгляд даної справи; чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення. Пленум Верховного Суду України визнає правильною практику тих судів, які при вирішенні питання про те, в який саме суд надіслати протокол про адміністративне правопорушення щодо осіб-водіїв, які разом притягаються до адміністративної відповідальності за ст. 124 КУпАП (порушення водіями правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів), вимагають від органів внутрішніх справ виходити як із положень ст. 276 КУпАП, так і з необхідності розгляду зазначених протоколів в одному суді і в одному провадженні [2]. Таким чином, суди фактично мають здійснювати контроль за органами внутрішніх справ і вимагати від останніх об'єднувати такі протоколи про адміністративні правопорушення в одне провадження, з метою забезпечення їх розгляд одним судом в одному засіданні.

Також Пленум Верховного Суду в своїх постановах неодноразово роз'яснював, що у випадку складення протоколу про адміністративне правопорушення не уповноваженою на те посадовою особою або без додержання вимог ст. 256 КУпАП, неприєднання до нього інших необхідних документів, відсутність письмових пояснень порушника, потерпілого, свідків, суддя зобов'язаний своєю вмотивованою постановою повернути протокол відповідному правоохоронному органу для належного оформлення [3]. Узагальнення Верховним Судом України практики розгляду судами справ про адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління (статті 185–185-2 КпАП) дозволило встановити непоодинокі факти неналежного оформлення адміністративних матеріалів працівниками органів внутрішніх справ. Траплялися випадки, коли внаслідок незаконних вимог працівників міліції фактично за відсутністю у діяннях осіб складу адміністративних правопорушень протоколи складалися необґрунтовано, чим порушувалися

конституційні права і свободи осіб. Натомість місцевими судами на підставі цих матеріалів виносилися необґрунтовані постанови, що тягло їх скасування. Інколи протоколи про адміністративні правопорушення складалися необґрунтовано внаслідок незаконних вимог або розпоряджень працівників міліції, чим порушували конституційні права та свободи осіб. У таких випадках на підставі пункту першого статті 247 КУпАП суди цілком правомірно закривали провадження у справах [4].

Таким чином, при підготовці справи до розгляду суд у випадку виявлення недоліків протоколу може повернути справу на дооформлення, а у разі необґрунтованого складення протоколу і встановлення відсутності події або складу адміністративного правопорушення закриває провадження у справі, тим самим здійснюючи судовий контроль за законністю дій суб'єктів, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення та забезпечуючи тим самим гарантії законності притягнення до відповідальності і дотримання прав особи, яка притягається до адміністративної відповідальності.

Необхідно зазначити, що повернення матеріалів справи для належного оформлення фактично є засобом забезпечення законності під час провадження у справах про адміністративні правопорушення до розгляду справи по суті і полягає у тому, щоб не допустити будь-які відхилення від вимог КУпАП в діяльності посадових осіб під час складення ними протоколів про адміністративні правопорушення, а також своєчасно виявити порушення закону при складенні протоколу та вжити заходів щодо їх усунення. У зв'язку з цим ми вважаємо, що розгляд судами справ про адміністративні правопорушення, крім власне адміністративно-юрисдикційної діяльності, також є своєрідною формою судового контролю за діяльністю органів (посадових осіб), уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення, що може мати наслідком або повернення матеріалів справи для належного оформлення або закриття провадження у справі. Здійснення судом контролю при розгляді ним справ про адміністративні правопорушення дає змогу істотно впливати на посадових осіб, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення, виправляючи їх діяльність у разі виявлення недоліків чи відхилень від передбаченого законом порядку.

Також необхідно звернути увагу, що від обґрунтованості складення протоколів про адміністративні правопорушення залежить і законність застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення згідно зі статтею 260 КУпАП, а саме: адміністративного затримання; особистого огляду і огляду речей; вилучення речей і документів; відсторонення водіїв від керування транспортними засобами і огляд на стан сп'яніння. Сьогодні згідно зі

статтею 267 КУпАП адміністративне затримання, особистий огляд, огляд речей і вилучення речей та документів може бути оскаржено заінтересованою особою у вищестоящий орган (вищестоящій посадовій особі) відносно органу (посадової особи), який застосував ці заходи, прокуророві або до суду. Таке оскарження, нажаль, здійснюється поза межами провадження у справі про адміністративне правопорушення (тобто не за встановленим КУпАП порядком) і у разі оскарження застосування заходів забезпечення провадження саме до суду, то таке оскарження здійснюватиметься в порядку Кодексу адміністративного судочинства України, і в кінцевому рахунку може призвести до порушення гарантій законності притягнення до адміністративної відповідальності та дотримання прав особи, яка притягається до неї, а також до затягування поновлення порушених конституційних прав і свобод невинних осіб, щодо яких незаконно було розпочато провадження у справі про адміністративне правопорушення.

Для підвищення ефективності діяльності правоохоронних та інших органів, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення автором пропонується на законодавчому рівні закріпити положення про судовий контроль за застосуванням заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні проступки таким чином, щоб такий контроль мав місце в межах провадження у справах про адміністративні проступки (в порядку КУпАП) у разі розгляду такої справи судом. Тобто необхідно передбачити можливість оскарження адміністративного затримання, особистого огляду, огляду речей, вилучення речей та документів безпосередньо до суду, який розглядатиме справу про це адміністративне правопорушення в межах КУпАП. Здійснення такого контролю дозволить максимально забезпечити законність застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Література:

1. Бородін І. Л. Адміністративно-юрисдикційний процес : Монографія. – К. : Алерта, 2007. – С. 136-137.
2. Про окремі питання, що виникають при застосуванні судами положень ст. 276 Кодексу України про адміністративні правопорушення : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 11 червня 2004 року / Законодавство України про адміністративні правопорушення. Адміністративний кодекс України. Нормативно-правові акти / Упоряд.: В. С. Ковальський, Л. П. Ляшко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 367.
3. Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов’язані з корупцією : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 травня 1998 року № 13 // Вісник Верховного Суду

України. –2000. – № 2; Про судову практику у справах про хуліганство : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10 // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 2 (78).
4. Практика розгляду судами справ про адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління (статті 185–185-2 КпАП) : Узагальнення Верховного Суду України // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 4 (80).

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОФОРМЛЕННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

Єщук Ольга Михайлівна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного і господарського права Херсонського державного університету

Граділь Антон Олександрович
слідчий ВР ДТП СУ УМВС України в Херсонській області, здобувач Національного університету біоресурсів та природокористування

Важливим для нашого суспільства є запозичення і використання передового досвіду зарубіжних колег, стосовно оформлення ДТП. Слід звернути увагу на досить високу ефективність у зарубіжних країнах автоматичної фіксація порушень Правил дорожнього руху і досвід патрулювання і реагування на правопорушення на дорогах. Зарубіжний та правовий досвід свідчить, що посилення відповідальності за деякі порушення ПДР сприяє поліпшенню статистичних даних, тому застосування принципово нових адміністративно-правових засобів підвищення безпеки дорожнього руху, які вже дали позитивні результати в цих країнах, не завадило б запровадити і в Україні [1, с. 19].

В умовах сьогодення, найбільшої актуальності набуває проблема удосконалення адміністративної процедури спрощеного оформлення ДТП. Так як вона для нашого суспільства є новітньою. Значна частина водіїв відносяться до неї з недовірою.

Спрощений порядок оформлення ДТП діє в більшості європейських країн. Його головними умовами і відмітними особливостями є: виїзд поліції виключно на ДТП, що спричинили шкоду життю або здоров'ю, і оформлення учасниками аварії на місці єдиного повідомлення про ДТП (воно і отримало назву «євро протокол»), при цьому свій екземпляр кожен водій направляє у власну страхова компанію. А потім страховики самостійно визначають винність кожного з учасників ДТП на підставі

інформації, що міститься в повідомленні, показань свідків і типових схем ДТП.

У західних країнах євро протоколі правила оформлення ДТП діють давно. В принципі, оформлення дрібних ДТП без участі дорожньої поліції дійсно полегшує життя автомобілістам. У разі дрібної аварії - наприклад, через подряпин на бампері - автовласникам не потрібно чекати дорожньої поліції. А пряме врегулювання збитків спрощує процедуру відшкодування збитку: потерпілий, замість того, щоб добиватися виплат від страхової компанії винуватця ДТП, звертається до власного страховика.

Перехід на спрощену систему оформлення автомобільних аварій через європротокол в деяких країнах Європи почали більш 30 років тому. У Франції та Бельгії, наприклад, поліцію на місце аварії викликати необов'язково стали з 1972 р. Загальноєвропейського законодавства на цей рахунок не існує - ці правила регулюються законодавством кожної країни - члена ЄС.

Кількість машин, що стали учасниками аварії, значення не має. У Франції домовитися без виклику поліції можна в будь-якому випадку, якщо немає постраждалих в аварії, а от у Бельгії, в поліцію звертатися не обов'язково, навіть якщо заподіяно шкоду здоров'ю. Але, як правило, в подібних випадках поліцію на місце події все ж викликають. У Франції без поліції не оформити ДТП, якщо в його результаті завдано шкоди праву державної власності або, в Бельгії - якщо збиток перевищує 8500 євро.

Обійтися без участі поліції при аварії можна також в Іспанії і Великобританії.

У Франції постраждалий автомобіль можуть відремонтувати ще до того, як повідомлення про ДТП потрапить до страховика. Друга складова євро – це пряме відшкодування шкоди за договорами страхування. Головне і незаперечна перевага цієї схеми полягає в тому, що виплату потерпілий отримує від своєї компанії, а не від страховика винуватця ДТП. Інші плюси також очевидні: скоротяться терміни врегулювання страхових випадків, судових розглядів, пов'язаних з автоцивілкою, знизяться витрати страховиків на ведення справи.

В Євросоюзі ця схема діє таким чином. Компанія потерпілого платить страховку від імені страховика винуватця, а потім стягує з нього компенсацію за врегулювання. Страховик винуватця зобов'язується приймати результати врегулювання, вироблені страховиком потерпілого, у випадку якщо останнім були дотримані єдині для всіх учасників системи стандарти врегулювання страхового випадку. Ця система діє у Франції, Бельгії, Греції, Італії, Португалії, Іспанії та інших країнах. У найбільш розвиненому і повному вигляді пряме врегулювання діє у Франції з 1968 р. - на відпрацювання системи французам знадобилося близько 10 років. Важливими умовами переходу на цю систему є єдина методика оцінки

збитку при проведенні технічної експертизи, стандарти електронного документообігу, бази даних ДТП, кліринговий центр для розрахунків між страховиками і ін.

Пряме відшкодування і спрощене врегулювання можуть доповнювати один одного, а можуть існувати окремо. Наприклад, у Німеччині система прямого відшкодування не прижилася. У цій країні сильна судова система, і у громадян є можливість через суд стягнути з винуватця ДТП і його страхової компанії серйозну компенсацію за заподіяння моральної шкоди, відшкодування судових витрат[2].

У відповідності до законодавства республіки Польща, водій який потрапив в ДТП в якій немає загиблих чи потерпілих зобов'язаний: скласти план аварії; зробити фотографії місця події; зафіксувати особисті дані свідків; підготувати звіт в поліцію [261].

Таким чином, зарубіжний досвід оформлення ДТП характеризується наступними позитивними особливостями, які можуть бути використані в Україні:

1) посилення відповідальності за порушення ПДР, які спричини настання ДТП;

2) широкого застосування спрощеної процедури оформлення ДТП, без участі поліції та прямого відшкодування матеріальних збитків;

3) якщо в ДТП постраждало більше двох машин то це не перешкодою оформлення ДТП за спрощеною процедурою (Франція);

4) за спрощеною процедурою можна оформлювати ДТП навіть у випадку заподіяно незначної шкоди здоров'ю (Франція);

5) значна гранична сума збитків, на яку може розраховувати постраждалий (Франція – 8500 Є);

6) єдині стандарти для приватних компаній оцінки збитків, проведення експертизи, стандарти електронного документообігу, база даних ДТП;

7) термін виплати компенсації страховою компанією не може перевищувати більше 5 днів з дня подачі документів (Білорусь);

8) за спрощеною процедурою оформлення водії лише обмінюються контактними даними і можуть залишити місце ДТП (Естонія).

9) причини не популярності у східної Європи спрощеної процедури оформлення ДТП:

а) страховики не виплачували постраждалим, так як знаходять помилки в заповненні євро протоколу; відсутність єдиної бази ДТП;

б) страхові компанії упереджено ставляться до європротоколу, і їм легше відмовити у виплатах, ніж почати розгляд кожного випадку окремо;

г) інерція водіїв «елементарна боязнь всього нового і недовіра людей»;

д) не великий еквівалент виплати;

10) шляхи вирішення зазначеного: а) пропаганду переваг спрощеного оформлення ДТП; б) заборона здійснювати оформлення ДТП поліції без потерпілих, крім випадків є загиблі чи потерпілі, якщо за кермом п'яний, водій без страховки та ін.

Отже загальними прогресивними особливостями розвитку адміністративних процедур оформлення ДТП в зарубіжних країнах є спрощене і пряме відшкодування збитків потерпілим, якщо в результаті ДТП нанесено лише матеріальну шкоду, посилення адміністративної відповідальності у випадку оформлення ДТП поліцією, збільшення граничної суми відшукування збитків, впровадження єдиних стандартів оцінки збитків, проведення експертизи, електронного документообігу, баз даних ДТП, впровадження адміністративної відповідальності страхових компаній за невиплата (невчасну виплату) відшкодування потерпілим, пропаганду серед водіїв переваг спрощеного оформлення ДТП.

Література:

1. Владні повноваження Державної автомобільної інспекції Міністерства внутрішніх справ України: проблеми теорії та практики реалізації у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 [Електронний ресурс] / М.А. Микитюк; Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Л., 2008. — 20 с.
2. Что такое европротокол? : [Електронний ресурс] // Strachovka. – 2012. – Режим доступу : http://strakhovka.net/faq-chto-takoe-evroprotokol/ – Назва з екрану.
3. Co zrobić, jeśli masz wypadek samochodowy : [Електронний ресурс] // 2012. – Режим доступу : // http://pl.firstpersonalinjury.co.uk/nasza-specjalnosc/co-zrobic-jesli-mam-wypadek-drogowy/ – Назва з екрану.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ЯК ПРЕДМЕТ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Костюченко Олена Євгенівна
кандидат юридичних наук, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України

Суспільні відносини, які виникають у сфері фінансової безпеки існують на наднаціональному, загальнодержавному та локальному рівнях та у переважній більшості, мають публічних природу. Разом з тим, у літературі справедливо відзначається необхідність закріплення інституту фінансової безпеки у системі права України [1, с. 14]. Е.С. Дмитренко у своїх дослідженнях правовідносини із забезпечення фінансової безпеки

досліджує з позиції предмета фінансового права і розглядає їх у контексті об'єкта фінансових правовідносин [1, с. 19-20]. Однак, правовідносини із забезпечення фінансової безпеки не вичерпуються межами фінансових правовідносин. Розгляд суспільних відносин у сфері фінансової безпеки потребують належного правового оформлення, а правовідносини є головним засобом, за допомогою якого здійснюється дія юридичних норм. Правовідносини − це засіб «переходу» загальних приписів юридичної норми в площину суб'єктивних юридичних прав і обов'язків [2, с. 130-131]. Вважаємо, що правовідносини із забезпечення фінансової безпеки в державі потрібно досліджувати не лише з позицій адміністративного та фінансового права. Такі відносини необхідно дослідити і в контексті інших галузей права, бо ці суспільні відносини, у процесі публічного управління фінансами, є ключовими для забезпечення фінансової безпеки держави та її суб'єктів господарювання.

Якщо ми виходимо з того, що правовідносини із забезпечення фінансової безпеки є складовою адміністративного права, то відповідно вони є адміністративно-правовими відносинами. В.К. Колпаков стверджує, що адміністративно-правові відносини – це результат впливу адміністративно-правових норм на поведінку суб'єктів сфери державного управління, внаслідок якого між ними виникають сталі правові зв'язки державно-владного характеру [3, с.80]. Наведене дає підставу для висновку, що адміністративно-правові відносини опосередковані: (а) нормами адміністративного права та (б) виникають між суб'єктами, один з яких наділений владними повноваженнями у сфері державного управління.

Отже, правовідносини із забезпечення фінансової безпеки перебувають у зв'язку і взаємодії з нормами адміністративного права, такі правовідносини не можуть виникнути за межами дії цих норм права. Зв'язок правовідносин і правових норм породжує виникнення цих правовідносин й продовжує їх регулювання в процесі фактичної реалізації, зміни та припинення. Відносини, що виникають у процесі забезпечення фінансової безпеки економічних суб'єктів та виступають об'єктом регулюючого впливу норм адміністративного права стають адміністративно-правовими відносинами. Суб'єкти правовідносин, на нашу думку, виступають одним з критеріїв відмежування правовідносин із забезпечення фінансової безпеки як складової адміністративного права від правовідносин із забезпечення фінансової безпеки що складають предмет інших галузей права. Вважаємо, що коли одним із суб'єктів правовідносини із забезпечення фінансової безпеки є суб'єкт з державно-владними повноваженнями то такі відносин є складовою предмета адміністративного права України. Досліджуючи правовідносини із

забезпечення фінансової безпеки як адміністративно-правові відносини, де один з суб'єктів наділений державно-владними повноваженнями, слід звернути увагу на характер зв'язку між учасниками цих правових відносин.

Література:

1. Дмитренко Е.С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового регулювання фінансової безпеки України: монографія. − К. : Юрінком Інтер, 2009. − 592 с.
2. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. − М. : Юрид. лит., 1966. – 187, [1]с.
3. Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. – К. : Юрінком Інтер. − 1999. – 736 с.

ПРОБЛЕМАТИКА АДМІНІСТРАТИВНО – ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Терещенко Андрій Леонідович
здобувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Особливу вагомість для комплексного розкриття тематики адміністративно-правового захисту осіб з особливими потребами у вищих навчальних закладах набуває категорія адміністративно-правового статусу цих, особливо в умовах прямування України до такої престижної міжнародної організації, як ЄС. Адже інтеграція України до європейського напрямку, на нашу думку, передбачає не тільки створення для людей з особливими потребами умов безперешкодного доступу та пересування в транспорті, державних установах, а й можливості здобуття ними різних рівнів освіти, в тому числі й вищої, а для цього слід дослідити їх адміністративно правовий статус.

Важко зазначити такого вченого в галузі адміністративного права, який би не торкався проблеми адміністративно-правового статусу це і Ю.П. Битяк, В.В. Галунько, Ю.В. Гридасов, І.А. Дьомін, С.В. Ківалов, Т.О. Коломієць та багато інших. Проте, основну свою увагу вони зосереджували саме на визначені адміністративно-правового статусу, а от проблеми адміністративно-правового статусу осіб з особливими потребами – менш суміжного виклику, ніхто з них не розкривав.

У найбільш загальному під статусом (від латинського status – положення, становище) розуміється правове положення (сукупність прав і обов'язків) фізичної чи юридичної особи [1, с. 1263].

Якщо звернутися до тлумачного словника української мови, то там слово статус визначається, як певний стан чого – небудь (становище, стан.) [2, с. 420].

В сучасних умовах зміст правового статусу особи трактується у правознавстві в трьох основних аспектах: по-перше, правовий статус особи ототожнюється з правосуб'єктністю; по-друге, правовий статус встановлюється нормативно-правовими актами, що встановлюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи; по-третє, правовий статус особи визначається нормативно-правовими актами, які встановлюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи в сукупності з їх правосуб'єктністю [3, с. 30-31].

Слід акцентувати увагу, що слово «інвалід» в даний час все частіше замінюється на «людина з обмеженими можливостями». Тим не менш, цей усталений термін часто вживається в пресі та публікаціях, а також в нормативних і законодавчих актах, у тому числі в офіційних матеріалах ООН [4]. У Європі бодай згадка про те, що якась людина є інвалідом, вважається дискримінацією і може потягнути за собою звернення до суду з вимогою відшкодувати моральну шкоду, заподіяну такою поведінкою [5, с. 38].

У Законі України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» в ст. 31. визначені основні права інвалідів при проведенні реабілітації. При здійсненні реабілітаційних заходів інваліди мають право на: поважливе і гуманне ставлення з боку працівників реабілітаційних установ; вибір виду реабілітації і реабілітаційної установи; отримання інформації про свої права, обов'язки, умови та форми здійснення реабілітаційних заходів; відмову від реабілітаційних заходів; конфіденційність інформації особистого характеру, в тому числі стосовно особливостей і характеру ураження здоров'я; захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі в судовому порядку [6].

В Україні правовий статус суб'єктів права визначається Конституцією України, іншими законами, підзаконними нормативно-правовими актами публічної адміністрації та міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України.

На наш погляд, завдання сучасного суспільства зламати негативні стереотипи щодо осіб з особливими потребами та зробити правовий статус, в тому числі й адміністративно-правовий статус, таким щоб вона не відчувала себе неповноцінною та змінити відношення тих членів суспільства до неї, котрі так вважають.

З урахуванням думок вчених, а також предмету нашого дослідження, вважаємо, що адміністративно-правовий статус осіб з особливими потребами — це неподільна єдність обов'язків і прав, в сукупності із їх правосуб'єктністю, стан цих осіб у суспільстві.

Забезпечується його дотримання публічною адміністрацією, яка займається відповідною проблематикою, а також адміністративними заходами, що застосовуються до них за неналежне виконання завдань у зазначеній сфері (адміністративна відповідальність та дисциплінарна відповідальність посадових осіб публічної адміністрації).

Література:

1. Советский энциклопедический словарь : [ок. 80000 слов] / [Абашидзе И. В., Азимов П. А., Александров А. П. и др.] ; гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 1632 с.
2. Новий словник Української мови : [у 3-х томах] / [укладачі В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : видавництво Аконіт, 2008. – Т.3 : П–Я. – 862 с.
3. Галунько В.М. Адміністративна відповідальність іноземців та осіб без громадянства в Україні : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право” / Віра Миколаївна Галунько. – К., 2010. – 198 с.
4. Інвалідність: [Електронний ресурс] / Вікіпедії – вільної енциклопедії. – 12 грудня 2011. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Інвалідність – Назва з екрану.
5. Петров В. За законом правильно. А з точки зору прав людини? Або про бар’єри, що виникають на шляху інвалідів при зверненні до державних та офіційних установ/ В.Петров // Соціальний захист – 2010 – №11 – С.38–39.
6. Закон України від 06 жовтня 2005 р. № 2961-IV«Про реабілітацію інвалідів в Україні»: за станом на 1 грудня 2011 р. // Урядовий кур'єр від 09.11.2005 — № 213.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Цибух Катерина Сергіївна
аспірантка Київського міжнародного університету

Органи юстиції – це органи виконавчої влади, основною діяльністю яких являється здійснення захисту основ конституційного ладу, прав і свобод людини та громадянина.[1]

[1] В.Т. Маляренко Суд, правоохоронні та правозахисніорганиУкраїниКиївхрінкомІнтер 2007.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про систему органів юстиції» від 30 квітня 1998 р. № 592, зазначається, що система органів юстиції включає:

Міністерство юстиції;

Головне управління юстиції Міністерства юстиції в Автономній Республіці Крим;

Обласні, Київське та Севастопольське міські управління юстиції;

Районні, районні у містах управління юстиції;

Міські (міст обласного значення) управління юстиції можуть бути об'єднані у міськрайонні управління юстиції, а районні у містах (крім міст Києва та Севастополя) - у міжрайонні управління юстиції за рішенням Міністра юстиції.

Указом Президента України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 6 квітня 2011 року № 395/2011, визначено в ст..1 що Міністерство юстиції України (Мін'юст України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мін'юст України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної правової політики, політики з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, з формування та забезпечення реалізації політики у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації, у сфері виконання кримінальних покарань, у сфері захисту персональних даних, у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), з питань державної реєстрації актів цивільного стану, з питань державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, з питань реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, з питань реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань, статутів, друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності. Мін'юст України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої лади у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Мін'юст України, як центральний орган системи юстиції у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України.

Мін'юст України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку головні управління юстиції Міністерства юстиції Україіни в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі, а також районні, районні у містах,

міські (міст обласного значення) міськрайонні, міжрайонні управління юстиції.

Міністерством юстиції затверджено «Положення про Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, мм. Києві та Севастополі.» від 14.02.2007 № 47/5. Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, мм. Києві та Севастополі (далі – управління юстиції) підпорядковуються Мін'юст України та є його територіальними органами.

Управління юстиції у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, а також указами Президента України і Постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства юстиції України та цим Положенням.

Основними завданнями управління є: участь у забезпеченні реалізації державної правової політики, участь в роботі з удосконалення законодавства, забезпечення захисту прав людини і громадянина у визначеній сфері діяльності, розвиток правової інформатизації; ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, іпотек, правочинів, актів цивільного стану громадян та Єдиного реєстру громадських формувань; державна реєстрація нормативно-правових актів міністерств і республіканських комітетів АРК та територіальних органів центральних органів виконавчої влади в АРК, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій; організація роботи відділів державної виконавчої служби, нотаріату та відділів державної реєстрації актів цивільного стану, інших органів та установ юстиції; здійснення легалізації місцевих об'єднань громадян та реєстрації інших юридичних осіб; методичне керівництво правовою роботою в місцевих органах виконавчої влади, територіальних органах центральних органів виконавчої влади, урядових органів у системі міністерств, органах виконавчої влади АРК, державних господарських об'єднаннях, на підприємствах, в установах та організаціях; здійснення міжнародно-правового співробітництва в межах повноважень; представлення за дорученням Мін'юст УкраїниКабінету Міністрів України і Мін'юст України під час розгляду справ у судах областей, міст Києва і Севастополя; здійснення моніторингу за виконанням актів Мін'юст стосовно нормативно-методичного забезпечення діяльності бюро технічної інвентаризації; організація роботи з кадрами в апараті управління, районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних управліннях юстиції та підвідомчих установах, підвищення їхньої кваліфікації, а також організаційне та матеріально-

технічне забезпечення їх діяльності; участь у забезпеченні державного регулювання і нагляду щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Управління юстиції здійснює свої повноваження як безпосередньо, так і через утворені в установленому порядку районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні управління юстиції, а також видає накази у межах своєї компетенції, які є обов'язковими для виконання даними управліннями.

Також, затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 23.06.2011р № 1707/5 «Положення про районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції». Районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції (далі управління юстиції) є територіальним органом Мін'юст України. Управління юстиції підпорядковуються Мін'юсту та безпосередньо Головним управлінням юстиції. У своїй діяльності керується конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства юстиції України та іншими актами законодавства України, а також наказами головних управлінь юстиції.

Основними завданнями управління юстиції є: реалізація державної правової політики, а також забезпечення реалізації державної політики у сферах реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань, статутів, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців; експертне забезпечення правосуддя; забезпечення роботи нотаріату; здійснення в межах повноважень міжнародно-правового співробітництва.

Управління юстиції взаємодіє з територіальними органами міністерства та інших центральних органів виконавчої влади, органами виконавчої влади АРК, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами, організаціями на відповідній території з питань, віднесені до його компетенції, а також видає накази у межах своєї компетенції і контролює їх виконання.

Отже, система органів юстиції – є складеною системою в якій контроль за діяльністю управлінь здійснюється належним чином. Діяльність органів юстиції спрямований на захист основ Конституційного ладу, що включає в себе захист прав і свобод людини та громадянина, як на території України так і за її межами. В системіорганів

юстиції, за адміністративно-правовим регулюванням, кожне управління підпорядковується та є підконтрольне іншому, а саме центральним органом в системі юстиції є Міністерство юстиції – що підпорядковується Кабінету Міністрів України, йому підпорядковується Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, мм. Києві та Севастополі, а районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції є територіальним органом Мін'юст України підпорядковуються йому та безпосередньо і Головним управлінням юстиції.

Література:

1.В.Т. Маляренко Суд, правоохоронні та правозахисні органи України Київ Юрінком Інтер 2007.
2.Постанова Кабінету Міністрів України «Про систему органів юстиції» від 30 квітня 1998 р. № 592.
3.Указ Президента України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 6 квітня 2011 року № 395/2011.
4.Положення про Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, мм. Києві та Севастополі. від 14.02.2007 № 47/5.
5.Положення про районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції 23.06.2011р № 1707/5.

ДО ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ-ЗАМОВНИКІВ У ВІДНОСИНАХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Олефір Андрій Олександрович
аспірант кафедри господарського права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Об'єднанням підприємств, згідно зі ст. 118 ГК України, є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової й іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. Питанням господарсько-правового статусу об'єднань підприємств приділяють увагу О. М. Вінник [1], С. М. Грудницька [2], В. К. Мамутов [3], В. М. Пашков [4], О. П. Подцерковний і Т. В. Степанова [5], В. С. Щербина [6] та ін. Класифікація об'єднань підприємств, як учасників господарських відносин закупівель у сфері охорони здоров'я, розглядається в окремих монографічних дослідженнях [7, с. 388]. Відповідно до ст. 119 ГК України, залежно від порядку заснування, об'єднання підприємств поділяються на дві групи: (1) господарські об'єднання, створені на добровільних засадах за ініціативою підприємств; (2) державні та комунальні господарські об'єднання, що складаються лише з державних і комунальних підприємств та створюються в розпорядчому порядку за рішенням КМУ чи інших органів публічної влади, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання. Незважаючи на те, що до розпорядників державних коштів належать об'єднання підприємств, у законодавстві про закупівлі не визначено які види цих об'єднань, залежно від порядку їх заснування, можуть набувати спеціальний господарсько-правовий статус замовників. Ця обставина зумовлює ускладнення правозастосовної практики у господарських відносинах і негативно впливає на якість правового регулювання, адже, як зазначає В. Я. Тацій, однією зі складових формування правової держави є розгалужена та несуперечлива система законодавства [8, с. 3].

Створення господарського об'єднання надає його учасникам стратегічних переваг над конкурентами [9, с. 21]. Слід погодитися з В. С. Щербиною, який пише: «Для того, щоб успішно працювати в умовах ринкової конкуренції, підприємства прагнуть об'єднуватись у промислові та інші групи» [6, с. 147]. Об'єднання підприємств, на думку О. М. Вінник, володіють повноваженнями щодо організації господарської діяльності, управління іншими суб’єктами або контролю за їх діяльністю, що дає

підстави відносити їх до суб'єктів організаційно-господарських повноважень [1, с. 81, 167]. Інші автори стосовно цього уточнюють, що суб’єктами організаційно-господарських повноважень фактично є органи управління об'єднанням, а не саме об'єднання [10, с. 73]. Все ж таки, як випливає зі змісту ст. 118, 120 – 122 ГК України, за участю об'єднань підприємств виникають організаційно-господарські відносини та, мабуть, реалізація повноважень управненої сторони в господарських зобов’язаннях цього роду є основним сенсом їх створення. Натомість у зв’язку зі схематичним нормативним регулюванням правового статусу цього виду суб'єктів господарського права у ГК України [9, с. 21], виникає таке запитання: чи можуть бути наділені об'єднання підприємств господарською компетенцією для вступу в господарсько-договірні відносини?

В. С. Щербина зазначає: «Господарські об'єднання належать до суб'єктів господарювання. Таке твердження ґрунтується на аналізі мети створення зазначених об'єднань та їх господарської компетенції і підтверджується тим, що основоположні норми, які визначають правове становище об'єднань підприємств та їх учасників, вміщені у розд. 2 ГК України «Суб'єкти господарювання» [11, с. 107 – 108]. На думку О. П. Віхрова, об'єднання підприємств у більшості їх видів поєднують у собі ознаки як суб'єктів господарювання, так і суб'єктів організаційно-господарських повноважень [12, с. 111, 113 – 114]. Таким чином, об'єднання підприємств є господарськими організаціями зі статусом суб’єктів господарювання, що здійснюють господарську діяльність, відповідно до юридичної підстави господарської компетенції. Від змісту юридичної підстави господарської компетенції залежить чи наділена господарська організація уповноваженим органом публічної влади або учасниками об'єднання необхідним обсягом компетенції для взяття майново-господарських зобов’язань від власного імені, а не правом представництва їх інтересів у відносинах з іншими суб’єктами у сфері господарювання. Комплекс прав і обов’язків зі здійснення закупівель може бути предметом такої централізації з огляду на те, що у п. 21 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 р. закріплена вказівка саме на об'єднання підприємств, а не створені ними підприємства чи учасників таких об'єднань, як на розпорядників державних коштів. Залежно від змісту організаційно-правової форми об'єднань підприємств, відповідним обсягом компетенції для вступу в господарсько-договірні відносини закупівель можуть володіти державні та комунальні господарські об'єднання, консорціуми, концерни, холдингові компанії тощо. Зокрема, для холдингових компаній повною мірою характерні ознаки суб’єктів господарювання [13, с. 44], дослідники також звертають увагу на подвійність статусу цих фірм, коли змішані компанії

можуть здійснювати нарівні з контролюючою та координаційною функціями будь-яку іншу підприємницьку діяльність [13, с. 45; 14, с. 268].

Якщо у створених у розпорядчому порядку державних та комунальних господарських об'єднаннях передбачена участь лише суб'єктів господарювання державної та комунальної власності, то господарські об'єднання, що створюються на добровільних засадах, набувають правовий статус замовників за наявності двох умов: (1) в управлінні об'єднанням державні та комунальні підприємства мають вирішальний вплив; (2) закупівля повністю чи частково здійснюється за рахунок одного з видів державних коштів. Таким чином, правовий статус замовників можуть мати державні та комунальні господарські об'єднання, добровільні господарські об'єднання, в управлінні якими вирішальний вплив мають суб'єкти господарювання публічного права чи суб'єкти господарювання приватного права, у статутному капіталі яких державна чи комунальна частка акцій (часток, паїв) перевищує 50 %, та які закупівлю здійснюють за рахунок одного з видів державних коштів, а саме: або бюджетних коштів, або коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування та Фонду соціального захисту інвалідів, або коштів, які надаються за кредитами у випадках, визначених законодавством про закупівлі. Стосовно учасників об'єднань підприємств і заснованих об'єднаннями господарських організацій, то вони також можуть набувати статус замовників, незалежно від наявності такого статусу в об'єднання. Правовий статус об'єднань підприємств в організаційно-господарських відносинах закупівель, а також їх господарську компетенцію у господарсько-договірних відносинах детально, при застосуванні нових підходів, досліджено на монографічному рівні [7, с. 380 – 388]. Обсяг останньої у кожному конкретному випадку залежить від характеру господарських зв'язків об'єднання підприємств зі сферою охорони здоров'я. За цим критерієм об'єднання підприємств поділяються на вузькогалузеві, галузеві та міжгалузеві об'єднання, а також об'єднання інших галузей народного господарства.

На думку О. В. Шаповалової, одним із завдань господарського законодавства в забезпеченні посттрансформаційного розвитку нашого суспільства є попередження ризику безперспективного напряму економічного розвитку у зв'язку з ухваленням неправильних рішень у відносинах самоорганізації суб'єктів господарювання [15, с. 90]. З огляду на визначені недоліки правової регламентації здійснення закупівель об'єднаннями підприємств, в учасників господарських відносин може виникнути потреба в отриманні роз'яснень стосовно праворозуміння законодавства. Тому слід запропонувати ч. 1 ст. 1 Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 р. доповнити п. 21-1

такого змісту: «Об'єднання підприємств – господарські об'єднання, утворені в розпорядчому порядку органами публічної влади, добровільні господарські об'єднання, в управлінні якими вирішальний вплив мають суб’єкти господарювання публічного права чи суб’єкти господарювання приватного права, у статутному капіталі яких державна чи комунальна частка акцій (часток, паїв) перевищує 50 % та які здійснюють закупівлю за рахунок одного чи кількох видів державних коштів».

В. М. Пашков зазначає, що у сфері охорони здоров'я доречно розглядати особливі умови та можливість створення господарських об'єднань фармацевтичних (аптечних) закладів, лікувально-профілактичних закладів, які існують у вигляді юридичних осіб публічного права, у разі їх реформування із суб’єктів некомерційного господарювання, що фінансуються з Державного бюджету, у суб’єкти некомерційного господарювання, які перебувають на повному госпрозрахунку. Особливо це буде корисно для комунальних медичних закладів, які за рішенням органів місцевого самоврядування всіх рівнів у межах ч. 6 ст. 120 ГК України матимуть змогу шляхом створення корпорації частково поновити вертикаль у взаємовідносинах, поєднати виробничі, наукові та комерційні інтереси [4, с. 15]. Тому з метою підвищення ефективності здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я необхідно створювати добровільні господарські об'єднання як вузькогалузевого, так і галузевого спрямування, в управлінні якими державні та комунальні підприємства матимуть вирішальний вплив, а також використовувати організаційно-правову форму концерну, що дасть змогу залучати до об'єднань не лише підприємства, а й інші види юридичних осіб, насамперед негосподарюючих суб'єктів публічного права.

Література:

1. Вінник О. М. Господарське право: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Вінник. – [2-ге вид., змін. та доп.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 766 с.
2. Хозяйственное право: учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, Н. С. Хахулин и др.; под ред. В.К. Мамутова. – К.:Юринком Интер, 2002.– 912с.
3. Мамутов В. К. Экономика и право: сб. науч. тр. / В. К. Мамутов. – К.: Юринком Интер, 2003. – 544 с.
4. Пашков В. М. Господарсько-правовий статус закладів охорони здоров'я / В. М. Пашков // Аптека. – 2009. – № 702 (31). – С. 14, 15.
5. Хозяйственное право Украины: учебник / под ред. А. С. Васильева, О. П. Подцерковного. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – Х.: ООО «Одиссей», 2008. – 488 с.

6. Щербина В. С. Господарське право: підруч. / В. С. Щербина. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 592 с.
7. Олефір А. О. Господарсько-правове забезпечення державних закупівель у сфері охорони здоров'я: теоретичні та практичні аспекти: моногр. / А. О. Олефір. – Х.: Юрайт, 2012. – 456 с.
8. Тацій В. Я. Людина і правова держава: проблеми взаємовідносин і взаємодії / В. Я. Тацій // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2008. – № 2 (53). – С. 3 – 12.
9. Даценко І. Правове регулювання діяльності господарських об'єднань / І. Даценко // Юрид. газета. – 2010. – № 29 / 30. – С. 21.
10. Джуринський В. Господарське об'єднання як учасник відносин у сфері господарювання /В.Джуринський /Юрид. Україна.– 2009.– № 2.– С.72– 76.
11. Щербина В. Господарські об'єднання в Україні: проблеми вдосконалення правового становища / В. Щербина // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2008. – № 2 (53). – С. 106 – 119.
12. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини: моногр. / О. П. Віхров. – К.: Вид. дім «Слово», 2008. – 512 с.
13. Віхров О. До питання про господарсько-правовий статус холдингових компаній / О. Віхров, Н. Ібрагімова // Підпр-во, госп-во і право. – 2007. – № 5. – С. 41 – 45.
14. Предпринимательское (хозяйственное) право: учебник. – [В 2-х т.] / отв. ред. Олейник О. М. – М.: Юристъ, 2000. – Т. 1. – 725 с.
15. Шаповалова О. В. Задачи хозяйственного законодательства в преодолении неустойчивости экономического развития / О. В. Шаповалова // Экономика и право. – 2002. – № 3. – С. 84 – 91.

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРЕВІЗНИКІВ НА АВІАЦІЙНОМУ ТРАНСПОРТІ

Стропалов Андрій Сергійович
студент правового факультету Донецького Юридичного Інституту МВС України

1. Авіаційні ризики та їх страхування

Авіаційне страхування - це комплекс майнового і особистого страхування та страхування відповідальності, яка випливає з експлуатації повітряного транспорту і захищає майнові інтереси юридичних та фізичних осіб у разі настання певних подій, визначених договором страхування або законодавством.

Авіаційне страхування є одним з найскладніших видів страхування. Це обумовлюється тим, що в даній сфері присутній значний розмір страхових сум, а авіаційні ризики можуть привести до величезних збитків. Так само авіаційне страхування тісно пов'язане з міжнародним страховим ринком, регулюється як національним, так і міжнародним правом.

Правове забезпечення розглянутого виду страхування досить різноманітно. Воно містить норми міжнародних угод та конвенцій; нормативні акти міжнародних організацій цивільної авіації, членом яких є Україна (ІКАО, ІАТА); норми внутрішніх законодавчих актів, які регулюють діяльність цивільної авіації та страхування.

Зауважимо, що серед усіх підвидів авіаційного страхування обов'язковою з погляду міжнародних вимог є лише відповідальність повітряного перевізника перед третіми особами, пасажирами, власниками багажу та вантажу. В Україні обов'язковість страхування повітряних суден та членів екіпажу встановлено лише внутрішнім законодавством.

Повільне зростання авіаційного ринку в Україні та складнощі з впровадженням нової техніки, незначні обсяги авіаційних перевезень гальмують розвиток внутрішнього ринку авіаційного страхування. Страховий ринок у сфері авіації володіє вельми обмеженими власними можливостями в силу недостатньої капіталоємності всього ринку і будь-якої страхової компанії цього сегмента зокрема. В даний момент в Україні працює велика кількість середніх і дрібних авіаперевізників, які експлуатують застаріваючий парк повітряних суден. В той же час не можна не відзначити і зростання парку західної техніки. Так, станом на 21 вересня 2012 року державна авіаційна служба України видала 90 сертифікатів експлуатанта авіаційного транспорту. За даними на початок 2009 року кількість пасажирських літаків в Реєстрі цивільних повітряних суден України становило 730, з них придатні до виконання льотних завдань - 436. Всього за 7 місяців 2012 року з українськими повітряними суднами сталося 60 авіаційних інцидентів та подій, у тому числі 1 катастрофа, 1 аварія і 4 серйозних інцидентів.

Таким чином, українські авіакомпанії, які діють в умовах жорсткої конкуренції, вимагають від страховиків оперативності, економічно ефективних рішень і надійності. У той же час іноземні страховики зацікавлені виключно в роботі з найбільшими авіакомпаніями, причому у всіх випадках пропонують тільки стандартні програми, які не завжди відповідають індивідуальним потребам потенційного клієнта. Найкращим шляхом вирішення задачі може бути створення спеціалізованої страхової фірми, яка буде володіти кваліфікованим персоналом, надійною

фінансовою базою, що дозволить пропонувати страхові послуги, в найкращій мірі відповідаючими запитам кожного клієнта.

2. Правові положення страхування відповідальності перевізника на авіаційному транспорті

Порядок і правила проведення обов'язкового авіаційного страхування цивільної авіації затверджені постановою Кабінету міністрів України від 12 жовтня 2002 р. № 1535.

Страховим випадком є факт настання цивільної відповідальності Страхувальника, визнаної ним добровільно, за попередньою згодою страховика, або встановленої чинним рішенням суду за зобов'язаннями, які виникають при заподіянні шкоди потерпілим третім особам внаслідок настання наступних страхових ризиків:

1. Відповідальність за повну або часткову втрату вантажу або за пошкодження вантажу;

2. Відповідальність за шкоду, завдану контрагентом Страхувальника внаслідок невиконання останнім частково або повністю договірних зобов'язань, а саме:

3. Відповідальність за прострочення по доставці вантажу;

4. Відповідальність за видачу вантажу з порушенням вказівок про затримку видачі;

5. Відповідальність за неправильну доставку (досилання) вантажу з вини працівників Страхувальника - додаткові витрати на пересилання вантажу за правильною адресою, понесені Страхувальником внаслідок неправильної доставки вантажу.

6. Відповідальність за шкоду, заподіяну перевозять вантажі, майну, життю і здоров'ю третіх осіб;

Страховиками є юридичні особи - резиденти України, які отримали в установленому порядку ліцензії на проведення обов'язкового авіаційного страхування цивільної авіації, зареєстровані в уповноваженому органі виконавчої влади у галузі цивільної авіації та які є членами Авіаційного страхового бюро.

Страхувальниками можуть бути українські експлуатанти повітряних суден, повітряні перевізники, які мають право здійснювати пасажирські та вантажні перевезення, особи, які мають право власності на повітряне судно, та особи, які є замовниками авіаційних робіт.

Факт укладання договору страхування посвідчується страховим полісом (сертифікатом).

Ліміти відповідальності по договору страхування визначаються за згодою сторін.

Література:

1. А. А. Козловський, З. І. Боярська, Розвиток концепції повітряного права України: історія та сучасність, Юридичний вісник 3(12)2009. – С. 8-12.
2. Державна авіаційна адміністрація: Сайт у мережі Internet — www.avia.gov.ua
3. Кривошлик Т.Д. Страхування майна громадян. //Фінанси України, №11, 2001, с. 131.
4. Сушко Р.В., Ретинський А.А. Оцінка результатів діяльності страхових компаній. //Фінанси України, №6, 2002, с. 127.
5. Универсальная страховая компания: Сайт у мережі Internet — http://www.universalna.com

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ СУМІЖНИХ ПРАВ

Вахонєва Тетяна Миколаївна
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Чернігівського державного технологічного університету

Суб'єктами суміжних прав є фізичні та юридичні особи, які наділені встановленими законодавством правами та обов'язками щодо об'єктів суміжних прав, тобто виконань, фонограм, відеограм, передач (програм) організацій мовлення.

Відповідно до ст. 421 Цивільного кодексу України, що у загальному аспекті визначає суб'єктів права інтелектуальної власності, суб'єктами права інтелектуальної власності є творці та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності, відповідно до закону чи договору.

Стаття 450 Цивільного кодексу України безпосередньо визначає суб'єктів суміжних прав, зазначаючи, що первинними суб'єктами суміжних прав є виконавець, виробник фонограми, виробник відеограми, організація мовлення. Суб'єктами суміжних прав є також інші особи, які набули таких прав відповідно до договору чи закону. Таким чином, загальні норми Цивільного кодексу України щодо визначення суб'єктів права інтелектуальної власності дублюються спеціальними нормами, що визначають суб'єктів суміжних прав. Так, первинними суб'єктами суміжних прав визнаються творці об'єктів суміжних прав, тобто особи, які безпосередньо своїми зусиллями створили відповідний інтелектуальний результат. Інші (похідні) суб'єкти суміжних прав, як правило, отримують особисті немайнові та (або) майнові права за договором або в силу приписів закону.

Результат інтелектуальної творчої діяльності може створити тільки фізична особа, причому визнання певної особи творцем об'єкту суміжних прав не залежить від дієздатності такої особи. Створення об'єкту суміжних прав юридичною особою завжди передбачає наявність творчої праці конкретних фізичних осіб, що визнаються творцями.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» (ч. 1 ст. 36) вказує, що суб'єктами суміжних прав є: а) виконавці творів, їх спадкоємці та особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо виконань; б) виробники фонограм, їх спадкоємці (правонаступники) та особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо фонограм; в) виробники відеограм, їх спадкоємці (правонаступники)

та особи, яким на законних підставах передано суміжні майнові права щодо відеограм; г) організації мовлення та їх правонаступники.

Узагальнюючи можливий суб'єктний склад правоволодільців суміжних прав, слід відзначити, що суб'єктами суміжних прав є творці, тобто фізичні особи незалежно від дієздатності (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), інші фізичні особи, що є спадкоємцями чи іншими правонаступниками суміжних прав; фізичні особи, що отримуть суміжні права за договором; юридичні особи, що є виробниками об'єктів суміжних прав; юридичні особи, що є правонаступниками суміжних прав; юридичні особи, що отримують суміжні права за договором тощо.

Можливість громадян мати суміжні права є складовою частино цивільної правоздатності, яка не залежить від віку, стану здоров'я, соціального стану тощо. Для перетворення цієї абстрактної можливості у конкретне суб'єктивне право неохідною є навність юридичного факту у вигляді юридичної дії щодо створення того чи іншого об'єкту інтелектуальної власності.

Інколи суміжні права виконавців набуваються громадянами, які не досягли повноліття або визні у встановленому законом порядку недієздатними. І, як зазначає О.П. Сергєєв, можливість цих громадян мати суміжні права не викликає сумнівів, оскільки юридичні дії можуть здійснюватися і недієздатними особами, а конкретні суб'єктивні суміжні права виникають незалежно від віку та дієздатності. Тому носіями суміжних прав у відношенні створених ними об'єктів є неповнолітні та недієздатні особи [1, С. 169].

Оскільки здатність до творчості не залежить від цивільної дієздатності, то правоволодільцями суміжних прав можуть бути неповнолітні та недієздатні фізичні особи. Відповідно до ст. 31 Цивільного кодексу України малолітня особа (фізична особа, яка не досягла 14 років) має право самостійно здійснювати свої особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. А вже згідно із ст. 32 Цивільного кодексу України неповнолітні особи (фізичні особи віком від 14 до 18 років) можуть самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Здійсненням прав, в даному випадку, вважається створення правовідношення щодо створення об'єкту суміжних прав.

Діти можуть бути виконавцями творів і дитяча творчість так само породжуєсуміжні права, як і творчість дорослих людей. Здійсненням прав неповнолітніх займаються інші особи, тобто їх законні представники. Якщо укладаються відповідні договори про передачу суміжних прав, то стороною договору виступає неповнолітня особа, а опікуни або батьки

виступають у якості представників від імені неповнолітньої сторони договору.

Недієздатні особи також можуть бути суб'єктами суміжних прав, оскільки право творчості є невід'ємним природним правом кожної особи. Майнові права недієздатних осіб, також як і неповнолітніх, здійснюються їх опікунами.

Реалізація майнових прав інтелектуальної власності неповнолітніх творців об'єктів суміжних прав дуже тісно пов'язана із трудовими правовідносинами. Трудове законодавство не встановлює найнижчої вікової межі для участі у трудових правовідносинах неповнолітніх осіб. Так, наприклад, на практиці зустрічаються випадки, коли у якості виконавців виступають діти 4-5 років і саме вони є стороною трудового договору, а батьки (опікуни), органи опіки та піклування лише дають дозволи на укладення трудового договору. Так, дитина хоча і виконує умови договору, але особисто його не укладає, оскільки у зв'язку із своїм віком може просто не розуміти змісту та не може його підписати, тому такий договір фактично укладається з батьками дитини [2, С. 40]. Отже, зазначені відносини є не врегульованими діючим законодавством.

Якщо виконавцями завжди виступають фізичні особи, то виробниками фонограм та відеограм можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Організації мовлення, як суб'єкти суміжних прав, - це завжди юридичні особи. Юридичні особи також можуть розглядатися як суб'єкти суміжних прав, коли вони виступають у якості правонаступників, однак в цьому випадку вони вже будуть виступати у якості похідних суб'єктів права інтелектуальної власності. Юридична особа може виступати у якості суб'єкта відносин права інтелектуальної власності, якщо її існування та діяльність є законними та наявні всі ознаки юридичної особи як суб'єкта права.

Суб'єктами суміжних прав можуть бути не тільки фізичні та юридичні особи України, а також іноземці та іноземні юридичні особи. Так, поява «іноземних елементів» в системі суміжних прав є цілком закономірною, якщо врахувати, що використання продуктів фонографічної промисловості, передач ефірного та кабельного мовлення та виконавчої творчості не обмежуються національними кордонами, особливо у країнах Західної Європи, які стали ініціаторами постановки питання про створення міжнародної системи охорони суміжних прав [3, С. 65]. І результатом цієї роботи є прийняття низки міжнародних договорів, насамперед призначених для регулювання відносин інтелектуальної власності щодо реалізації суміжних прав за участю іноземного елементу. До зазначених міжнародних договорів в першу чергу відносяться Міжнародна конвенція про охорону прав виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (Римська конвенція) від 26.10.1961 р. (в

Україні набрала чинності з 12.06.02 року), Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм (Конвенція по фонограмам) від 29.10.1971 р. (в Україні набрала чинності з 8.02.00 року), Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми від 20.12.96 р. (в Україні набрав чинності з 20.05.02 року).

Як вже зазначалося, згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» (ч. 1 ст. 36), суб'єктами суміжних прав є спадкоємці виконавців, виробників фонограм, виробників відеограм, правонаступники юридичних осіб, що є організаціями мовлення. Спадкування, згідно із ст. 1217 Цивільного кодексу України, здійснюється за заповітом або за законом. Особисті немайнові права суб'єктів суміжних прав, що є спадкодавцями, не входять до складу спадщини. Майнові права спадкодавця, що є суб'єктом суміжних прав, полягають, як правило, у можливості використання об'єкту суміжного права та можливості дозволяти або забороняти його використання іншим особам. Майнові та особисті немайнові права суб'єктів суміжних прав закріплені авторським законодавством, тому виявлення складу спадщини щодо майнових прав суб'єктів суміжних прав не представляє складнощів. На підставі спадкування особа стає суб'єктом тих прав, які мав на момент смерті спадкодавець. Якщо він був їх первинним суб'єктом, то спадкоємець набуває весь комплекс майнових суміжних прав і буде користуватися ним до спливу законних строків чинності цих прав на відповідний об'єкт. Майнові права, реалізовані спадкодавцем через укладення ним договору про надання їх в користування іншій особі за винагороду, переходять до спадкоємця в такому ж стані й породжують в останнього право на отримання передбаченої цим договором винагороди [4, С. 229-230].

Одним із основних обов'язків спадкоємців при успадкуванні майнових прав є дотримання особистих немайнових прав творців відповідних об'єктів суміжних прав. Окрім спадкоємців, похідними суб'єктами суміжних прав, є всі інші фізичні та юридичні особи, які набули відповідні права на підставі договору чи закону. До таких договорів слід віднести окремі види цивільно-правових договорів, передбачених для розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (договір про передання майнових прав, договір про створення за замовленням і використання об'єкту суміжного права, ліцензійний договір тощо).

Залежно від виду укладеного договору та його конкретних умов обсяг правонаступництва може бути різним – охоплювати всі майнові суміжні права або їх частину щодо окремих способів використання об'єктів; передбачати остаточну і безповоротну передачу прав чи лише надавати дозвіл на їх тимчасове використання протягом дії ліцензії;

передбачати право видавати субліцензії іншим користувачам або, навпаки, забороняти таке; надавати виключне чи невиключне право на використання; обмежувати способи, територію, строк використання та ін. [4, С. 227].

Література:

1. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ТК Велби, 2004.
2. Бондаренко Э.Н. Юридические факты в трудовом правоотношении: монография / Э.Н. Бондаренко.- Барнаул: Изд-во Алт. Университета, 2005.
3. Фролова О.С. Гражданско-правовое регулирование отношений в сфере смежных прав: Дис. на соиск. уч.степ.к.ю.н.: (12.00.03) / Алтайский государственный институт. – Барнаул, 2007.
4. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т.6: Право інтелектуальної власності / За ред.. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Серія «Коментарі тааналітика». – Х.:ФО-П Лисяк Л.С., 2011.

ЗМІСТ

Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право. Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне приватне право

Болдирева Олександра Сергіївна ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІДКЛАДЕНОЇ СПІЛЬНОСТІ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ……..…..3

Короєд Сергій Олександрович ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИСКОРЕНИХ ПРОВАДЖЕНЬ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА КРАЇН СНД…….6

Купрієнко Сергій Володимирович ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ОСОБИ НА ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ……..…10

Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право. Криміналістика. Кримінологія. Кримінально-виконавче право

Богачук Ірина Василівна ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ…….…14

Богачук Ірина Василівна ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ І РОЗБОЇВ ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ……...15

Валькова Євгенія Валеріївна ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ЗМІНИ НАЗВИ РОЗДІЛУ XVIII КК УКРАЇНИ «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ»……...……18

Коваленко Світлана Сергіївна ПІДГОТОВКА ДО ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ…….21

Коваленко Світлана Сергіївна ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ……..…….23

Ковальова Ольга Вікторівна ПОШУКОВІ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ…..….25

Ковальова Ольга Вікторівна ІНДУКЦІЙНІ МЕТАЛОШУКАЧІ В АРСЕНАЛІ ПОШУКОВИХ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ……...…27

Кравчук Петро Юрійович УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ПРОВЕДЕННІ ОБШУКУ ПО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ГРАБЕЖІ ТА РОЗБОЇ……..30

Кравчук Петро Юрійович УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА В ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ ПО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО ГРАБЕЖІ ТА РОЗБОЇ……..……..32

Лук'янчиков Борис Євгенович, Лук'янчиков Євген Дмитрович КРИМІНАЛІСТИЧНА І ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ……...……36

Міщенко Тетяна Юріївна ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ВІКТИМНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ……....39

Нішніанідзе Тімур ПРОБЛЕМИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ……..41

Нішніанідзе Тімур ВИКОРИСТАННЯ В РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ ДАНИХ ПРО ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ЛЮДИНИ…….44

Олексюк Андрій Володимирович ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ……...46

Олексюк Андрій Володимирович ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ……....48

Поветкіна Юлія Валеріївна ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ПО СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ……..……..50

Поветкіна Юлія Валеріївна ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ПО СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ……..……51

*Самойленко Є. Ю.*ВРАХУВАННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ, ПРИ ЗАСТОСУВАННІ СТАТТІ 69' КК УКРАЇНИ…….…..54

Сас Михайло В'ячеславович ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ТАКТИЧНА ОПЕРАЦІЯ» ТА «ТАКТИЧНА КОМБІНАЦІЯ»……59

Сас Михайло В'ячеславович ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ АВТОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПОДІЙ……..61

Старушкевич Анатолій Володимирович МЕТОД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОФІЛЮВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНИМИ ФАХІВЦЯМИ……..….63

Старушкевич Анатолій Володимирович МЕТОД ПСИХОЛОГО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПОРТРЕТУВАННЯ І ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО СКЛАДАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФАХІВЦЯМИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ……..…….65

Толокольніков Станіслав Валерійович ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ – ЗАЯВНИКА ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ…….68

Топорецька Зоряна Миколаївна ПРОБЛЕМИ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНИХ (ОБВИНУВАЧЕНИХ) ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ……..……72

Топорецька Зоряна Миколаївна ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ……..……77

Шепелюк Віталій Леонідович ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО КОРИСЛИВІ ВБИВСТВА ВОДІЇВ АВТОТРАНСПРТНИХ ЗАСОБІВ…….…..82

Шепелюк Віталій Леонідович ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПО КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ ПРО КОРИСЛИВІ ВБИВСТВА ВОДІЇВ АВТОТРАНСПРТНИХ ЗАСОБІВ…….……85

Янюк Олена Віталіївна КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ…….87

Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право. Митне та податкове право. Муніципальне право

Глоба Данило Маркович ПИТАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В МЕЖАХ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРОВАДЖЕННЯ…..….89

Єщук Ольга Михайлівна, Граділь Антон Олександрович ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОФОРМЛЕННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД……..…….93

Костюченко Олена Євгенівна ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ЯК ПРЕДМЕТ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА…….…….96

Терещенко Андрій Леонідович ПРОБЛЕМАТИКА АДМІНІСТРАТИВНО – ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ……..98

Цибух Катерина Сергіївна АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ……...…….100

Господарське право. Господарське процесуальне право

Олефір Андрій Олександрович ДО ПИТАННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ-ЗАМОВНИКІВ У ВІДНОСИНАХ ЗАКУПІВЕЛЬ…….…….105

Стропалов Андрій Сергійович ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРЕВІЗНИКІВ НА АВІАЦІЙНОМУ ТРАНСПОРТІ…….....109

Право інтелектуальної власності
та його захист. Інформаційне право

Вахонєва Тетяна Миколаївна ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ СУМІЖНИХ ПРАВ……..113

Підписано до друку 15.10.2012
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 70 прим.

Віддруковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію № 073743
СПП № 465644
Тел. 097 299 38 99, 063 300 86 72
E-mail: tooums@ukr.net